

Департамент освіти і науки
Луганської обласної державної адміністрації
Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Сєверодонецьк

2020

Укладачі:

Л. М. Михайлова, в. о. завідувача кафедри управління освітою Луганського ОШПО, кандидат педагогічних наук, доцент;

О. В. Пагава, завідувач кафедри педагогіки та психології Луганського ОШПО, кандидат психологічних наук;

О. В. Проніна, методист кафедри управління освітою Луганського ОШПО

Рецензенти:

С. Я. Харченко, завідувач кафедри соціальної педагогіки Навчально-наукового інституту педагогіки та психології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор педагогічних наук, професор;

С. О. Гарькавець, професор кафедри психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, доктор психологічних наук, професор;

О. О. Смоліна, професор кафедри філософії, культурології та інформаційної діяльності Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, доктор культурології, доцент

Схвалено вченою радою

Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

(протокол № 2 від 30.04.2020 р.)

Рекомендовано Департаментом освіти і науки

Луганської обласної державної адміністрації

Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад. : Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна. За заг. ред. Л. М. Михайлової. Сєверодонецьк, 2020. 194 с.

Словник містить понад 900 термінів і понять з різних галузей сучасної освіти.

У цьому виданні надається тлумачення термінів і понять, що вживаються в сучасній науці та практиці освітньої системи України, завдяки чому користувач має змогу здобути знання щодо їхнього смислового значення і правильно застосувати у власній діяльності та мовленні.

До словника включено як загальну термінологію сучасної освіти, так і поняття, що становлять основу наукового апарату психології і педагогіки та їхніх галузей: дефектології, етики, естетики – і поширені в практичній діяльності педагогічних працівників.

Словник призначений для працівників освітніх установ, педагогів, студентів та інших осіб, які цікавляться проблемами освіти.

ПЕРЕДМОВА

Словник являє собою термінологічний довідник з проблем сучасної освіти, у якому відтворено сучасний стан розвитку освіти в Україні, що характеризується динамічними змінами, обумовленими євроатлантичними інтеграційними процесами, поєднанням традицій та інновацій, поступовим переходом від знаннєвої до гуманістичної освітньої парадигми.

В усвідомленні цих процесів, їх теоретичному обґрунтуванні й критичному аналізі на основі сучасних наукових досліджень певною мірою може допомогти це видання, адже в ньому представлені різні підходи до розуміння проблем освіти, елементи освітньої системи України, зміст інновацій, розкрито сутність усталених категорій і понять в їхньому традиційному та інноваційному значеннях.

У словнику враховані зміни, відтворені в сучасному законодавстві України, що охоплює питання освітньої діяльності. У процесі підготовки словника використані наукові дослідження в галузі педагогіки, соціальної педагогіки, загальної психології, соціальної психології, психології особистості, культурології, соціології освіти, етики, естетики, інклюзивної освіти.

У словнику подаються як широко відомі терміни та поняття, що традиційно використовуються в теорії та практиці освіти, так і терміни, які відтворюють новітні процеси й тенденції в цій галузі, пояснюється сутність сучасних методологічних підходів до навчання і виховання особистості.

Терміни й поняття розташовані в алфавітному порядку. Більшість понять починається з іменника, наприклад: роль соціальна, принципи виховання, освіта спеціальна, компетентність професійна. Утім, певна кількість понять використовується відповідно до назви певного документа або в усталеній формі, наприклад: Базовий компонент дошкільної освіти, Державний стандарт загальної середньої освіти, мережева форма здобуття освіти, академічна доброчесність, автоматизована система віртуального навчання, акредитований заклад. У тлумаченні деяких понять трапляються терміни, зміст яких подається окремо, і на ці статті дається посилання в дужках, наприклад: (див. Беніфіціар).

Деякі терміни, здебільшого іншомовного походження, містять посилання на етимологію слова (його походження), наприклад: абітурієнт, автодидакт, аксіологія, дискурс, егоцентризм, дедукція, ейфорія тощо.

Словник містить понад 900 термінів і понять.

Видання може бути цікавим і корисним для широкого кола читачів: викладачів, керівників, педагогічних працівників, усіх, кого цікавлять сучасні проблеми освіти, зокрема представників національних меншин, які опановують українську мову як державну.

А

Абілітація соціальна – система соціально-медичних, соціально-психологічних та інших заходів, спрямованих на надання особам зі стійкими чи постійними змінами функцій організму (невиліковно хворі; інваліди, які не можуть бути залучені до соціального життя; особи з незворотними патологічними змінами психічного чи фізичного стану тощо) допомоги в задоволенні їхніх побутових та соціальних потреб (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

Абітурієнт (з лат. *abituriens* – що збирається йти) – 1) випускник закладу загальної середньої освіти; 2) той, хто вступає до закладу вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової перед вищої освіти.

Абстрагування – мисленнєва операція, яка виокремлює певні ознаки або елементи об'єкта від нього самого.

Автодидакт (з грецьк. – самонавчання) – людина, яка не закінчувала школи, а набула знань шляхом самонавчання, без допомоги вчителя.

Автоматизована система віртуального навчання (АСВН) – система, що забезпечує комплекс освітніх послуг, які надаються за допомогою електронних засобів комунікацій без особистої присутності учня в закладі освіти. Завданнями АСВН є: реєстрація користувачів у системі та організація надання інформації користувачам, які отримують доступ до системи з використанням мережевих засобів. До того ж АСВН забезпечує надання користувачам необхідного інструментарію для вивчення матеріалу: засоби самоперевірки й контролю знань, засоби моделювання дослідів та експериментів тощо.

Автономія в системі освіти – право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності в ухваленні рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку й межах, визначених законом.

Автор – фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір.

Агенти соціалізації – люди, у безпосередній взаємодії з якими протікає життя особистості і які відіграють найважливішу роль у її формуванні та становленні. На різних вікових етапах склад агентів специфічний. Стосовно дітей і підлітків такими виступають батьки, брати й сестри, родичі, однолітки, сусіди, учителі. У юності чи в молодості до числа агентів входять також чоловік або дружина, колеги та ін. За своєю роллю в соціалізації агенти відрізняються залежно від того, наскільки вони значущі для людини, як будується взаємодія з ними, у якому напрямі і якими засобами вони чинять свій вплив.

Агентства Європейського Союзу (з англ. *European Union agencies*) – установи Європейського Союзу, які керуються європейським публічним правом; відрізняються від інституцій Спільноти (Рада Європейського Союзу, Європейський Парламент, Європейська Комісія тощо) і мають власний юридичний статус.

Агресивність – емоційний стан чи риса характеру, що є наслідком негативного ставлення до дитини (брак любові, чуйності, поваги, надмірна суворість, зловживання покараннями). Характеризується імпульсивною активністю поведінки, афективністю переживань (гнів, злість, намагання заподіяти іншому фізичну чи моральну травму).

Агресія (з лат. *aggressio* – напад) – інстинктивна індивідуальна фізична або вербальна (словесна) поведінка людей, тварин, яку породжує страх, лютість тощо. А. направлена на заподіяння шкоди кому-небудь.

Адаптація – пристосування людини або групи людей до нового соціального середовища, а також частково й пристосування до них цього середовища з метою співіснування та взаємодії. А. тісно пов'язана з процесом соціалізації, тому зазвичай уживається термін «соціальна адаптація». Важливу роль у процесі соціальної адаптації відіграє адаптаційний потенціал особистості, тобто можливість включатися в нові умови соціального середовища, тобто володіння вміннями й навичками пристосування, які людина набуває в процесі життєдіяльності. З позиції суб'єкт-суб'єктного підходу це здатність людини активно взаємодіяти із соціальним середовищем

і використовувати його потенціал для власного розвитку. Соціальна адаптація характеризується діалектично суперечливою єдністю трьох рівнів адаптивної поведінки людини (біологічного, психічного та соціального) при визначальній ролі останньої. Виступає у двох формах: активній і пасивній. При активній формі людина прагне активно взаємодіяти із середовищем, впливати на його розвиток, долати труднощі та перепони, удосконалювати суспільні процеси. За пасивної форми адаптації людина не потребує змін дійсності, схильна до конформізму, недостатньо мобілізує свої біологічні, інтелектуальні та психологічні ресурси для пристосування в соціальному середовищі. У людини, яка стикається з певними труднощами, хворобами, екстремальними ситуаціями, може виникнути соціальна дезадаптація, що виявляється в різних формах девіантної поведінки, та є одним зі складників процесу соціалізації особистості.

Адаптація соціально-психологічна – різновид психологічної адаптації, що забезпечує організацію мікросоціальної взаємодії, формування адекватних міжособистісних стосунків і досягнення важливих цілей.

Адикція (з англ. *addiction* – залежність, негативна звичка) – стан фізичної і психологічної залежності, що розвивається внаслідок звикання до тих чи інших зовнішніх агентів (до хімічних речовин, їжі, азартних ігор та розваг тощо).

Адміністрація закладу загальної середньої освіти (адміністративно-управлінський персонал) – група працівників закладу освіти, основною професійною функцією яких є управлінська діяльність. До них відносяться: директор, його заступники, секретар, бухгалтер. Основний обов'язок адміністрації закладу освіти – задоволення потреби освітнього закладу та його зовнішнього середовища в здійсненні внутрішньошкільного управління. Цілі, функції, чисельність адміністрації школи залежать від типу, виду, розмірів освітнього закладу, його структури, змісту освіти, форм організації освітнього процесу та контингенту учнів.

Ад'юнкт – учений, який проводить наукові дослідження в межах

підготовки в ад'юнктурі вищого військового освітнього закладу (вищого закладу освіти зі специфічними умовами навчання) для здобуття ступеня доктора філософії.

Академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватись учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки й творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом.

Академія – заклад вищої освіти, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів в окремо визначеній галузі знань або виробництва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності, має високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Акмеологія (з грецьк. *акме* – вища міра чогось, квітуха сила, *logos* – учення, наука) – наука про вікові здібності та їх розвиток у кожному віковому періоді.

Акредитація інституційна – оцінювання якості освітньої діяльності закладу вищої освіти.

Акредитація закладу освіти громадська – оцінювання закладу освіти щодо ефективності забезпечення якості освіти та забезпечення досягнення здобувачами освіти результатів навчання, передбачених освітніми програмами й стандартами освіти. А. з. о. г. здійснюється на добровільних засадах з метою

визнання якості освітньої діяльності закладу освіти та формування його позитивного іміджу й репутації.

Акредитація освітньої програми – оцінювання освітньої програми на предмет її відповідності стандарту освіти, а також спроможності закладу освіти забезпечити досягнення здобувачами освіти передбачених в освітній програмі результатів навчання.

Акредитація освітніх установ – процедура визнання державного статусу (типу й виду) освітньої установи. Цілями А. є контроль за ефективністю освітнього процесу; захист прав громадян на отримання освіти. А. містить процедури визнання типу освітнього закладу (середню або вищу професійну) і його виду (університет, академія, інститут, коледж, школа тощо). А. закладів середньої професійної освіти здійснюють державні органи управління освітою міністерств і відомств, у віданні яких перебувають освітні установи; А. муніципальних і недержавних освітніх установ – державні органи управління освітою. А. вищої професійної освіти здійснює державний орган управління вищою освітою за участю зацікавлених міністерств і відомств. А. проводиться за заявою закладу освіти й поданням ліцензії на право ведення освітньої діяльності (див. Ліцензування) і сплачується цією установою. Визнання типу установи здійснюється за результатами оцінки: відповідності змісту навчальних планів і навчальних програм вимогам державних освітніх стандартів; інформаційної бази освітнього процесу; якості підготовки випускників за результатами трирічних підсумкових державних атестацій випускників та ін. Визнання виду закладу освіти здійснюється на основі обстеження його характеристик: сукупність основних освітніх професійних програм, що дозволяє зробити висновок про універсальність освітнього закладу; можливість продовження освіти за програмами магістратури, аспірантури, додаткової освіти дітей і додаткової освіти дорослих; наявність та обсяг наукових досліджень (фундаментальні, пошукові, прикладні); результати науково-методичної роботи (підручники, монографії); якісний склад науково-педагогічних кадрів; затребуваність випускників і результатів наукових

досліджень освітнього закладу. Акредитаційне обстеження здійснюється державним органом управління освітою у формі експертизи. За позитивного рішення освітній установі видається свідоцтво про державну А. У разі негативного висновку освітня установа має право вимагати повторну А., але не раніше ніж через 12 місяців з моменту відмови.

Акселерація (з лат. *acceleratio* – прискорення) – прискорений соматичний розвиток і фізіологічне дозрівання підлітка, що виявляється в збільшенні маси тіла, ранніх термінах статевого дозрівання.

Аксіологія (з грецьк. – цінність) – теорія цінностей, розділ філософії, що з'ясовує природу та різновиди цінностей, взаємовідношення між ними (досліджує системи або множини взаємопов'язаних цінностей).

Аксіологія виховання – орієнтація на цінності, що сприяють задоволенню потреб людини, відповідають особистим запитам і нормам у певній історичній та життєвій ситуації. Під ціннісною орієнтацією в такому випадку слід розуміти ідеологічне, політичне, моральне, естетичне та інше оцінювання суб'єктом навколишньої дійсності. Аксіологія виховання формується під час засвоєння соціального досвіду й виявляється в цілях, переконаннях, інтересах.

Активність особистості – здатність особистості ініціювати зміни в процесі відносин з навколишнім світом.

Активність соціальна – свідомо цілеспрямована діяльність людини, орієнтована як на перетворення об'єктивних соціальних умов, так і на формування соціальних якостей власної особистості (активної життєвої позиції); характеристика діяльності, відображена міра реалізації і розвитку соціальних потенцій, можливостей людини (її здібностей, знань, навичок, прагнень). Основними сферами А.с. є громадська, політична, трудова діяльність, мораль, управління, дозвілля.

Актуалізація – інтелектуальні або практичні дії людини, спрямовані на перетворення попереднього досвіду з потенційного стану в активний (актуальний). У більш вузькому розумінні, стосовно пізнавальних процесів, А.

полягає у видобуванні з різних видів пам'яті раніше засвоєних знань, умінь або навичок з метою їх подальшого використання під час засвоєння нового матеріалу.

Акцентуація характеру (з лат. *accentuo* – наголошую) – надмірне вираження окремих рис характеру та їх поєднань, що є крайніми варіантами норми.

Акцептор дій – механізм зіставлення результатів реальних і прогнозованих дій на базі певного досвіду, передумова мети. Дозволяє передбачити кінцевий та проміжний результати, на його базі уточнюється мета.

Алалія (з грецьк. – без розмови) – відсутність або недорозвиток мовлення, спричинений органічним ураженням мовленнєвих зон кори головного мозку в період внутрішньоутробного розвитку чи в ранньому віці.

Алгоритмізація навчання – запропоновані вчителем і/або самостійно визначені учнями способи вивчення тих чи інших питань або оволодіння тими чи іншими навичками та вміннями.

Альтруїзм (з лат. *alter* – інший) – надання допомоги, не пов'язаної з власними егоїстичними інтересами; учинки, спрямовані на благо іншої людини; допомога іншому, що здійснюється без винагороди, без свідків, ціною власних утрат.

Аморалізм (з лат. *ad* – а та *moralis* – моральний) – принцип практичної або ідейної орієнтації, що означає заперечення моральних засад і загальноприйнятих норм поведінки в суспільстві, нігілістичне ставлення до будь-яких моральних норм і принципів. На практиці А. може бути пов'язаний з моральною нерозвиненістю того або іншого індивіда чи породжуватися соціальними протиріччями, що призводять до деградації цілих прошарків суспільства і духовного розпаду особистості. У теорії А. зазвичай підміняє моральні критерії утилітарно-прагматичними, кон'юнктурно-політичними, естетичними або індивідуалістичними міркуваннями свободи, самоствердження, насолоди, вигоди особистості й т. ін.

Аналіз екзистенціальний – метод аналізу стану особистості з урахуванням повноти її унікального існування. Метою екзистенціального аналізу є допомога людині позбутися тягара соціально нав'язаних смислів, допомогти пережити шок від споглядання абсурдності досі прожитого життя та своєї нікчемності перед смертю, небуттям. Цей смисловий катарсис є необхідною умовою досягнення людиною її індивідуального життєвого покликання, сенсу її існування.

Андрогінія (з лат. *andros* – чоловічий, *gynes* – жіночий) – поняття для позначення людей, що успішно поєднують у собі як традиційно чоловічі, так і традиційно жіночі психологічні якості. Кожна людина відноситься до однієї з чотирьох груп: 1) до маскулінних індивідів – з вираженими традиційно чоловічими якостями, такими як честолубство, рішучість та ін.; 2) до фемінінних індивідів – з вираженими традиційно жіночими якостями, такими як афективність, м'якість та ін.; 3) до андрогінів, що поєднують у собі як традиційно жіночі, так і чоловічі риси; 4) до людей невизначеної психологічної статевої ідентичності, що не мають виражених маскулінних або фемінінних рис. Дослідження показують, що андрогінія – важлива психологічна характеристика людини, яка визначає здатність змінювати свою поведінку залежно від ситуації. Вона сприяє формуванню стійкості до стресів, допомагає в досягненні успіхів у різних сферах життєдіяльності. Розвиток досліджень з проблематики психологічної статі, розробка таких понять, як схема статі, значимість статевої ідентичності для індивіда, спрямовані на пошук можливих шляхів формування не тільки маскулінності та фемінінності, але й андрогінії.

Андрагогіка (з грецьк. – доросла людина і з грецьк. – вести) – назва галузі педагогічної науки, предметом дослідження якої є теоретичні та практичні проблеми освіти, навчання і виховання дорослих.

Анотація (з лат. *annotatio* – зауваження, примітка) – коротка (10–20 рядків) узагальнювальна характеристика книги або статті, що може містити їх короткий зміст та оцінку й слугує для орієнтування в пошуках потрібного матеріалу. А. здебільшого складається за такою формою: прізвище та ініціали

автора, назва наукової праці, вид роботи (стаття, рукопис, монографія, підручник, дисертація тощо), місто, рік, видавництво, обсяг у сторінках, основні ідеї, результати та висновки друкованої праці.

Апперцепція (лат. *ad* – а та *perceptio* – сприймання) – прояв вибіркості сприймання, його залежності від досвіду і спрямованості людини, загального змісту психічного життя.

Апостеріорі – знання, набуті через практичний досвід, на основі чуттєвого сприйняття.

Апріорі (з лат. *apriori* – первісно) – термін, який означає те, що передує досвіду; саме собою зрозуміло.

Архетип (з грецьк. *arche* – початок і *typos* – тип, образ; прототип, проформа) – у психології К. Г. Юнга – первинні природні образи, ідеї, переживання, властиві людині як суб'єкту колективного несвідомого.

Асертивність (з англ. *assertion*) – здатність людини відстоювати свою позицію, не порушуючи моральних прав іншої людини; здатність оптимально реагувати на критику та вміння рішуче говорити собі та іншим «ні», якщо цього вимагають обставини.

Асинхронний режим – взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники взаємодіють між собою із затримкою в часі, застосовуючи водночас електронну пошту, форум, соціальні мережі тощо.

Асистент (з лат. *assistantis* – помічник, присутній поруч) – помічник професора в читанні лекцій, проведенні семінарських, практичних, лабораторних занять у закладах вищої освіти; помічник екзаменатора в закладі загальної середньої освіти.

Асистент учителя – посада педагогічного працівника, який відповідно до українського законодавства бере участь у розробленні та виконанні індивідуальних навчальних планів і програм, адаптуванні навчальних матеріалів з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими потребами» (постанова Кабінету Міністрів

України від 15.08.2011 № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»).

Аскетизм (з грецьк. – добре навчений) – моральний принцип, що полягає в крайньому обмеженні потреб людини, самозреченні, відмові від життєвих благ і насолод з метою морального чи релігійного самовдосконалення.

Асоціальність – сукупність рис, що свідчать про відсутність активності в будь-якій просоціальній діяльності, про байдуже ставлення до громадського життя.

Аспірант – учений, який проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження в межах підготовки в аспірантурі у закладі вищої освіти / науковій установі для здобуття ступеня доктора філософії.

Аспірантура (з лат. *aspirans* – той, хто прагне чогось, домагається) – форма підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів для закладів вищої освіти (ЗВО) і науково-дослідницьких установ (НДУ).

Атестація (з фр. *attestation*, лат. *attestatio* – свідоцтво, підтвердження) – 1) здійснюється фахівцями щодо визначення кваліфікації, рівня знань і вмінь працівника або учня; 2) відгук про здатності, знання, ділові та інші якості будь-кого (характеристика); 3) державно-громадський контроль за освітньою діяльністю. А. встановлює відповідність змісту, рівня і якості підготовки випускників школи вимогам державних освітніх стандартів.

Атестація педагогічних працівників – система заходів, спрямованих на всебічне та комплексне оцінювання педагогічної діяльності педагогічних працівників.

Атитюд (з англ. *attitude* – ставлення, установка) – внутрішній стан готовності людини до дії, що передуює поведінці.

Атракція (з лат. *attractio* – притягування) – виникнення при сприйманні індивіда індивідом взаємної привабливості, розуміння і прийняття один одного у взаємодії, коли не тільки узгоджуються дії, а й установлюються позитивні взаємини.

Аудит інституційний – комплексна зовнішня перевірка та оцінювання освітніх та управлінських процесів закладу освіти (крім закладів вищої освіти), які забезпечують його ефективну роботу та сталий розвиток. За результатами А. і. надаються висновки про якість освітньої діяльності закладу освіти, внутрішню систему забезпечення якості освіти, а також рекомендації щодо вдосконалення діяльності закладу освіти.

Аудиторія (з лат. *auditor* – слухач та *auditorium* – приміщення) – 1) група людей, яка сприймає повідомлення; 2) приміщення, де виголошують промови, читають лекції.

Аудіодискрипція (тифлокоментування) – створення окремої звукової доріжки із закадровим описом персонажа, предмета, простору або дії у відеопродукції для сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією.

Аутоагресія (з грецьк. *autos* – сам і лат. *aggredi* – нападати) – агресивні дії, спрямовані проти самого себе.

Аутентичність – високий ступінь відповідності між думками, почуттями та діями людини. Поняття А. використовується гуманістичною психологією для характеристики людей, які є вільними, спонтанними в діях і висловлюваннях, впевнені в собі.

Аутизм – важкий психічний розлад, крайня форма самоізоляції, занурення в себе. Характеризується вираженням дефіцитом соціальної взаємодії та спілкування, а також обмеженими інтересами.

Афект неадекватності (з лат. *affectus* – настрій, хвилювання, пристрасть та з лат. *adaequatus* – прирівняний) – негативний стан, породжений невдачами в діяльності, зіткненням завищеної самооцінки особистості з її реальними можливостями. У цьому стані характерним для людини є ігнорування самого факту неуспіху або небажання визнати себе його винуватцем. Виявляється в імпульсивних діях.

Афектація – надмірна штучна збудженість, перебільшений прояв якого-небудь почуття, настрою.

Афіліація (з англ. *affiliation* – з'єднання, зв'язок) – потреба в спілкуванні, емоційних контактах, прагнення бути в товаристві інших людей, потреба людини у створенні теплих, емоційно значущих стосунків з іншими людьми.

Б

Бажання – одна з форм мотиваційного стану, пов'язана з потребами, потягами, коли предмет потягу та можливі шляхи його досягнення конкретизовані. Бажання обумовлене певним емоційним ставленням особистості до предмета потреби.

База даних (компіляція даних) – сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації в довільній формі, зокрема – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її впорядкування є результатом творчої праці, і складники якої є доступними індивідуально та можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів.

Базовий компонент дошкільної освіти – державний документ (стандарт), що містить норми й положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті.

Байдужість (індиферентність) – стан людини, за якого зовнішні й внутрішні впливи не викликають у неї будь-яких емоцій.

Бакалавр – освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти за успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми.

Баланс гендерний – фактичний або такий, що планується, правовий стан, за яким соціальне, економічне, політичне становище чоловіків та жінок стає рівним. Установлення гендерного балансу спирається на сукупність ключових показників, серед яких найбільше значення мають: рівномірний розподіл доходів, представництво на управлінських та політичних посадах, рівень завантаження у процесі ведення домашнього господарства й виконання

громадських справ, досягнутий рівень освіти, наявний рівень захворюваності та тривалість життя.

Бар'єр психологічний – стан, який виявляється в неадекватній соціальній пасивності, посиленні негативних установок і переживань.

Батьки-вихователі – подружжя (окрема особа, яка не перебуває в шлюбі), які взяли на виховання та для спільного проживання не менш як п'ять дітей-сиріт та (або) дітей, позбавлених батьківського піклування. За рішенням органів опіки та піклування їм надано статус батьків-вихователів (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

Бездоглядність – негативне соціальне явище, пов'язане з відсутністю батьківського контролю і турботи про виховання дітей.

Бездоглядність дитяча – відсутність у дітей і підлітків постійного місця проживання, певних занять, сімейного чи державного піклування і систематичного виховного впливу внаслідок утрати батьків, залишення сім'ї, утечі з виховного закладу та інших причин. Особливістю дитячої бездоглядності кінця XX – початку XXI ст. є наявність у 95 % дітей одного з батьків, а в половини з них – обох батьків.

Бездомність – відсутність постійного житла в індивідів, сімей, що внеможливорює осілий спосіб життя, повноцінне соціальне функціонування; соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї жилого приміщення (будинку, квартири, кімнати тощо), яке б вона могла використовувати для проживання / перебування та адресу якого могла зазначити для реєстрації (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

Бенефіціар (отримувач благодійної допомоги) – фізична особа, неприбуткова організація або територіальна громада, що одержує допомогу від благодійних організацій та інших благодійників для досягнення цілей, визначених законом (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1).

Бенчмаркінг (з англ. *benchmarking*) – безупинний систематичний пошук і впровадження найкращих освітніх практик, заснований на порівнянні власних досягнень з досягненнями інших закладів, для постійного вдосконалення своєї діяльності та найбільш ефективної роботи організації.

Бесіда дидактична – діалогічний метод навчання, згідно з яким учитель за допомогою вдало поставлених питань спонукає учнів або відтворювати раніше набуті знання, або робити самостійні висновки-узагальнення на основі засвоєного фактичного матеріалу. Б. д. сприяє розвитку активності, самостійності учнів, формуванню переконань.

Бесіда евристична – метод навчання, за допомогою якого вчитель уміло поставленими запитаннями скеровує учнів на формування нових понять, висновків, правил, використовуючи свої знання, спостереження.

Бібліомікс – тематичний бібліографічний огляд, до якого включають різні бібліотечні документи: книжки, періодичні видання, відео-, кіно-, фотодокументи, електронні видання, плакати, посилання на інформаційні ресурси тощо.

Білінгвізм (двомовність) – реальна соціально-мовна ситуація, сутність якої полягає в співіснуванні й взаємодії двох мов у межах одного мовного колективу.

Благодійник – дієздатна фізична або юридична особа приватного права, яка добровільно здійснює один чи кілька видів благодійної діяльності (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1).

Благодійність – вибіркова допомога певним верствам населення зі співчуття і релігійно-етичної потреби без турботи про їхню подальшу долю; форми, яких набула у своєму розвитку благодійність: милостиня, суспільне піклування, організована державна система соціального захисту населення тощо.

Бланк електронного документа (бланк) – уніфікована форма електронного документа установи або її структурного підрозділу з відповідними реквізитами та полями постійної і змінної інформації.

Блогінг – діяльність з ведення блогу.

Брадилалія (з грецьк. – повільний; мовлення) – патологічно уповільнений темп мовлення з розтяганням голосних звуків, млявою, нечіткої артикуляцією. Часто відзначається вповільнений темп не тільки зовнішнього, але й внутрішнього мовлення. У дітей з брадилалією зазвичай бувають і порушення загальної моторики, уваги, пам'яті, мислення.

Брендинг – діяльність зі створення і розвитку бренду.

Брифінг (англ. *briefing*) **методичний** – короткий публічний виступ, під час якого учасники певних подій або заходів надають інформацію про поточний перебіг справ, позиції сторін, повідомляють раніше невідомі деталі та відповідають на запитання.

Будинок дитячий сімейного типу – окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи (батьки-вихователі), які беруть на виховання та спільне проживання не менше п'яти дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. Функціонування дитячих будинків сімейного типу регулюється Положенням про дитячий будинок сімейного типу, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27.04.1994 р. № 267. Суттєва відмінність дитячого будинку сімейного типу та прийомної сім'ї визначається передусім кількістю дітей, яких беруть на виховання.

Булінг шкільний (з англ. *school bullying*) – загальний термін, яким означають систематичні переслідування з образами, цькуванням, упереджене ставлення до дитини в закладі освіти.

Бюджет часу (з англ. *budget* – сумка) – правильне планування і розподіл часу, розумне та раціональне його витрачання на різні види робіт і форми діяльності. Його структура: робочий час (аудиторні заняття та самостійна робота над програмовим матеріалом), позаробочий (участь у науковій і громадській роботі, переїзди до місця занять, час на господарсько-побутові потреби, сон, харчування тощо), вільний час (заняття спортом, участь у художній самодіяльності, відвідування театрів, музеїв, виставок, перегляд телебачення, читання наукової та художньої літератури, газет, журналів,

улюблені заняття тощо). Поза всіма зазначеними затратами – нерозподілений (неврахований) час.

В

Вебсайт – сукупність даних, електронної (цифрової) інформації, інших об'єктів авторського права й (або) суміжних прав тощо, пов'язаних між собою і структурованих у межах адреси вебсайту та (або) облікового запису власника цього вебсайту, доступ до яких здійснюється через адресу в інтернеті, що може складатись із доменного імені, записів про каталоги або виклики й (або) числової адреси за інтернет-протоколом.

Вебресурси – систематизоване зібрання інформації та навчально-методичних засобів, необхідних для засвоєння навчальних дисциплін (освітніх програм), яке доступне через інтернет (локальну мережу) за допомогою веббраузера та/або інших доступних користувачеві програмних засобів.

Вебсередовище дистанційного навчання – системно організована сукупність вебресурсів навчальних дисциплін (освітніх програм), програмного забезпечення управління вебресурсами, засобів взаємодії суб'єктів очно-дистанційного навчання та управління очно-дистанційним навчанням.

Вебсторінка (*Web-page*) – документ гіперсередовища Web; складова частина вебсайту, логічна одиниця інтернету, яка визначається адресою (URL). Складається із сайтів, а сайти – зі сторінок. Фізично являє собою HTML-файл.

Велнес-тренінги – заходи, що популяризують здоровий спосіб життя.

Вербалізація (з лат. *verbalis* – словесний) – перекодування результатів роботи мислення засобами конкретної етнічної звукової мови.

Верифікація (з пізньолат. *verificatio* – підтвердження; з лат. *verus* – істинний, *facio* – роблю) – доказ того, що вірогідний факт або твердження є істинним.

Взаємодія – взаємозалежний обмін діями, організація людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності.

Взаємодія соціальна – форма соціальної комунікації або спілкування двох осіб чи спільнот, у якій систематично здійснюється взаємодія, реалізується

соціальна дія кожного з партнерів. У взаємодії досягається пристосування дій одного суб'єкта до іншого, спільність у розумінні ситуації і певна узгодженість. В. с. спеціально організовуються під час проведення ділових ігор, які є методом вивчення внутрішньо- і міжорганізаційних взаємодій.

Виклад *проблемний* – створення вчителем проблемної ситуації, допомога учням у її виділенні, прийнятті проблемного завдання та спільного його розв'язання.

Виключне право – майнове право особи, яка має щодо твору, виконання, постановки, передачі організації мовлення, фонограми чи відеограми авторське право й (або) суміжні права, на використання цих об'єктів авторського права й (або) суміжних прав лише нею і на видачу лише цією особою дозволу чи заборону їх використання іншим особам у межах строку, встановленого цим законом.

Виконавець – актор (театру, кіно тощо), співак, музикант, танцюрист або інша особа, яка виконує роль, співає, читає, декламує, грає на музичному інструменті, танцює чи будь-яким іншим способом виконує твори літератури, мистецтва чи твори народної творчості, циркові, естрадні, лялькові номери, пантоміми тощо, а також диригент музичних і музично-драматичних творів.

Виробник відеограми – фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу й несе відповідальність за перший відеозапис виконання або будь-яких рухомих зображень (як із звуковим супроводом, так і без нього).

Виробник фонограми – фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу й відповідає за перший звукозапис виконання або будь-яких звуків.

Витіснення – механізм психологічного захисту особистості як спосіб уникнення внутрішнього конфлікту завдяки активному вилученню зі свідомості негативної інформації.

Випускник закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування – особа, яка перебувала на повному державному забезпеченні в закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та завершила своє перебування в зазначеному закладі у зв'язку

із закінченням навчання (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

Виховання – складний і багатогранний процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного та соціального розвитку. Виховання реалізується за допомогою творчого оволодіння всієї доступної культури в конкретному соціально-історичному контексті, відображаючи тріаду: «знання» – «переконання» – «практична діяльність». Виховання в розвинених країнах спрямовується на культивування в особистості людських якостей, засвоєння нею науково пізнавальної, художньої і моральної культури, орієнтування особистості на цінності добра, істини і краси. Історичні типи виховання: центристське виховання (мірило становлення людини знаходиться в неї самої) і міжсуб'єктне виховання (спілкування між людьми не передбачає виокремлення кого-небудь як центру комунікативної взаємодії).

Виховання авторитарне – виховна концепція, що ґрунтується на підпорядкуванні вихованця волі вихователя. Пригнічуючи ініціативу й самостійність, В. а. перешкоджає розвитку активності дітей, їхній індивідуальності, призводить до виникнення конфронтації між вихователем і вихованцями.

Виховання валеологічне (здорового способу життя) – процес цілеспрямованого, систематичного формування духовного, психічного, фізичного та соціального здоров'я особистості. В. в. сприяє позитивній соціалізації дитини, забезпечує попередження відхилень від соціальних, моральних та санітарно-гігієнічних норм життєдіяльності людини.

Виховання військово-патріотичне – цілеспрямований процес формування в індивіда почуття національної гідності, морально-психологічних якостей громадянина, патріота, захисника державного суверенітету; виховання фізично загартованої особистості, здатної подолати будь-які труднощі; озброєння молоді технічними і військовими знаннями, оволодіння військовою справою.

Виховання *вільне* – напрям у педагогічній теорії і практиці, що розглядає виховання як допомогу дитині, яка природно розвивається в процесі освоєння навколишнього світу й вільно самовизначається в ньому. Провідні принципи В. в.: віра педагога у творчі здібності дитини, що поєднується з переконаністю, що будь-який зовнішній (майже благодійний) вплив на творчий потенціал дитини гальмує її розвиток; зосередження зусиль вихователя на набуття дитиною власного досвіду, на основі якого відбувається повноцінний розвиток особистості; стимулювання активного ставлення до життя, культури, освітньо-пізнавальної діяльності та потреби в систематичній самоосвіті й самовихованні; розуміння ролі педагога як старшого товариша своїх вихованців, який організує освітньо-виховне середовище для прояву дітьми своїх творчих можливостей; організація життя шкільної спільноти на засадах самоврядування (за типом громади).

Прихильники вільного виховання вважають, що в перетворенні сучасного суспільства вирішальне значення має створення умов для реалізації природи людини, чому перешкоджає авторитарне виховання. В основі педагогіки вільного виховання лежать ідеї Ж.-Ж. Руссо, Д. Дьюї, М. Монтессорі, Е. Кей, Л. Толстого та ін.

Виховання *гендерне* – процес цілеспрямованого систематичного вироблення в осіб обох статей способів і форм паритетності у відносинах, моральних норм рівності, рівноправності, взаємоповаги, урахування як соціального, так і відмінного, що властиво жінці й чоловікові, а також формування вільної особистості з гендерним світоглядом і навичками гендерно орієнтованої поведінки.

Виховання *громадянське* – формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною і захищеною.

Виховання *дисоціальне* (з лат. *dis* – префікс, що надає поняттю протилежного сенсу) – цілеспрямоване формування асоціальної свідомості та поведінки в членів контркультурних (кримінальних і тоталітарних,

політичних і квазікультових) організацій (спільнот), яке має специфічні завдання, зміст і засоби. Його мета – залучення та підготовка кадрів, необхідних для функціонування кримінальних і тоталітарних груп і організацій, які залежать від їх характеру. Передбачає абсолютне підпорядкування членів організації лідеру, засвоєння ними відповідних норм і цінностей та некритичної реалізації їх у повсякденному житті. Людина тут розглядається не як особистість (самосвідомий відповідальний суб'єкт), а як об'єкт впливу лідера.

Виховання екологічне – формування в дитини екологічної свідомості як сукупності знань, мислення, почуттів, волі й готовності до активної природоохоронної діяльності. Допомогає сприйманню навколишньої дійсності як життєвого середовища, орієнтує на дбайливе до неї ставлення. Дозволяє передбачати та попереджати негативні наслідки промислового освоєння природних багатств.

Виховання економічне – організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної культури учнів. Важливим компонентом економічної культури є економічна свідомість – знання основних законів розвитку ринкової економіки, підвищення ефективності виробництва, перебудови його структури, удосконалення виробничих відносин, системи управління та методів господарювання. Економічна свідомість забезпечує розуміння економічного життя суспільства, перетворення кожного працівника на активного, творчого учасника виробничого процесу.

Виховання естетичне – складова частина виховного процесу, безпосередньо спрямована на формування в особистості здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини; метою В. е. є формування естетичної свідомості, що реалізується як художньо-емоційне освоєння дійсності через естетичні почуття, переживання, оцінки, смаки, ідеали тощо й концентровано виражається в мистецькій творчості та естетичних поглядах. Важливими елементами естетичної свідомості є естетичні почуття – особливі почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в дійсності й у творах мистецтва; естетичний смак –

здатність людини правильно оцінювати прекрасне, відокремлювати справді прекрасне від неестетичного; естетичний ідеал – уявлення людини про прекрасне, до чого вона прагне, на що рівняється. Саме вони обумовлюють естетику поведінки особистості – ознаки прекрасного у вчинках і діях людини (ставленні до праці й до суспільства, у манерах і зовнішньому вигляді, у формах спілкування з людьми).

Виховання *корекційне* – створення умов для пристосування до життя в соціумі, подолання або послаблення недоліків і дефектів розвитку окремих категорій людей у спеціально створених для цього організаціях. Цей вид виховання реалізується до низки категорій осіб, які зазнали несприятливих умов соціалізації: дітей, позбавлених мовлення, зору, слуху; дітей з важкими вадами в розвитку, важкими формами недорозвиненості мозку, затримками або дефектами психічного розвитку; окремих категорій правопорушників. Здійснюється в спеціальних організаціях (закритого й відкритого типу), що спеціалізуються на вихованні певних категорій дітей, підлітків, юнаків: закриті спеціалізовані інтернати, санаторно-лікувальні установи, центри адаптації та реабілітації тощо.

Виховання *моральне* – цілеспрямований вплив на свідомість, почуття і поведінку людини з метою формування в неї моральних якостей, які відповідають вимогам суспільної моралі. Основними завданнями цього напрямку виховання є: розвиток у людини свідомого ставлення до суспільно важливих норм поведінки, перетворення моральних принципів в особисті переконання, що складають ядро індивідуальної свідомості, яка організує інші її елементи: знання, уявлення, погляди, почуття. У системі виховних засобів особливе місце займають сила позитивного прикладу, моральна оцінка вчинків, громадська думка. У процесі В. м. відбувається засвоєння людиною моральних норм, що регулюють взаємовідносини в суспільстві; перетворення моральних знань у моральні переконання, створення системи цих переконань; формування усвідомлення зв'язку з суспільством і необхідності узгоджувати свої інтереси з громадськими, стійкі моральні почуття (совість, борг, честь, гідність,

відповідальність) і моральні якості (доброта, принциповість, чесність, сумлінність та ін.).

Виховання *національно-патріотичне* – історично зумовлена та створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності молодих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна й матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь. В. н.-п. – це виховання молодих поколінь у дусі українського виховного ідеалу на багатовікових традиціях; комплексна системна й цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, батьківщини, держави, нації (Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді).

Виховання *особистісно орієнтоване* – утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети. Згідно з ним добро стає сутнісним визначенням людини: істина – лише засобом для розвитку її духовності. В. о. о. спрямоване на реалізацію сутнісної природи суб'єкта, якій відповідають цінності служіння, коли основним життєвим ставленням виявляється любов до інших людей. Це дозволяє людині виходити за межі своїх актуальних, наявних можливостей.

Виховання *патріотичне* – планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго ставлення до батьківщини та до представників спільної культури або країни. В. п. включатиме розвиток любові до батьківщини, національної самосвідомості

й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнаціонального спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу.

Виховання *правове* – виховна діяльність школи, сім'ї, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки школярів.

Виховання *родинне* – феноменальне явище сімейного й суспільного життя, яке постало в процесі трудової діяльності людей у зв'язку з необхідністю для молодого покоління опановувати виробничо-трудовим досвідом старших поколінь. Основними принципами В. р. є: принцип народності, за яким дитина має виховуватися певними засобами формування світогляду українського народу, нації загалом; принцип наступності й спадкоємності поколінь, який забезпечує взаємозв'язки старших і молодших поколінь, що є необхідним для життя людини та суспільного прогресу; принцип участі в праці; принцип природовідповідності й культуровідповідності, що забезпечує в родинному вихованні опертя на особливості природи дитини, передбачає її поступовий вхід у сферу культурного життя, формування якостей високоморальної людини у громадському житті; принцип самодіяльності, який забезпечує спрямування виховного впливу на дітей для розвитку волі, самостійного мислення, творчої думки, вільної діяльності, винахідливості й підприємливості, вироблення рис ділової людини; принцип реалізації педагогічної компетентності батьків спрямовує їх на ознайомлення з народною педагогікою, основами виховання, застосування знань у виховній роботі, формування єдиних вимог у сім'ї та закладі освіти.

Виховання *соціальне* – процес контрольованої соціалізації, який здійснюється в спеціально створених виховних організаціях, допомагає розвинути можливості людини, її здібності, знання, зразки поведінки, цінності, позитивно важливі для суспільства. В. с. відбувається як в організаціях, спеціально створених для цієї мети, так і в установах, що займаються ним

поряд зі своїми основними функціями. В. с. – це турбота суспільства про покоління майбутнього, підтримка людини суспільством, колективом, іншою людиною, допомога людині в засвоєнні та прийнятті моральних стосунків, які склалися в сім'ї, суспільстві, прийнятті правових, економічних, громадянських і побутових відносин; процес забезпечення в суспільстві умов і заходів, спрямованих на оволодіння та засвоєння молодим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в молоді соціально-позитивних ціннісних орієнтацій.

Виховання *статеве* – надання учням знань про анатомію статевих органів людини, статеві відносини, репродуктивне здоров'я, емоційні відносини зі статевим партнером, репродуктивні права й відповідальність, протизаплідні засоби та інші аспекти сексуальної поведінки людини.

Виховання *фізичне* – педагогічний процес, спрямований на фізичний розвиток, функціональне вдосконалення організму, навчання основних життєвоважливих рухових навичок, умінь і здобуття пов'язаних з ними знань для успішної професійної діяльності й життя.

Вихованці (учні) – особи, які здобувають позашкільну освіту в гуртках, секціях, класах, клубах, студіях, інших творчих об'єднаннях закладу позашкільної освіти за інтересами, здібностями та нахилами, отримують допрофесійну підготовку.

Відеограма – відеозапис на відповідному матеріальному носії (магнітній стрічці, магнітному диску, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких рухомих зображень (із звуковим супроводом чи без нього), крім зображень у форматі запису, що входить до аудіовізуального твору. Відеограма є вихідним матеріалом для виготовлення її копій.

Відеоконференція – тематична дискусійна група. Усі повідомлення, які відправляються в групу, із часом стають доступними всім учасникам конференції.

Відеолекторій – форма організації освітньої діяльності, під час якої відбувається обговорення фільмів, відеороликів і соціальної реклами.

Відносини моральні – ціннісні смислові аспекти всіх суспільних відносин, орієнтовані на найвищі загальнолюдські цінності.

Відтворення – виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (зокрема цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер.

Відомчі заохочувальні відзнаки Міністерства освіти і науки України – нагороди Міністерства освіти і науки України, запроваджені для відзначення педагогічних, наукових та науково-педагогічних працівників, державних службовців, працівників підприємств, установ, організацій, що належать до сфери управління МОН України, інших працівників сфери освіти, які зробили вагомий внесок у розвиток сфери освіти і науки. Чинні відзнаки: подяка МОН України, грамота МОН України, почесна грамота МОН України, нагрудний знак МОН України «Відмінник освіти», нагрудний знак МОН України «Василь Сухомлинський», нагрудний знак МОН України «За наукові та освітні досягнення».

Відповідальність – 1) категорія етики, права, що відображає соціальне й морально-правове ставлення особистості до суспільства (людства загалом); характеризується виконанням морального обов'язку й правових норм; 2) зовнішній та внутрішній (особистісний) контроль за діяльністю суб'єкта. Зовнішня (соціальна) відповідальність здійснюється завдяки підзвітності особи, заохоченню та санкціям за результати її діяльності. Особистісний самоконтроль полягає в почутті обов'язку, сумління.

Відсталість розумова – стан затриманого або неповного розвитку психіки, який, передусім, характеризується порушенням здібностей, які проявляються в період дозрівання і забезпечують загальний рівень інтелектуальності (когнітивних, умовних, моторних та соціальних здібностей).

Відчуження – припинення або відсутність близькості між кимось, віддалення, озлобленість; відсутність довіри, розуміння, холодність у взаєминах. Синонім: відстороненість.

Відхилення в поведінці – тенденції поведінки, які визначаються спрямованістю на порушення соціальних, моральних та правових норм. Їх переважно пов'язують з негативними вчинками.

Візія – ідея, логічна конструкція образу бажаного майбутнього.

Візуалізація – унаочнення, створення умов для візуального спостереження.

Візування проєкту електронного документа (візування) – накладання посадовою особою кваліфікованого електронного підпису на проєкт електронного документа для засвідчення факту погодження цієї особою завізованого проєкту документа.

Військовий (військово-морський) ліцей, ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою – заклад спеціалізованої освіти II–III або III ступенів військового профілю для дітей з 13 років.

Віра – 1) специфічний стан психіки, завдяки якому людина повністю і без аргументів приймає як істинне певне знання, незважаючи на фактичні, формально-логічні докази; 2) тверда переконаність, упевненість у чомусь, у виконанні чогось.

Власник вебсайту – особа, яка є володільцем облікового запису та встановлює порядок та умови використання вебсайту. За відсутності доказів іншого власником вебсайту вважається реєстрант відповідного доменного імені, за яким здійснюється доступ до вебсайту і (або) отримувач послуг хостингу.

Власник вебсторінки – особа, яка є володільцем облікового запису, що використовується для розміщення вебсторінки на вебсайті, та яка управляє і (або) розміщує електронну (цифрову) інформацію в межах такої вебсторінки. Власник вебсайту не є власником вебсторінки, якщо останній володіє обліковим

записом, що дозволяє йому самостійно, незалежно від власника вебсайту, розміщувати інформацію на вебсторінці та управляти нею.

Внутрішній опис документів справи електронний – окремий обліковий електронний документ, що містить перелік заголовків до текстів електронних документів справи із зазначенням порядкових номерів документів, їхніх реєстраційних індексів, дат, кількості сторінок та найменування файлів відповідних електронних документів.

Внутрішньопредметні зв'язки – педагогічна категорія для позначення синтезуючих, інтеграційних відносин між об'єктами, явищами й процесами реальної дійсності, що знайшли своє відображення в змісті, формах і методах освітнього процесу й виконують освітню, розвивальну функції і виконує функції в їх обмеженій єдності.

Волонтерство, або волонтерська діяльність (з фр. *volontaire* – доброволець; з лат. *voluntarius, voluntas* – вільне волевиявлення та *volū* – бажання, намір) – добровільна безкорисна суспільно корисна діяльність. Може здійснюватись як окремими людьми, так й організаціями.

Воля – внутрішня активність особистості, пов'язана з вибором мотивів, цілепокладанням, прагненням досягти мети, зусиллям до подолання перешкод, мобілізацією внутрішніх сил, здатністю регулювати власні бажання, спроможністю ухвалювати рішення і підпорядковувати поведінкові реакції поставленій меті.

Воркшоп – колективний освітній захід, учасники якого отримують нові знання та навички під час динамічної групової роботи.

Вплив – процес і результат зміни людиною поведінки, установок, уявлень іншої людини.

Вправа – метод навчання, який має на меті цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних дій чи операцій з метою формування вмінь і навичок. У дидактиці за характером навчальної роботи виділяють різні види вправ – письмові, графічні тощо.

Г

Гендер (з англ. *gender* – рід) – сукупність властивостей (соціально-біологічних характеристик), за допомогою яких люди визначають статеву належність індивіда та його соціальні ознаки на основі загальноприйнятих у суспільстві уявлень про соціальні ролі чоловіків і жінок.

Геокешинг – гра із застосуванням GPS. Гравці мають знайти предмет чи об'єкт, який заховали інші учасники гри. Одна група гравців готує «скарб», за допомогою GPS визначає його географічні координати та повідомляє про них в інтернеті. Інша група гравців використовує ці координати й налаштовує свої GPS-приймачі, щоб знайти «скарб».

Гідність – особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні своєї самоцінності й моральної рівності з іншими людьми; ставлення до людини інших людей, у якому визнається її безумовна цінність.

Гімназія – заклад середньої освіти II ступеня (або структурний підрозділ іншого закладу освіти), що забезпечує базову середню освіту.

Гіперболізація – прийом створення образів уяви, суть якого в збільшенні предмета або окремих його частин.

Гіперпосилання – формалізований відповідно до стандартів інтернету запис адреси вебсайту або його частини (вебсторінки, даних). Якщо гіперпосилання адресує до частини вебсайту (вебсторінки), то, крім домену й (або) числової адреси за інтернет-протоколом, воно може містити додаткові записи про каталоги або виклики й умови доступу до вебсторінки, що може бути відтворена або збережена на пристроях, які можуть зчитувати та відтворювати електронну (цифрову) інформацію з використанням інтернету.

Гіперстезія – підвищена чутливість до звичайних зовнішніх подразників, нейтральних для людини в нормальному стані; легка психічна вразливість із підвищеною чутливістю.

Гіпертекст – текст із вставленими в нього словами (командами) розмітки, які посилаються на інші місця цього тексту, інші документи, картинки.

Гіпертимія – підвищений радісний настрій з посиленням потягів і невтомною діяльністю, пришвидшенням мислення і мовлення, веселістю, почуттям переваги в здоров'ї, витривалості, силі; коли все сприймається в рожевому світлі, над усім панує оптимізм. Протилежний стан – гіпотимія.

Глобалізація освіти – один з аспектів «диференційованої глобалізації», що відображає процеси універсалізації системи освіти у світі. У Г. о. можна виділити три основних вектори. Перший пов'язується з інтеграційними процесами, формуванням єдиного освітнього простору. Друга риса Г. о. – її всеосяжність, тобто прояв практично в усіх аспектах функціонування систем освіти (структура, рівні, підходи до оцінки якості та ін.). Третя сутнісна характеристика Г. о. – поява нових соціальних відносин, нових принципів взаємодії освіти як соціального інституту й нової системи взаємозалежності у світовому соціальному просторі. У соціологічній інтерпретації Г. о. стимулює формування нового типу суспільства, заснованого на знаннях і новій системі соціальних відносин, які продукують і підтримують їх. Наявність потужного освітнього та наукового середовища, яке демонструє світовий досвід, дозволяє сформувати базові компоненти інтелектуального потенціалу суспільства, зокрема кадровий і технологічний. Саме тому розвиток даних соціальних інститутів є пріоритетним у багатьох країнах світу.

Гнучкість розуму – індивідуальна особливість мислення, яка виявляється в умінні змінити припущення, обране в розв'язанні проблеми, якщо змінилися її умови.

Говоріння – психологічний компонент вербальної комунікації; метод втілення в систему знаків певного смислу, кодування інформації; механізм мовлення, побудови висловлювань.

Грант (з англ. *grant* – дар; субсидія) – 1) право, що отримується на конкурсній основі фізичною або юридичною особою на виділення пільгової фінансової квоти для виконання конкретної програми в певній сфері діяльності; 2) одноразова грошова допомога, що видається вченому або науковій установі для проведення досліджень з певної проблеми.

Грант *благодійний* – допомога у формі коштів чи інших валютних цінностей, яка має бути використана бенефіціаром (див. Бенефіціар) протягом терміну, визначеного благодійником (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1.).

Громада *територіальна* – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Основними її ознаками є: спільна територія існування, наявність спільних інтересів місцевого значення, соціальна взаємодія членів громади щодо їх забезпечення, психологічна самоідентифікація кожного члена з громадою, спільна комунальна власність, сплата членами громади комунальних податків.

Громадськість – чинник зовнішнього середовища, що характеризує різні організації, громадські прошарки й будь-які групи населення, що мають фактичний або потенційний інтерес до діяльності, а також впливають на його можливості досягти своєї мети. До них належать фінансові організації, засоби масової інформації, державні установи; організації, що представляють інтереси споживачів і певних прошарків населення, місцеві громадські організації та установи тощо.

Група *дифузна* – спільність людей, у якій немає згуртованості і в якій відсутня загальна діяльність, здатна об'єднувати її учасників. Відноситься до груп низького розвитку.

Група *ризик* – категорія людей, чиє соціальне становище за певними критеріями не є стабільним, які не можуть самостійно подолати власні

труднощі, що може спричинити втрату соціальної опори в житті або навіть життя.

Групи та загони волонтерські – об'єднання людей (дітей і молоді), які на добровільних засадах беруть участь у соціально-педагогічних програмах щодо попередження негативних явищ у молодіжному середовищі, надання допомоги різним верствам населення, соціальному становленню та інтеграції молоді в суспільство.

Гуманізація – принцип, на основі якого людина визнається найвищою соціальною цінністю. Гуманізація передбачає повагу до особистості, до її гідності, потреб та інтересів; врахування її особистих цілей і прагнень, створення суспільством і державою максимальних умов для повного розкриття її творчих здібностей, постійного самовдосконалення і самоствердження.

Гуманізація виховання – створення оптимальних умов для інтелектуального й соціального розвитку кожного вихованця; виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права особистості на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і вияв індивідуальності, самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів негативних чинників навколишнього природного і соціального середовища; виховання в молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності.

Гуманізація навчання – парадигма, в основі якої – людиноцентристський підхід, визнання людини найвищою соціальною цінністю, повага до особистості, її гідності, потреб та інтересів; принципові зміни в змісті навчання, відмова від технократизму, визнання пріоритету гуманітарної культури в широкому розумінні слова; формування системи ідей, які обґрунтовують погляди на людину як на істоту вільну, творчу, яка володіє правами, прагне до добра й істини, чуйна до краси, завжди готова прийти на допомогу.

Гуманізація освіти – спрямованість усього освітнього процесу на людину, її блага, розвиток її задатків; формування в неї відповідальності,

задоволення потреб у знаннях; заміна предметно-центричної системи навчання антропоцентричною; зміна стратегічних цілей освіти на повне підпорядкування їх інтересам людини. Г. о. – формування гуманістичного світогляду в процесі навчання, тобто проголошення блага людини як вищої мети освітньої діяльності. Для цього зміст освіти, форми й методи навчання мають забезпечувати вільний і всебічний розвиток особистості, діяльну участь індивіда в житті суспільства.

Гуманізм (з лат. *humanus* – людський, людяний) – прогресивний напрям духовної культури, що звеличує людину як найбільшу цінність у світі, утверджує право людини на земне щастя, захист її прав на свободу, усебічний розвиток і прояв своїх здібностей.

Гуманітаризація освіти – повернення освіти до цілісної картини життя і насамперед – до світу культури, людини, до олюднення знання і формування гуманітарного системного мислення; система заходів, спрямованих на формування особистісної зрілості учнів шляхом розвитку загальнокультурних компонентів у змісті освіти, що вимагає перегляду освітніх програм у бік збільшення обсягу гуманітарних і природничо-наукових дисциплін з метою надання учням можливості осмислення культурної спадщини, орієнтації в науках, що вивчають людину та суспільство. Г. о. має на меті включення в освітній процес набору класичних гуманітарних наук, які несуть у собі, зберігають прогресивні людські цінності; створює можливість шляхом поновлення гуманітарних наук та оновлення системи їх викладання заповнити духовний вакуум, що утворився в умовах кризи цінностей. Відповідно до Г. о. у вищій школі вивчаються такі дисципліни, як історія, соціологія, філософія, психологія, культурологія, політологія, екологія, валеологія тощо. Г. о. – головний напрям оновлення освіти на етапі переходу людства від індустріальної до технотронної цивілізації, головний зміст якої – підготовка людини до гуманних, моральних стосунків з природою, усвідомлення нею свого місця і ролі в подальшому розвитку цивілізації.

Гуртожиток соціальний (для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування) – заклад для тимчасового проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 15 до 18 років, а також осіб з-поміж дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років, метою діяльності якого є створення умов для соціальної адаптації осіб, що в ньому проживають, та їх підготовка до самостійного життя (Типове положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування).

Г

Гміна / гміна (з польськ. *gmina* – найменша адміністративна одиниця в Польщі (місто, село або група сіл і міст); з нім. *gemeinde* – спільнота, громада). По суті, гміна є самоврядною громадою мешканців певної території. Іноді поняття застосовується до інших самоврядних громад (релігійна громада, шкільна громада). Керівництво гміни складають: рада гміни, що обирається на загальних виборах місцевого самоуправління, а також правління (виконавча влада гміни), що обирається радою гміни.

До компетенції гміни належать, зокрема початкові школи, дитячі садки, бібліотеки, будинки культури, місцевий транспорт, гмінні дороги, управління ринками, система охорони здоров'я.

Д

Дебати – структурований і спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами з актуальної теми.

Дебільність – легкий ступінь розумової відсталості. При легкій розумовій відсталості можливе працевлаштування, що вимагає здатності до практичної малокваліфікованої діяльності. Особи з легкою розумовою відсталістю справляються з вимогами, пов'язаними із сімейним життям, вихованням дітей, адаптуються до культурних традицій і норм.

Дегіталізація (з англ. *digitization* – оцифровування) – 1) переведення інформації в цифрову форму; 2) цифрова трансмісія даних, закодованих у дискретні сигнальні імпульси (технол.).

Деградація особистості – розпад «Я», послаблення вищих за ієрархією рівнів у структурі особистості, що може бути пов'язане з її аморальною та протиправною поведінкою. Причинами деградації також можуть бути психічні захворювання, наркоманія, алкоголізм тощо.

Дедукція – рух пізнання від більш загального до одиничного, отримання висновку про окреме явище з огляду на знання ширшого стану справ (контексту), ситуації, гештальту.

Дезадаптація соціально-психологічна (з фр. *des* – префікс, що означає знищення, видалення, і з лат. *adaptatio* – пристосовувати) – порушення процесу активного пристосування індивіда до умов соціального середовища засобами взаємодії і спілкування за хибного або недостатньо розвиненого уявлення людини про себе та свої соціальні зв'язки й міжособистісні контакти. Виявляється в різних формах девіантної поведінки (алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, суїцид) та неадекватних психологічних станах особистості (депресія, гіперактивність).

Деінституалізація – процес, альтернативний тривалому утриманню людей (душевних хворих, правопорушників, дітей, людей похилого віку) у великих стаціонарних закладах різного типу. Головний принцип деінституалізації – надати людині право вести нормальний спосіб життя і жити настільки незалежно, наскільки вона здатна.

Делінквент (з лат. *delinquens* – правопорушник) – суб'єкт, чия негативна поведінка в крайніх своїх проявах становить карний учинок.

Делінквентність – сукупність протиправних вчинків чи злочинів, які не відповідають формально зафіксованим юридичним нормам; різновид девіантної поведінки, за яку несуть карну відповідальність.

Деменція (з лат. *dementia* – безумство) – набута форма недоумства, яка пов'язана з ослабленням інтелектуальних здібностей, емоційним збідненням,

утруднення використання минулого досвіду. Розрізняють глобальну деменцію, при якій порушуються всі види психічної діяльності, утрачається критичність, відбувається деградація особистості, та осередкову, за якої особистість в основному не змінюється, зберігається критичність, але знижується рівень інтелектуальних здібностей і пам'яті.

Демократизація виховання – принципи організації виховної системи, які передбачають децентралізацію, автономізацію освітніх закладів, забезпечення співпраці вихователів і вихованців, урахування думки колективу й кожної особистості, визначення людини як вищої природної і соціальної цінності, формування вільної творчої особистості.

Демократія гендерна – система волевиявлення двох статей – жінок і чоловіків у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплені й реально забезпечені в усвідомленні політико-правових принципів, діях, розбудові суспільних державних структур з урахуванням гендерних інтересів та потреб.

Деморалізованість, деморалізація – занепад дисципліни, морального духу, утрата здатності до дії; занепад моральності, моральна деградація.

Деонтологія (з грецьк. – належне) – розділ етики, що розглядає проблеми обов'язку, сферу належного (того, що повинно бути), усі форми моральних вимог та їхнє співвідношення. Термін «деонтологія» як визначення вчення про належну поведінку, учинки, образ діяльності запровадив англійський соціолог і юрист, філософ І. Бентам у 1834 р. Спочатку це поняття мало досить вузький зміст: обов'язок вірянина перед Богом, релігією, релігійною общиною. Згодом уживалось для позначення теорії моральності загалом. Нині цей термін визначає належну поведінку, учинки та дії окремої особистості або спеціаліста.

Деонтологія педагогічна – наука, що розробляє правила й норми поведінки педагога в його сфері професійної діяльності.

Деонтологія соціальної роботи – комплекс професійних, правових і морально-етичних правил, що складають поняття професійного обов'язку соціального працівника; це комплекс норм, настанов і розпоряджень про

обов'язок і професійну повинність (зобов'язання), про всі типи відповідальності соціального працівника.

Деперсоналізація – стан, пов'язаний зі зміною свідомості, для якого характерні неприємні суб'єктивні відчуття втрати свого «Я» і болісне переживання відсутності емоційної залученості щодо близьких, роботи.

Депресія (з лат. *depressio* – пригнічення) – афективний стан, який характеризується негативізмом, пригніченим емоційним фоном, зміною мотиваційно-когнітивної сфери, загальною пасивністю поведінки.

Депривація – особливий психічний стан, що виникає за довготривалого обмеження чи повної відсутності задоволення важливих потреб. Виокремлюють сенсорну, емоційну, інформаційну й соціальну депривацію. Довготривале перебування в стані депривації призводить до різних моральних і психологічних відхилень у поведінці та діяльності.

Державна система правової охорони інтелектуальної власності – установа й сукупність експертних, наукових, освітніх, інформаційних та інших державних закладів відповідної спеціалізації, що входять до сфери управління установи.

Державний стандарт освіти – сукупність єдиних норм і вимог до рівня освітньої підготовки в певних закладах освіти.

Державні стандарти загальної середньої освіти – це вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувача загальної середньої освіти відповідного рівня. Державні стандарти розробляються на теоретичному й світоглядному фундаменті класичної та сучасної педагогіки України і світу, на основі аналізу впровадження провідних українських та світових інноваційних практик в освіті задля реалізації головної цілі загальної середньої освіти. У межах реформування загальної середньої освіти діятимуть Державний стандарт початкової загальної освіти, Державний стандарт базової середньої освіти, Державний стандарт профільної середньої освіти. Державні стандарти затверджується постановою Кабінету Міністрів України й переглядаються не менше одного разу на 10 років. Зміна змісту

й обсягу Державних стандартів загальної середньої освіти іншими органами виконавчої влади не допускається.

Державна дослідницька інфраструктура – об'єднання наукових установ та (або) закладів вищої освіти державної форми власності, що створюється з метою оптимального використання їхніх ресурсів (кадрів, матеріалів, устаткування, обчислювальних ресурсів та зберігання банків даних і знань) та координації їх ефективного використання для проведення наукових, науково-технічних досліджень і науково-технічних розробок на найвищому рівні, а також забезпечення спільного проведення заходів щодо якісної підготовки фахівців у відповідних галузях знань.

Державно-громадське управління у сфері освіти – взаємодія органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з метою ухвалення ефективних управлінських рішень і задоволення суспільних інтересів у сфері освіти.

Десоціалізація (з лат. *de...* – префікс, що означає віддалення, скасування, і *socialis* – суспільний) – зворотний щодо соціалізації процес, який характеризується відчуженням особистості від основної маси людей, входженням її в асоціальні чи антисоціальні неформальні групи.

Дефект – вада, недолік, пошкодження у фізичному або психічному стані дорослої людини, дитини.

Дефектолог – спеціаліст із повною вищою освітою за спеціальністю «дефектологія» за напрямками: олігофренопедагогіка, тифлопедагогіка, сурдопедагогіка, логопедія.

Дефектологія – відноситься до педагогічних наук, вивчає психофізіологічні особливості людей з аномальним розвитком, закономірності їх виховання і навчання, їх адаптації і реабілітації в соціумі.

Дефініція – роз'яснення чи витлумачення значення (сенсу) терміна чи поняття.

Дефіцит спілкування – якісна та кількісна нестача міжособових контактів дитини з іншими людьми. Дефіцит спілкування зазвичай є в дитячих закладах закритого типу (лікарнях, будинках дитини, дитячих будинках, інтернатах, у неблагополучних сім'ях, де батьки не приділяють дитині достатньої уваги, або в сім'ях, у яких батьки страждають захворюваннями, через які забезпечують дітям повноцінного спілкування. Дефіцит спілкування є однією з важливих причин затримок та відхилень у психічному розвитку дитини, особливо у віці немовляти й ранньому дошкільному віці. У процесі корекційної роботи недостатньо забезпечити кількісне спілкування, необхідно організувати якісно адекватне спілкування, з урахуванням вікових особливостей дитини, і її минулий комунікативний досвід. Для цього проводять діагностику рівня розвитку спілкування і заповнюють прогалини.

Деформації спілкування (з лат. *deformo* – перекручую, спотворюю) – відхилення від норм взаємодії, які прийняті в суспільстві й відповідають світовим стандартам.

Деформація професійна – зміна якостей і властивостей особистості під впливом професійних чинників діяльності. Відзначається підвищеним рівнем агресивності, неадекватності сприйняття ситуацій і людей; має епізодичний або стійкий, поверховий або глобальний, позитивний або негативний характер. Завдяки постійному тиску на спеціаліста як зовнішніх, так і внутрішніх чинників з'являється ризик формування неповноцінного спеціаліста, який не може відновити позитивний стан без стороннього втручання і допомоги.

Децентралізація – процес перерозподілу функцій, повноважень, людей або речей між центральною владою та місцевими органами управління. Децентралізація влади включає як політичну, так й адміністративну сторони. Децентралізація може бути територіальною – переміщення влади від центрального міста на інші території та функціональною – передання повноважень на ухвалення рішень від головного органу будь-якої галузі до чиновників нижчих рівнів.

Джура – 1) зброєносець, помічник у козацької старшини в Україні в XVI–XVIII століттях; 2) усеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра.

Дизайн у сфері освіти універсальний – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

Дизартрія – порушення вимови, обумовлене недостатньою іннервацією мовного апарату. Виникає, коли швидкість, сила та обсяг рухів органів мовлення обмежені. Причиною цього є парез м'язів апарату артикуляції, який стає незграбним, неслухняним. У такому стані фіксується ускладнення руху й інших частин мовного апарату (губ, піднебіння, голосових зв'язок, діафрагми). М'язи особи теж малорухливі, тому мімічні рухи невиразні та одноманітні.

Динаміка групова (з грецьк. *dynamicos* – сильний) – сукупність процесів, що відбуваються в малій групі й характеризують її з аспектів руху, розвитку та функціонування.

Дисграфія – порушення написання за фонетичним принципом, у результаті чого виникає велика кількість специфічних помилок, що спотворюють звуковий склад слова. Д. не є ізольованим порушенням. Крім Д., спостерігаються ще деякі розлади усного мовлення та інших психічних функцій залежно від того, який компонент недостатньо сформований.

Дисертація (з лат. *dissertatio* – твір, обговорення, розсуд, доповідь) – спеціально підготовлена наукова праця на правах рукопису, яку виконують для прилюдного захисту на здобуття наукового ступеня. В Україні розрізняють дисертацію для здобуття наукового ступеня кандидата наук (кандидатська дисертація) та доктора наук (докторська дисертація).

Дискримінація – дія або поведінка, ґрунтована на упередженні, негативних переконаннях стосовно певної групи людей.

Дискурс (з лат. *discursus* – міркування, з фр. *discours* – промова, виступ) – сукупність висловлювань, що стосуються певної проблематики, розглядаються

у взаємних зв'язках із цією проблематикою, а також у взаємних зв'язках між собою.

Дискусія *групова* (з лат. *discussio* – розгляд, дослідження) – метод групового обговорення проблеми, який дає змогу виявити спектр думок і суджень членів групи, запропонувати можливі шляхи розв'язання завдання, знайти вирішення проблеми.

Дискусія, дискусійна платформа – форми колективного обговорення певної теми чи проблемного питання, мета яких – виявити істину або знайти правильне його розв'язання. Учасники мають висловлювати власні міркування щодо проблеми та зіставляти їх з поглядами опонентів. Під час такого обговорення учасники обстоюють різні позиції, озвучують протилежні думки, а емоційно інтелектуальний стимул підштовхує їх до активного мислення.

Дислалія – порушення звуковимови при нормальному слухові та збереженні іннервації мовного апарату. Залежно від локалізації порушення та причин, що обумовлюють дефект звуковимови, виокремлюють дві основні форми Д.: механічну та функціональну.

Дислексія – часткове специфічне порушення процесу читання, що виражається стійкими специфічними помилками, зумовленими несформованістю або розладами функцій, які забезпечують процес читання. За ступенем прояву розрізняють: алексію – повну неможливість оволодіння читанням або повну його втрату та дислексію – труднощі в оволодінні читання та дефект його формування. Дислексія може бути самостійним розладом та проявлятися поряд з іншими важкими порушеннями мовлення – дислаліями, дизартріями, алаліями.

Дисонанс *когнітивний* – стан психічного дискомфорту, викликаний одночасною наявністю та актуалізацією в психіці суб'єкта суперечливих взаємовиключних потреб, мотивів діяльності, що іноді призводять до внутрішнього конфлікту, вихід з якого особистість знаходить шляхом раціоналізації, співіснування суперечливих, логічно несумісних висновків, підключення захисних механізмів або зміни початкового (первісного) мотиву.

Дистанційна форма здобуття освіти – індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Дистимія – пригноблений настрій, який виникає без очевидної причини з перевагою негативних емоцій та зниженням мотивації.

Дисфорія – похмурий, буркотливо-дратівливий, злісний і похмурий настрій з підвищеною чутливістю до будь-якого зовнішнього подразника, запеклістю і вибуховістю.

Дисфункція – порушення, розлад функцій органу або організму.

Дисципліна – точне, своєчасне й неухильне дотримання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки в державному та суспільному житті.

Дисциплінованість – вольовий стан, пов'язаний з високим самоконтролем і звичкою до дисципліни.

Дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом вона не набуває прав повнолітньої раніше (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

Дитина бездомна – дитина, яка не має постійного житла, що робить неможливим ведення нею осілого способу життя і повноцінного соціального функціонування. У таке становище попадають зазвичай діти з неблагополучних сімей, котрі мають батьків-алкоголиків, наркоманів, душевнохворих тощо.

Дитина-біженець – дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності, та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом унаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого

попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

Дитина важковиховувана – дитина, у вихованні якої педагог стикається з труднощами під час організації та здійснення виховного процесу; дитина, у якої спостерігаються відхилення в поведінці; дитина, яка потребує відповідної уваги й зусиль вихователя для подолання цих відхилень. Поведінка такої дитини зумовлена певними психофізіологічними особливостями, недостатньою віковою розвиненістю її мотиваційно-вольової сфери, психічних процесів, соціально-психологічними вадами розвитку.

Дитина з інвалідністю – особа віком до 18 років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності та викликає необхідність надання їй соціальної допомоги й захисту (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», ст. 1).

Дитиноцентризм – визнання самостійної цінності дитини й батьківської любові як однієї з головних моральних цінностей суспільства.

Дитячий церебральний параліч (з лат. *cerebrum* – мозок та з грецьк. *paralysis* – розслаблення) – група захворювань у дітей з патологією центральної нервової системи, за яких фіксується уражена рухова й м'язова активність із порушенням координації рухів.

Диференціація навчання – організація освітнього процесу з урахуванням типових індивідуальних особливостей учнів.

Діагностика педагогічна – підрозділ педагогіки, що вивчає принципи й методи розпізнавання та встановлення ознак, які характеризують нормальний (або з відхиленням від норм) перебіг педагогічного процесу та розглядає процедури встановлення чинників, що спричинили відхилення.

Діагностика психологічна – вид діяльності психологічної служби, який має на меті психологічне обстеження вихованців, учнів, студентів, їхніх груп та

колективів, моніторинг змісту й умов їхнього розвитку, визначення причин, що його ускладнюють (Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р.).

Діагностування педагогічне – вид діяльності, мета якої полягає у встановленні й вивченні ознак, що характеризують стан і результати освітнього процесу, і що дає змогу на цій основі прогнозувати можливі відхилення, визначати шляхи їх попередження, а також коригувати освітній процес із метою підвищення якості його результату.

Діалог культур – процес взаємодії культурних систем (явищ), за результатами якого кожна культура усвідомлює і знаходить свою індивідуальну самобутність. Різноманіття і асиметрія явищ у культурі, відмінність цінностей і орієнтацій виступають умовою її єдності, роблять її живою і такою, що постійно розвивається. Взаємозбагачувальний діалог «культурних світів» дозволяє їм повніше розкрити свої смислові глибини, усвідомити свою унікальність і самототожність, які виявляються в зоні комунікації і співвіднесення цінностей, норм, значень і т. ін. Із цього діалогу народжується єдність і синтез культури людства. Утім, для майбутнього синтезу необхідна взаємна терпимість (толерантність) людей і культур, повага до інших цінностей, їх оцінка не в поняттях «гірше», «нижче за рівнем», а у визнанні, що вони «не схожі», «інші».

Діти аномальні – діти, які мають суттєві відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими та набутими дефектами, і потребують спеціальних умов навчання й виховання. Залежно від виду аномалії дітей поділяють на такі категорії: з вадами слуху (глухі, слабочуючі, оглухлі); зору (сліпі, слабозорі, осліплі); інтелекту (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку); діти з мовленнєвими вадами; з порушеннями опорно-рухового апарату; зі складною структурою порушень (розумово відсталі, сліпі та слабо зорі; розумово відсталі глухі та слабочуючі; глухі та слабо зорі; сліпоглухонімі тощо).

Діти безпритульні – діти, покинуті батьками, які залишили сім'ю, дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

Діти-вихованці – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані до дитячого будинку сімейного типу (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

Діти вулиці – діти, які за законом не визнані як такі, що позбавлені батьківського піклування, але фактично можуть бути визнані сиротами (соціальне сирітство), оскільки батьки з певних причин належним чином не займаються їх вихованням; безпритульні та бездоглядні. Д. в. займаються бродяжництвом, жебракуванням, проституцією, крадіжками, уживають алкогольні напої, наркотики, токсичні речовини. Часто стають жертвами сексуальних злочинів, залучаються дорослими до протиправної діяльності.

Діти з інтелектуальною ініціативою (термін Д. Б. Богоявленської) – діти з яскраво вираженим бажанням виявити своє ставлення до всього, що відбувається на уроці, покласти голову над складним завданням. Такі діти уникають підказок, прагнуть працювати самостійно.

Діти з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку – діти, які мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими розладами.

Діти-індиго – термін, уведений екстрасенсом Ненсі Енн Тепп для позначення обдарованих дітей, які, на її думку, мають ауру кольору індиго. Широку популярність термін отримав у кінці 1990-х завдяки згадкам у джерелах, що мають відношення до руху нью-ейдж (див. Нью-ейдж). Д.-і. приписують безліч різних властивостей, від високого рівня інтелекту до телепатичних здібностей.

Діти обдаровані – діти, що виявляють загальний або спеціальний нахил до музики, малювання, техніки та ін.

Дитячу обдарованість прийнято діагностувати за темпом розумового розвитку – ступеня випередження, за інших рівних умов, своїх ровесників; на цьому засновані тести розумової обдарованості й коефіцієнт інтелектуальності.

Діти педагогічно занедбані – переважно фізично та психічно здорові діти та підлітки, які стали занедбаними через неправильне виховання чи відсутність його протягом тривалого часу. Характерною особливістю цих дітей є прагнення задовольнити свої бажання, не зважаючи на вимоги оточення, колективу. У таких дітей формуються негативні риси характеру (грубість, лінощі, нечесність, брехливість, жорстокість тощо). Відхилення від моральної норми набувають у них стійкого характеру, що виявляється в прогулюванні уроків, бійках, уживанні наркотичних речовин.

Діти, позбавлені батьківського піклування, – діти, які: залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, через визнання батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошення їх померлими, відбування ними покарання в місцях позбавлення волі та перебування під вартою на час слідства, розшук їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки; підкинуті діти; діти, батьки яких невідомі; діти, від яких відмовилися батьки; безпритульні діти (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

Діти прийомні – діти-сироти й діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані до прийомної сім'ї (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

Діяльність благодійна – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених законом цілей, що не передбачає сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара, отримувача благодійної допомоги (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1).

Діяльність викладацька – діяльність, спрямована на формування знань, інших компетенцій, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо) та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору.

Діяльність волонтерська (з фр. *volontaire* – доброволець; лат. *voluntas* – вільне волевиявлення та *volū* – бажання, намір) – добровільна безкорислива суспільно корисна діяльність. Може здійснюватись й окремими людьми, й організаціями. Згідно із Законом України «Про волонтерську діяльність» волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності та ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності й неприбутковості. Вона не включає діяльність, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин.

Діяльність інноваційна – діяльність, що спрямована на використання та впровадження результатів наукових досліджень і розробок та зумовлює одержання нових ефективних результатів.

Діяльність меценатська – благодійна діяльність у сферах освіти, науки й наукових досліджень, культури та мистецтва, яка регулюється законами України (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1).

Діяльність наукова – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження.

Діяльність науково-педагогічна – педагогічна діяльність в університетах, академіях, інститутах та закладах післядипломної освіти, що пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю.

Діяльність науково-технічна – наукова діяльність, спрямована на здобування і використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними

видами якої є прикладні наукові дослідження і науково-технічні (експериментальні) розробки.

Діяльність освітня – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті.

Діяльність педагогічна – інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей.

Діяльність рекреаційна – діяльність людини у вільний час, здійснювана з метою відновлення фізичних і психологічних сил.

Діяльність соціально-педагогічна – діяльність, яку виконують професійно підготовлені спеціалісти та їхні помічники, спрямована на надання індивідуальної допомоги дитині, сім'ї чи групі осіб, які потрапили в скрутну для них ситуацію, шляхом інформування, консультування, безпосередньої натуральної та фінансової допомоги, соціальної реадaptaції; надання психологічної і педагогічної підтримки, орієнтація тих, хто потребує допомоги, на власну активність у вирішенні складних проблем. Д. с.-п., спрямована на створення сприятливих умов для соціалізації, усебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини.

Діяльність соціально-правова – один з видів професійної діяльності соціального педагога, яка спрямована на захист прав та інтересів особистості.

Діяльність театралізована – художня діяльність, пов'язана зі сприйманням творів театрального мистецтва й відтворенням в ігровій формі набутих уявлень, вражень, почуттів.

Догматизм (з давньогрецьк. – думка, рішення) – спосіб мислення, що оперує догмами (положеннями, що вважаються незмінними й не підлягають критиці). Д. є одним з негативних виявів метафізичного способу мислення,

якому властива підміна аналізу живої дійсності закостенілими, незмінними формулами. Це спосіб засвоєння і застосування знань, у якому те чи інше вчення або положення сприймаються як закінчена вічна істина, як догма, використовуються без урахування конкретних умов життя.

Довідник електронний – електронно-довідковий перелік прикладного характеру, у якому зібрано типові набори даних.

Доктрина (з лат. *doctrina*) – учення, наукова або філософська теорія, політична система, керівний теоретичний чи політичний принцип (наприклад, військова доктрина) або нормативна формула.

Доктрина освіти – доктрина освіти України детально прописана в Національній доктрині розвитку освіти. Національна доктрина розвитку освіти» – офіційний документ, що визначає статус освіти як однієї з пріоритетних галузей державної політики, систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями її розвитку, цілі й завдання, характер управління системою освіти і її забезпечення. Особлива увага приділяється таким аспектам, як: національний характер освіти й національне виховання, а також стратегії мовної освіти; інформаційні технології в освіті; управління освітою; економіка освіти; поєднання освіти і науки; підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників; соціальні гарантії учасників освітнього процесу; міжнародне співробітництво та інтеграція у сфері освіти та ін. Реалізація Національної доктрини забезпечить перехід до гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. У результаті цього прогнозуються потужні позитивні зміни в системі матеріального виробництва та духовного відродження, структурі політичних відносин, культурі.

Документ електронний аудіовізуальний – електронний документ, зміст якого представлено у форматі відеоряду, зображення і/або запису звуку, для фіксування і/або відтворення яких застосовують відповідну апаратуру, на який накладено кваліфікований електронний підпис.

Документообіг установи електронний – обіг (проходження) службових електронних документів з моменту їх створення або одержання до завершення виконання, відправлення, знищення або передавання до архівного підрозділу установи.

Доповідна записка – документ, адресований керівникові структурного підрозділу, установи, вищої організації, у якому викладається інформація про факти, події, ситуацію, що склалась, виконану роботу тощо, а також подаються свої висновки й пропозиції. Укладається з власної ініціативи або ж за вказівкою керівника.

Доповідь наукова (повідомлення) – форма оприлюднення отриманих наукових результатів, яка повідомляється учасникам наукового зібрання з метою залучення до дискусії і обговорення повідомленої інформації. Структурними елементами доповіді є: вступ, у якому мають бути висвітлені підстави, причини, проблемна ситуація, що зумовили необхідність доповіді, актуальність запропонованої проблеми; основна частина, у якій аналізується стан проблеми, стисло розкривається провідна ідея автора (авторів), подаються її теоретичне й практичне обґрунтування та авторська інтерпретація проблеми; підсумкова частина має містити висновки, рекомендації, пропозиції відносно подальшого вирішення проблеми.

Допомога превентивна – вид соціальної допомоги, що полягає в попередженні негативних явищ, проблем професійної діяльності чи особистого життя індивіда, які можуть призвести до кризової ситуації чи критичного загострення проблеми. Д. п. полягає в попередженні можливих фізичних, психологічних та інших колізій в окремих індивідів та груп; збережені, підтримці та захисті нормального рівня життя і здоров'я людини; сприянні в досягненні поставлених цілей та розкритті внутрішніх потенціалів особистості.

Допомога соціальна – система заходів, спрямованих на повернення особи до активного життя та праці, відновлення соціального статусу й формування в особи якостей, установок щодо пристосування до умов нормальної

життєдіяльності шляхом правового та матеріального захисту її існування, підготовки до самообслуговування з формуванням здатності до пересування і спілкування, повсякденних життєвих потреб тощо.

Допрофесійна підготовка – це здобуття початкових професійних знань, умінь особами, які раніше не мали робітничої професії.

Доручення – письмове повідомлення, за яким організація чи окрема особа надає право іншій особі від її імені здійснювати певні юридичні чинності або отримувати матеріальні цінності. Д. видаються на розпорядження майном, отримання грошових і матеріальних цінностей. Д. поділяються на особисті та офіційні.

Досвід вітагенний – особистісно значуща, найбільш часто актуалізована частина життєвого досвіду людини, що характеризує її егоцентричні світовідчуття. Д. в. є закономірним результатом власного саморозвитку особистості, тобто такого розвитку, у якому особистість є і своїм задумом (проектом), та основним засобом його втілення. Саме цей досвід створює смислове поле, у якому співпрацюватимуть учень і педагог.

Досвід життєвий – знання (сплав думок, почуттів, учинків, прожитих людиною, який має для неї самодостатню цінність), що стали надбанням особистості, відкладені в резервах довгострокової пам'яті і знаходиться в постійній готовності до актуалізації в адекватних ситуаціях, а також інформація, що не прожита людиною і отримана завдяки її обізнаності про ті чи інші сторони дійсності (частіше не має для людини достатньої цінності).

Дослідне виробництво – структурний підрозділ наукової установи, університету, академії, інституту або юридична особа, основною діяльністю якого є виготовлення та апробація дослідних зразків, корисних моделей, нових продуктів, технологічних процесів, надання відповідних послуг, пов'язаних із цією діяльністю тощо.

Дослідницька інфраструктура – сукупність засобів, ресурсів та пов'язаних з ними послуг, які використовує наукове співтовариство для проведення досліджень на найвищому рівні, що охоплює найважливіші об'єкти

наукового устаткування та обладнання або набори приладів, ресурси, що базуються на знаннях (колекції, архіви, депозитарії або банки даних наукової інформації), інфраструктуру, засновану на технології комунікацій (грід, комп'ютери, програмне забезпечення і мережевий зв'язок), та інші структури унікального характеру. Дослідницькі інфраструктури можуть бути локально розташованими, віртуальними або розподіленими (організована мережа ресурсів), державними або приватними. Дослідницькі інфраструктури можуть входити до міжнародних мереж.

Доступність повної загальної середньої освіти – сукупність умов, що сприяють задоволенню освітніх потреб осіб та забезпечують можливість здобуття кожною особою повної загальної середньої освіти відповідно до державних стандартів, зокрема наявність достатньої кількості закладів освіти, що забезпечують безоплатне здобуття повної загальної середньої освіти, відсутність дискримінації за будь-якою ознакою чи обставиною.

Доступність територіальна – сукупність умов, що сприяють забезпеченню права дитини на здобуття якісної повної загальної середньої освіти за кошти державного та місцевого бюджетів у найбільш доступному й наближеному до її місця проживання закладі освіти

Доступність якісної освіти – можливість, за якої держава забезпечує кожній людині (громадянину, резиденту) задовольнити свої потреби в здобутті освіти, за результатами якої вона буде конкурентноспроможною на ринку праці не тільки в межах своєї, але й в інших країнах світу. Доступна якісна освіта – одна з ключових проблем сучасної освіти України, насамперед вищої. Розширення мережі закладів вищої освіти, перетворення вищої освіти з вибірково-селективної в масову при одночасному підвищенні стандартів якості навчання і його вартості, загострили проблему доступності до якісної професійної освіти. Д. я. о. є комплексним поняттям і містить такі напрями, як:

- 1) Д. я. о. для соціально незахищених категорій населення;
- 2) Д. я. о. для дітей і молоді з особливими потребами;
- 3) Д. я. о. для людей, які проживають у віддалених від освітніх центрів регіонах;
- 4) Д. я. о. для обдарованої

і талановитої молоді та ін. Д. я. о. визначається як один з пріоритетів державної політики у сфері освіти.

Дуальна форма здобуття освіти – спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктів освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації зазвичай на основі договору.

Думка громадська – ставлення значної кількості людей до суспільно значущих подій і фактів; важливий чинник соціальної комунікації.

Духовний світ особистості – особлива, індивідуальна, неповторна форма прояву, існування, функціонування духовного життя суспільства. Основою формування духовного світу особи є зміст суспільної свідомості. З позиції змістовної характеристики духовного світу, він містить у собі всі рівні й структурні елементи суспільної свідомості, усі основні особливості духовного життя суспільства. Утім, Д. с. о. – це не просто частка суспільної свідомості, це відносно самостійна система, зі специфічною внутрішньою структурою і способами функціонування.

Духовність – специфічно людська якість, що характеризує мотивацію і сенс поведінки особистості. Д. розглядається як певна позиція цілісної свідомості – моральної, політичної, релігійної, естетичної. Провідну роль ця позиція займає у сфері моральних відносин. У християнській етиці Д. пов'язується з внутрішньою чистотою та умиротворенням, зі скромністю і послухом. Водночас Д. слід розглядати ширше, у соціальному вимірі – як продукт і фундаментальна підстава культури, прояв «людського в людині». Д. характеризується безкорисливістю, свободою, емоційністю, тими якостями, які підносять особистість над власними фізіологічними потребами. Останнім часом поняття Д. вживається для позначення світоглядних, життєво орієнтувальних мотивів поведінки особистості. Д. особистості й суспільства полягає в тому, що у свідомості присутнє певне уявлення про ідеал особистості, про ставлення людини до людини, людини до влади, про ідеальну модель досконалого суспільства або держави.

Е

Евристика (з давньогрецьк. *heuristiko* – знаходжу, відшукую, відкриваю) – наука про творчість; науковий напрям, що вивчає закономірності пізнавальної, творчої, пошукової діяльності для розв’язання складних інтелектуальних завдань.

Егоїдентичність – почуття самототожності, сукупність уявлень про себе, які дають можливість відчувати свою унікальність, повноцінність, реальність.

Егоїзм (з фр. *ego 'isme*; з лат. *ego* – я) – ціннісна орієнтація суб’єкта, яка зумовлює домінування в його взаємодії з іншими особистих інтересів і потреб безвідносно до інтересів партнера зі спілкування.

Егоцентризм (з лат. *ego* – я і *centrum* – осердя) – зосередженість індивіда тільки на власних інтересах і переживаннях, що спричинює його нездатність зрозуміти іншу людину як суб’єкта взаємодії та самодостатню особистість.

Едукологія – наука про систему освіти; комплексна теорія освіти, яка інтегрує, крім педагогічних дисциплін, наукові знання з багатьох галузей науки, пов’язаних з освітньою та професійною діяльністю. Е. виділяється як особлива сфера досліджень, яка вже не вписується в межі класичної педагогіки, обмеженої переважно питаннями навчання і виховання дітей дошкільного та шкільного віку. До сфери Е. відносять і проблеми організації освітнього простору, методологічні аспекти діяльності (навчальної, пізнавальної, ігрової, педагогічної). Е. як загальна теорія освіти з урахуванням багатогранності її предметної галузі перебуває в стадії становлення, потребує систематизації та інтеграції всіх напрямів.

Ед’ютейнмент – особливий тип навчання, який базується на розважанні й формуванні первинного інтересу до навчання з отриманням задоволення від цього процесу та стійким інтересом до нього.

Ейдетика – учення про пам’ять, засноване на образних враженнях, дозволяє утримати й відтворити в пам’яті образи чи явища.

Ейфорія – підвищений, радісний настрій, який не відповідає об’єктивним обставинам; почуття достатку, благополуччя, безтурботного блаженства в поєднанні з уповільненням мислення.

Екзальтація, екзальтованість (з лат. *exaltatio* – піднесення, натхнення) – у край збуджений або захопливий стан. Значною мірою посилене роздратування психічної сфери, яке виявляється то як заміряний настрій, то як безмежне натхнення.

Економіка та менеджмент соціального виховання – галузь сучасної соціальної педагогіки, яка досліджує, з одного боку, потреби суспільства в певній якості «людського капіталу», з другого – економічні ресурси суспільства, які можуть бути використані для організації соціального виховання. У межах цієї галузі розглядаються питання управління соціальним вихованням.

Експеримент (з лат. *experimentum* – проба, досвід) – метод пізнання, за допомогою якого в контрольованих і керованих умовах досліджуються явища дійсності. Нерідко головним завданням експерименту є перевірка гіпотез, що мають принципове значення. У зв’язку із цим експеримент як одна з форм практики виконує функцію критерію істинності наукового пізнання загалом. Уперше Е. отримав філософське осмислення в працях Ф. Бекона, який розробив і першу класифікацію його видів. У сучасній науці використовується якісний, обчислювальний, вимірювальний, соціальний, психологічний, педагогічний та інші види експерименту.

Екстаз (з грецьк. – несамовитість, захоплення) – вищий ступінь наснаги, захоплення, який іноді переходить у несамовитість.

Екстернатна форма здобуття освіти (екстернат) – спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присудження освітньої кваліфікації здійснюються відповідно до законодавства.

Електронна пошта – мережева служба, яка дає змогу обмінюватись текстовими електронними повідомленнями через інтернет.

Елітарний – пов’язаний з теорією про природний поділ суспільства на обрану меншість, покликану посідати в ньому провідне становище, і народну більшість.

Емоції (з лат. *emoveo* – хвилюю) – психічне відображення у формі безпосереднього переживання життєвого змісту явищ і ситуацій.

Емоції моральні – стан людини, який відображає її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе та результатів своєї діяльності.

Емоціокорекція педагогічна – діяльність педагога, спрямована на зміну негативних емоцій вихованця (збентеженість, страх, розгубленість) на позитивні (задоволення, радість).

Емпатія (з англ. *empathy* – співпереживання) – 1) розуміння почуттів, психічних станів іншої особи у формі співпереживання. Емпатичні здібності зростають разом з віком та досвідом за умови схожості поведінкових та емоційних реакцій учасників спілкування; 2) якість особистості, її здатність емоційно відкликатися на переживання, почуття і психічні стани інших людей. Е. передбачає суб’єктивне сприйняття іншої людини, уміння поставити себе на її місце, проникнення в її внутрішній світ, розуміння її переживань, думок, почуттів. Е. зближує людей у спілкуванні, доводить його до довірчого, інтимного рівня.

Есе – прозовий твір невеликого обсягу й вільної композиції, виражає індивідуальні враження та міркування з конкретного приводу чи питання і явно не претендує на визначальну або вичерпну трактування предмета.

Ескапізм (з англ. *to escape* – бігти, рятуватися) – прагнення людини позбутися дійсних проблем, поринаючи у світ ілюзій; утеча від дійсності, утрата реальності. Викликається психологічними травмами, напруженою роботою, нездатністю створити адекватні відносини із суб’єктами, що оточують.

Естетика (з грецьк. – чуттєво пізнавальний, від *aisthēta* – відчутні речі та *aisthanesthai* – пізнавати) – 1) філософська наука, що вивчає природу

(функції, загальні закони і закономірності) естетичної свідомості (діяльності людини і суспільства, буття); 2) наука про прекрасне.

Естетичне – метакатегорія естетики, що характеризує певну сферу цінностей, пов'язану із суспільно-значимою змістовною формою, яка дається людині в акті чуттєвого сприйняття. Е. певною мірою відповідає досконалому, що визначає повноту буття природи, суспільства та духовного світу людини.

Етика (з лат. *ethica* – звичай) – наука про мораль, природу, структуру й особливості походження та розвитку моральних норм і взаємин між людьми в суспільстві. Термін також часто вживається як визначення норм поведінки, сукупності моральних правил певної суспільної чи професійної групи. Етимологічно слово «етика» не пов'язане зі словом «етикет».

Етика гендерна – норми й представлення образів жінки й чоловіка та їхньої поведінки без дискримінації за ознаками статі.

Етика педагогічна – галузь педагогічної науки, що досліджує основи, сутність, специфіку педагогічної моралі, обґрунтовує принципи і їх реалізацію в педагогічній діяльності, вивчає зміст моральної діяльності педагога загалом та моральні взаємини в педагогічному середовищі.

Етикет (з фр. *étiquette* – етикетка, напис) – норми й правила, які відображають уявлення про гідну поведінку людей у суспільстві. Залежно від ситуації виокремлюють такі види Е.: мовний, дипломатичний, столовий, весільний, театральний, офіційний, професійний тощо.

Етичний кодекс учителя – система норм і правил поведінки та діяльності педагога, що базуються на гуманістичних засадах, загальнолюдських цінностях і принципах біоетики.

Етнізація – становлення, розвиток і закріплення в особистісних структурах якостей, що відбивають особливості культури етносу, членом якого є особа. Процес Е. триває протягом усього життя людини. Це пов'язано з великим обсягом етнокультурної інформації, яка сприймається, та з постійними змінами, розвитком, доповненням і перетворенням етнічної свідомості особи.

Етнізація виховання – наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування самосвідомості громадянина.

Етнопедагогіка – галузь педагогіки, яка вивчає специфіку народного виховання, накопичений і відображений у національній культурі, народних традиціях, звичаях, фольклорі досвід виховання; аналізує взаємозв'язки та взаємовпливи педагогіки й етнічних освітньо-виховних систем. В Е. загальнолюдські надбання трудового, етичного, естетичного виховання втілюються в системі виховання цього народу.

Етноцентризм (з грецьк. – плем'я, народ і *centrum* – осердя) – психологічна схильність сприймати всі життєві події з позицій своєї етнічної групи як еталона.

Ефект іррадіації – поширення виховного впливу, який спрямовують на конкретного вихованця, на присутніх при цьому ровесників.

Ефект ореола (з лат. *effectus* – виконання, дія, лат. *aureolus* – золотий) – тенденція до перебільшення людиною, яка сприймає, особистість співрозмовника, перенесення сприятливого / несприятливого враження про одну якість індивіда на всі інші.

Є

Європейська інтеграція – процес політичної, юридичної, економічної (а в деяких випадках – соціальної та культурної) інтеграції європейських держав, зокрема й частково розташованих у Європі. На сьогодні Є. і. досягається в основному за рахунок розширення Європейського Союзу та Ради Європи. Є. і. – складний та суперечливий соціально-економічний процес налагодження тісного співробітництва європейських держав. Є одним з проявів провідної тенденції сучасного історичного розвитку – посилення всебічної взаємозалежності держав, передусім в економічній сфері, та подальшого зближення цивілізаційно споріднених країн.

Європейська рамка кваліфікацій для навчання протягом життя (European Qualifications Framework for Lifelong Learning, EQF LLL) – рекомендований у 2008 році Європейським Парламентом і Радою

Європейського Союзу загальний системний опис восьми кваліфікаційних рівнів, які охоплюють увесь спектр кваліфікацій, отриманих у процесі формальної, неформальної, інформальної освіти, зокрема загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Рамка є інструментом для кращого розуміння, порівняння, ідентифікації та визнання наявних і впровадження нових кваліфікацій у різних країнах Європи, сприяє мобільності громадян між країнами й навчанню протягом життя. Кожен кваліфікаційний рівень описується в термінах результатів навчання, які визначаються через знання, уміння і компетентності.

Європейський дослідницький простір – система програм та політичних інструментів, що об'єднує інституційне середовище досліджень і розробок держав – учасниць Європейського Союзу та асоційованих членів з метою розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, вільного трансферу знань, мобільності дослідників.

Єдина державна електронна база з питань освіти – автоматична система, функціями якої є збір, верифікація, оброблення, зберігання та захист інформації про систему освіти.

Ж

Жалоба – сум, скорбота, спричинені втратою чогось, невідворотністю чогось; каяття, гіркота, зумовлені зробленою помилкою; жалість, співчуття до когось.

Жах, жахливість – стан дуже сильного переляку, страху; трагічність, безвихідність, крайнє здивування, обурення, тривожність.

Жертва несприятливих умов соціалізації *латентні* – особа, яка не змогла реалізувати свої задатки через об'єктивні обставини процесу соціалізації.

Жертви несприятливих умов соціалізації *потенційні* – інваліди, діти, підлітки, юнаки із психосоматичними дефектами й відхиленнями; сироти та низка категорій дітей, які перебувають під опікою держави або громадських організацій. Потенційними, але реальними жертвами можна вважати дітей,

підлітків із психічними вадами й з акцентуаціями характеру; дітей-мігрантів з країни в країну, з регіону в регіон, із села в місто, з міста в село; дітей, які народились у родинях з низьким економічним, моральним, освітнім рівнями; метисів і представників інонаціональних груп у місцях компактного проживання іншого етносу.

Життєві обставини складні – обставини, які об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи; насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад тощо). Цей перелік є незавершеним, його можна доповнювати залежно від обставин (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

Життєва компетентність – система, у якій науковці виокремлюють п'ять підсистем: 1) науково-теоретичні знання (про світ, закони життя, про себе); 2) практичні знання (життєва мудрість, знання норм поведінки), уміння і навички: практичне застосування знань, норм поведінки; 3) життєтворчі здібності: аналітичні, прогностичні, поведінкові; 4) життєвий досвід: індивідуальний (усвідомлений, неусвідомлений), досвід інших людей (творче використання, наслідування); 5) життєві досягнення: особисте щастя, соціальний статус, самореалізація (Л. В. Сохань).

Життєдіяльність – внутрішня і зовнішня активність особистості в конкретних умовах.

Життєрадісність – радість до життя, бадьоре й світле сприйняття дійсності.

Життєстійкість (з англ. *resilience* – гнучкість, пружність, еластичність, стійкість) – здатність швидко відновлювати здоровий фізичний і душевний стан, оптимізм, самоефективність, суб'єктивна задоволеність власним життям, здатність до неперервного особистісного саморозвитку; здатність до виживання і самотійного існування; здатність особистості витримувати стресову

ситуацію, зберігаючи внутрішню збалансованість, не знижуючи успішності діяльності.

Жорстокість – озлоблення, крайнє напруження, завзятість.

Журнал електронний – окремий реєстр системи електронного документообігу установи, що містить записи про зареєстровані документи, об'єднані за певною ознакою або групою ознак.

3

Завзятість – наполегливе прагнення до здійснення чогось; неослабна напруга.

Задатки – успадковані анатомо-фізіологічні особливості організму, головно центральної нервової системи, які є передумовами розвитку здібностей; генетично детерміновані анатомо-фізіологічні особливості індивіда, що обумовлені структурою мозку, нервової системи. Основою задатків загальних і специфічних здібностей є: а) типологічні властивості нервової системи; б) співвідношення першої і другої сигнальної систем; в) індивідуальні особливості побудови аналізаторів, окремих ділянок головного мозку. Задатки самі собою не визначають здібностей, оскільки їх формування залежить від умов життя і діяльності людини.

Заїкання – порушення мовлення, що виявляється в мимовільному повторенні окремих звуків, складів або цілих фраз, неприродному розтягуванні звуків або блоках мовчання, протягом яких людина, що заїкається, не може вимовити звук. Імовірно, заїкання з'явилося практично одночасно з мовою, адже згадки про нього доходять до нас із найдавніших часів.

Заклад вищої освіти акредитований – заклад вищої освіти, за яким визнається право проводити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації, за напрямками й спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів, не менше двох третин з яких акредитовані. Акредитації підлягає рівень здатності закладу вищої освіти певного типу проводити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації (рівень акредитації); напрям, за яким отримано право проводити освітню діяльність і

спеціальність відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, за якою заклад вищої освіти певного типу отримав право проводити освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям вищої освіти та кваліфікації.

Заклад загальної середньої освіти – заклад освіти, основним видом діяльності якого є освітня діяльність у сфері загальної середньої освіти.

Заклад освіти – юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність.

Заклад позашкільної освіти – складник системи позашкільної освіти, яка надає знання, формуючи навички та компетентності за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців (учнів) і слухачів.

Заклад спеціалізованої позашкільної освіти – заклад позашкільної освіти, що надає спеціалізовану освіту мистецького, спортивного, військового або наукового спрямування.

Закони в галузі освіти спеціальні – закони України «Про вищу освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту».

Заміщення – механізм психологічного захисту особистості у формі перенесення дій, спрямованих до недосяжного об'єкта, на досяжний об'єкт.

Занедбаність соціально-психологічна – результат довготривалого позбавлення дитини виховного впливу та соціальних умов для нормального психічного й розумового розвитку. Виявляється в тимчасовій або остаточній втраті можливості розвитку психічних функцій та набуття соціальних навичок.

Занепокоєння – тривожний стан; хвилювання, турбота, відсутність спокою; збудження; передчуття небезпеки, відчуття тривоги в очікуванні якого-небудь лиха, неприємності тощо.

Заняття *практичне* – один з основних видів навчальних занять, під час яких викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання. Основна

дидактична мета З. п. – розширення, поглиблення і деталізація наукових знань, здобутих студентами на лекціях і в процесі самостійної роботи, спрямованих на підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу, прищеплення вмінь і навичок, розвиток наукового мислення та усного мовлення студентів. З. п. охоплює зазвичай найбільш важливі, значущі розділи курсу й структурно включає проведення контролю знань, умінь і навичок студентів, постановку проблеми і її обговорення за участю студентів, виконання завдань, їх перевірку та оцінювання, що вимагає від викладача підготовки відповідного методичного матеріалу (тестів, завдань різного рівня складності, дидактичних засобів та ін.). Найбільш ефективною формою активізації пізнавальної діяльності студентів є включення їх у вирішення прикладних завдань. Перелік тем і зміст занять визначаються робочою навчальною програмою дисципліни. З. п. може проводитися як з академічною групою, так і з підгрупою відповідно до особливостей вивчення дисципліни. Якість підготовки студентів до заняття і виконання ними практичних завдань оцінюється викладачем та враховується під час виставлення підсумкової оцінки із цієї навчальної дисципліни.

Заочна форма здобуття освіти – спосіб організації навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти під час короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою в проміжку між ними.

Запал – сильне внутрішнє збудження, що спонукає людину до якихось дій.

Запис (звукозапис, відеозапис) – фіксація за допомогою спеціальних технічних засобів (зокрема й за допомогою числового представлення) на відповідному матеріальному носії звуків і (або) рухомих зображень, яка дозволяє здійснювати їх сприйняття, відтворення або сповіщення за допомогою відповідного пристрою.

Зараження – психологічний вплив на особистість у процесі спілкування і взаємодії, завдяки якому в людини відбувається зміна настрою. Такий вплив здійснюється не через свідомість та інтелект, а через емоційну сферу.

Засновник закладу освіти – орган державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано заклад освіти або які в інший спосіб відповідно до законодавства набули прав та обов'язків засновника.

Засоби інформатизації – електронні обчислювальні машини, програмне, математичне, лінгвістичне та інше забезпечення, інформаційні системи або їхні окремі елементи, інформаційні мережі й мережі зв'язку, які використовуються для реалізації інформаційних технологій.

Засоби навчання – обов'язковий елемент оснащення навчальних кабінетів і їхнього інформаційно-предметного середовища, а також найважливіший компонент навчально-матеріальної бази шкіл різних типів і рівнів. До З. н. відносяться різні матеріальні об'єкти, зокрема носії навчальної інформації та інструменти діяльності педагога й учнів. Терміну «З. н.» відповідають еквіваленти: «навчальне обладнання», «навчально-наочні та навчальні посібники», «дидактичні засоби».

Засоби навчання мультимедійні – дидактичні засоби, що поєднують кілька різних засобів передачі інформації за допомогою комп'ютера, компонентами яких є текст, звук, графіка, анімація, відео.

Заспокоєність – спокійний стан, зниження занепокоєння, тривоги, хвилювання.

Затримка психічного розвитку – сповільнення темпу психічного розвитку, яке частіше виявляється під час вступу до школи й виражається в недостатності загального запасу знань, обмеженості уявлень, незрілості мислення, малій інтелектуальній цілеспрямованості, переважанні ігрових інтересів.

Захист психологічний – специфічна регулятивна система стабілізації особистості, скерована на усунення або зменшення почуття тривоги та інших травмувальних чинників, пов'язаних з конфліктом. З. п. охоплює: придушення бажань, заперечення, проєкцію, ідентифікацію, сублімацію, регресію, ізоляцію, раціоналізацію, конверсію.

Захоплення – насага, запал, підвищений інтерес до чогось; заняття, що цілком поглинає кого-небудь, закоханість у когось, благоговіння перед кимось.

Збіднення емоційне (афективна тупість) – недостатність або втрата емоційного відгуку, бідність емоційних виявів, байдужність, душевна холодність.

Збудження маніакальне – надмірне прагнення до діяльності з незакінченістю і невмотивованими переходами від одного виду діяльності до іншого. Здійснюється з підвищеним афектом, пришвидшенням мислення і мовлення.

Зворотний зв'язок (з англ. *feedback*) – вплив результату функціонування будь-якої системи на характер її подальшого функціонування.

Згуртованість – утворення, розвиток і формування зв'язків у групі, які забезпечують психологічну спільність людей; показник групової єдності.

Здавання в майновий найм – передача права користування і (або) володіння оригіналом чи примірником твору, фонограми, відеограми на певний строк з метою одержання прямої чи опосередкованої комерційної вигоди.

Здивування – стан, зумовлений нерозумінням, неясністю чогось; труднощі, сумніви, які виникають через щось неясне, незрозуміле; крайній подив.

Здібності – індивідуально-психологічні особливості, які є умовою успішної діяльності особистості. З. не зводяться до знань, умінь і навичок, що є в людини, але вони забезпечують їх швидке надбання, фіксацію та ефективне практичне використання. Кожна здібність становить складну синтетичну якість людини, у якій поєднуються окремі психічні властивості: чутливість, спостережливість, особливості пам'яті, уяви, мислення тощо.

Здібності спеціальні – індивідуально-психологічні особливості, які виявляються в різноманітних видах діяльності людини: академічній, технічній, мистецькій, моторній, соціальній, практичній.

Здобувачі освіти – вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти, інші особи, які здобувають освіти за будь-яким видом та формою здобуття освіти.

Здобуття освіти на робочому місці – спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою (здебільшого професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти) відбувається на виробництві шляхом практичного навчання, участі у виконанні трудових обов'язків і завдань під керівництвом фахівців-практиків, залучених до освітнього процесу.

Здоровий спосіб життя – розумне використання свого життєвого потенціалу, а також дотримання науково обґрунтованих рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я та інших медичних організацій. Його необхідність зумовлена тим, що багато причин пошкодження стану здоров'я можна уникнути. З.с.ж. заснований на загальних рекомендаціях щодо харчування, необхідних фізичних навантажень, гігієни, тренування холодом, позбавленні від шкідливих звичок та залежностей, запобіганню захворюванням, що передаються статевим шляхом.

Зібраність – зосередженість думок, волі, почуттів на чомусь, підтягнутість, акуратність.

Зміст освіти – система знань, практичних умінь і навичок, досвіду творчої діяльності, світоглядних ідей, якими учні оволодівають у процесі навчання; педагогічно адаптований соціальний досвід людства, тотожний за структурою людській культурі в усій її повноті.

Знак – результат роботи уяви щодо заміщення реального об'єкта (ситуації, явища) іншим, споглядання якого (уявний образ) викликає в людині необхідну реакцію. Наприклад, знаки дорожнього руху є образами, споглядання яких має стимулювати водіїв та пішоходів до чітко визначених дій, які закріплені за цими знаками. У біхевіоризмі знак тлумачать як «стимул»; у психоаналізі – як «символ» підсвідомих потягів; у символічному інтеракціонізмі – як «сигнал» до певної соціальної поведінки; у когнітивізмі – як «метафору» систем знань.

Знання – теоретично узагальнений суспільно-історичний досвід, результат оволодіння людиною дійсності, її пізнання.

Знемога – стан крайнього стомлення, виснаженість, утома, безсилля.

Зовнішнє незалежне оцінювання – оцінювання результатів навчання, отриманих на певному освітньому рівні, яке здійснюється спеціальною установою. Зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання, отриманих на основі повної загальної середньої освіти, використовується для прийому до закладів вищої освіти на конкурсній основі. Об'єктивність зовнішнього незалежного оцінювання забезпечується дотриманням єдиних вимог до процедури його проведення, підбором завдань відповідно до програм зовнішнього незалежного оцінювання. Програми зовнішнього незалежного оцінювання за результатами здобуття повної загальної середньої освіти не можуть виходити за межі навчальних програм загальної середньої освіти, затверджених відповідно до законодавства. Відкритість зовнішнього незалежного оцінювання забезпечується шляхом повного й своєчасного інформування осіб, які бажають здобути вищу освіту, про програми, терміни та

порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання, а також здійснення державного контролю та громадського спостереження за проведенням зовнішнього незалежного оцінювання. За результатами проведення зовнішнього незалежного оцінювання з навчального предмета (предметів) видається сертифікат зовнішнього незалежного оцінювання, форма якого затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти та науки.

Зона найближчого розвитку – рівень розвитку, досягнутий дитиною в процесі її взаємодії з дорослим, який розвивається особистістю в процесі спільної діяльності з дорослим, але не проявляється в межах індивідуальної діяльності.

Зосередженість – спрямованість або зібраність (думок, уваги), заглибленість у свої думки й почуття, у власний душевний світ; властивість уваги, яка означає не тільки відволікання від другорядного, а й гальмування побічних стимулів, які не стосуються провідної діяльності.

I

Ідеал (з фр. *ideal*) – узагальнене уявлення про максимально можливий рівень розвитку особистості, реалізації її потенціалу.

Ідеал естетичний – вид естетичного ставлення, що є образом належної і бажаної естетичної цінності.

Ідеал моральний (з фр. *ideal*; з грецьк. *idea* – ідея) – найдосконаліший, безумовний, універсальний зразок високоморальної особистості, яка володіє всіма відомими доброчесностями, кожна з яких максимально досконала.

Ідентифікація (з лат. *identicus* – тотожний) – процес ототожнення (уподібнення) себе з іншим індивідом або групою, основою якого є емоційний зв'язок; набуття, засвоєння цінностей, ролей, моральних якостей іншої людини, особливо батьків; копіювання суб'єктом думок, почуттів, дій іншої людини, яка є моделлю.

Ідентичність (з лат. *identicus* – тотожний) – збереження і підтримання особистістю власної цілісності, тотожності, неперервності історії свого життя.

Ідентичність гендерна – осмислене самовіддання особою своєї

належності до жіночої або чоловічої статі на основі усвідомлення певних особистісних якостей, індивідуально-типологічних особливостей, рис характеру, способів поведінки, що визнаються своїми. Ідентичність гендерна не є тотожною поняттю «сексуальна ідентичність»

Ілюзія – неадекватне, помилкове відтворення в уяві об'єкта та його властивостей завдяки хибам сприймання, установкам, очікуванням тощо.

Індекс людського розвитку гендерний – показник виміру досягнутого в країні загального рівня розвитку людського потенціалу, що визначають нерівність у становищі жінок і чоловіків, до яких належить: довкілля, здоров'я, рівень освіти та гідний рівень життя (ВВП на душу населення).

Інтернатура педагогічна – система заходів, спрямованих на підтримку педагогічного працівника закладу освіти, призначеного на посаду вперше, у провадженні ним педагогічної діяльності та набутті (удосконаленні) його фахової майстерності.

Інтернет-технології маркетингові – комплекс соціальних та управлінських процесів, які спрямовані на якнайповніше задоволення потреб споживачів у мережі інтернет у процесі формування пропозиції та системи обміну товарів і послуг за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Інтроспекція (з лат. *introspecto* – дивлюся всередину) – метод психологічного дослідження, що полягає в спостереженні дослідника за власними почуттями, думками тощо; самоспостереження.

Імідж педагога – емоційно забарвлений образ педагога у свідомості вихованців, колег, соціального оточення.

Імпринтинг (з англ. *imprinting*, від *imprint* – залишати слід, фіксувати, запам'ятовувати) – фіксація в пам'яті ознак об'єктів під час формування або корекції вроджених поведінкових актів.

Імпровізація педагогічна (з лат. *improvisus* – несподіваний, раптовий) – діяльність педагога, що здійснюється в процесі педагогічного спілкування без довгого попереднього осмислення, обдумування. Метою І. є швидке й гнучке

реагування на конкретну непередбачувану педагогічну ситуацію, її швидке й ефективне розв'язання.

Інвалідність – утрата здоров'я та обмеження життєдіяльності, що перешкоджає або позбавляє конкретну особу здатності чи можливості здійснювати діяльність у спосіб та в межах, що вважаються для особи нормальними залежно від вікових, статевих, соціальних і культурних чинників (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», ст. 1).

Інваріант – термін, що позначає щось незмінне: інваріант програми, інваріант навчального плану тощо.

Індивідуалізація навчання – організація освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів. Здійснюється в умовах колективної навчальної роботи в межах спільних завдань і змісту навчання. Дозволяє створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного учня. І. н. спрямована на подолання невідповідності між рівнем навчальної діяльності, що задають програми, і реальними можливостями кожного школяра. Урахування особливостей учнів є комплексним і здійснюється на кожному етапі навчання. Засобами І. н. можуть виступати індивідуальні та групові завдання; форми організації класної навчальної роботи: фронтальна, групова, індивідуальна. Як компоненти І. н. на всіх етапах навчання виступають контроль і самоконтроль. Однією з форм І. н. є програмоване навчання. Нові можливості для здійснення І. н. відкриває впровадження в освітній процес інформаційно-комунікаційних технологій.

Індивідуальні заняття в закладі вищої освіти – форма організації освітнього процесу, яка передбачає створення умов для якнайповнішої реалізації творчих можливостей студентів, які проявили значні здібності в навчанні та схильність до науково-дослідної роботи і творчої діяльності. І. з. проводяться в позааудиторний час за певним графіком. І. з. на молодших курсах спрямовані головню на поглиблене вивчення студентами окремих навчальних дисциплін, на старших курсах мають бути науково-дослідними й ґрунтуватись на безпосередній участі студента у виконанні наукових досліджень та інших

творчих завдань. Індивідуальні завдання спрямовані на поглиблення, узагальнення і закріплення знань, які студенти здобувають в процесі навчання, а також використання цих знань на практиці. До індивідуальних завдань відносяться реферати, проєкти й т. ін. Вони виконуються кожним студентом самостійно під керівництвом викладачів. Якщо завдання є комплексними, вони можуть виконуватись декількома студентами.

Індикатори стану виконання документів – визначені критерії етапів проходження документів в установі з метою їх моніторингу.

Індукція (з англ. *induction*) – у гуманітарних науках та стосовно людського мислення – метод пізнання, що ґрунтується на формально-логічному умовиводі, який дає можливість одержати загальний висновок на основі аналізу окремих фактів.

Інертність – млявість, пасивність, бездіяльність, відсутність активності, заповзятливості.

Інжиніринг освітнього простору закладу освіти (з англ. *engineering*, спочатку від латинського *ingenium* – винахідливість, вигадка, знання, майстерний) – галузь людської інтелектуальної діяльності, завданням якої є застосування досягнень науки й техніки, використання соціальних законів і ресурсів для вирішення конкретних завдань, розв’язання проблем і досягнення цілей.

Управління освітою має на меті цілеспрямоване вибудовування, упорядкування цього процесу в часі й просторі у відповідь на потреби людини та суспільства. Організація управління освітою має починатись із організації освітнього простору кожного освітнього закладу, його інжинірингу. Інжиніринг освітнього простору закладу передбачає його проектування так, щоб учні (як і вчителі) могли проявляти максимальну активність. Для цього необхідне його розширення та ускладнення, а саме: розгалуження полів (на культурне, політичне, інформаційне тощо), а також проектування і структурування освітньої середовища, навчальних програм та педагогічного дискурсу.

Інклюзія (з англ. *inclusion* – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті; це політика й процес, що дає можливість усім дітям брати участь у всіх програмах.

Інклюзивне професійне (професійно-технічне) навчання – система освітніх послуг для здобуття професії або професійних навичок особами з особливими освітніми потребами, гарантованих державою.

Інклюзія соціальна – процес змін у політичній, економічній, соціальній сферах, спрямований на утвердження соціальної рівності; процес, що забезпечує тих, у кого є ризик бідності і соціального відторгнення, можливостями та ресурсами, необхідними для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті, досягти рівня життя та добробуту, що відповідають нормальним стандартам у суспільстві.

Інкультурація – процес освоєння індивідом соціально значущих культурних знань і навичок, набуття культурної компетентності. Основний зміст І. полягає в засвоєнні особливостей мислення й дій, моделей поведінки, які становлять культуру.

Інновації в освіті – якісна зміна структури й змісту освітніх програм, форм і методів організації освітнього процесу, системне, комплексне застосування інноваційних технологій. Інноваційні процеси в освіті здійснюються за допомогою інновацій-модернізацій (спрямованих на досягнення гарантованих результатів у межах традиційної репродуктивної орієнтації освітнього процесу) та інновацій-трансформацій (спрямованих на забезпечення дослідницького характеру освітнього процесу; формування в учнів досвіду самостійного пошуку нових знань, їх застосування в нових умовах; розвиток досвіду творчої діяльності в поєднанні з виробленням ціннісних орієнтацій).

Інсайт (з англ. *insight* – проникливість, проникнення в суть, розуміння, осяяння, раптова здогадка, прозріння) – раптовий здогад, розуміння (яке не випливає з попереднього досвіду) суттєвих відношень і структури ситуації

загалом, завдяки чому людина здатна досягти осмисленого розв'язання проблеми.

Інспектування соціальне – система заходів, спрямованих на виявлення, здійснення аналізу, нагляду за умовами життєдіяльності сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, встановлення морального, фізичного і психічного стану дітей та молоді, оцінка їхніх потреб, контроль за дотриманням державних стандартів і нормативів у сфері соціальної роботи (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

Інтеграція – поєднання, взаємопроникнення; процес об'єднання будь-яких елементів (частин) в одне ціле; процес взаємозближення та утворення взаємозв'язків.

Інтеграція гендерна – процес упровадження гендерного компонента в усі галузі життєдіяльності суспільства з метою забезпечення реалізації гендерної демократії, рівності та справедливості, а також усунення дискримінації за статевою ознакою.

Інтеграція культурна – асиміляція різнорідних елементів культури в єдину культуру.

Інтеграція в освіті – процес установлення зв'язків між інформацією, знаннями, науками, забезпечення їхньої цілісності та єдності, що дає змогу представити об'єкт або явище в його внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язках, як елемент цілого.

Інтеграція соціальна – наявність упорядкованих відносин між індивідами, групами, організаціями, державами.

Інтелект (з лат. – розуміння, розуміння, осягнення) – у психології визначається як загальна здатність до пізнання і вирішення проблем, що впливає на успішність будь-якої діяльності та є в основі інших здібностей. І. не зводиться до мислення, хоча саме розумові здібності складають його основу.

Інтелектуальний поріг – рівень загального інтелекту, необхідний для оволодіння діяльністю та досягнення необхідної продуктивності.

Інтерв'ю *групове* (з лат. *interview* – зустріч, бесіда) – засіб з'ясування суджень і думок членів групи з конкретного питання та з метою оцінки ситуації, що склалась.

Інститут – заклад вищої освіти, який функціонує самостійно або є структурним підрозділом університету, академії. Інститут здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів у певній галузі науки, виробництва, освіти, мистецтва й культури, проводить на належному рівні наукову та науково-виробничу діяльність, має високий кадровий і матеріально-технічний потенціал.

Інститут дитячого сирітства – форма соціальної допомоги на архаїчному етапі її становлення, яка утворилась із домашнього рабства, коли дітей віддавали, продавали в рабство, щоб зберегти життя в голодні роки.

Інтелект (з лат. *intellectus* – розуміння, осягнення) – відносно стійка структура розумових здібностей індивіда, що виявляється в ефективності його індивідуального підходу до ситуації. І. включає в себе досвід, набуті знання і здатність швидко й доцільно використовувати їх у нових ситуаціях, а також у процесі розв'язання складних завдань.

Інтелігентність – система особистісних властивостей індивіда, притаманних (згідно із соціальними очікуваннями) найкращим представникам суспільства, які зайняті розумовою працею і є носіями культури. До інтелігентних належать такі риси: загострене почуття соціальної справедливості; належність до надбань національної і світової культури; підпорядкованість велінню сумління, а не зовнішнім ситуативним вимогам; тактовність та особиста порядність; здатність співпереживати; світоглядна визначеність і глибина розуміння, якій притаманні терпимість до особистої думки інших людей.

Інтелігенція (з лат. *intelligentia* – розуміючий, мислячий) – люди розумової праці, які насамперед зайняті в таких сферах суспільної діяльності, як освіта, наука, мистецтво, охорона здоров'я, розвиток технологій і виробництва, і мають для цього відповідну освіту.

Інтерактивний мультимедіа курс – навчальний матеріал, представлений у форматі гіпертекстової структури з мультимедіадодатками, забезпечений системою навігації і управління різними компонентами курсу.

Інтеракціонізм (з англ. *interaction* – взаємодія) – напрям соціальної психології (започаткував американський соціолог і психолог Дж. Мід), згідно з яким люди, взаємодіючи, «обмінюються символами», «ролями» і з огляду на позицію комуніканта конструюють ситуації та власні дії.

Інтерес – форма емоційного вияву пізнавальної потреби, що забезпечує скерованість особистості на глибше пізнання дійсності. Задоволення І. не зменшує його, а виявляє нові форми, завдяки яким пізнання явищ досягає вищого рівня розуміння.

Інтеріоризація (з лат. *interior* – внутрішній) – психологічне поняття, що означає формування розумових дій і внутрішнього плану свідомості через засвоєння індивідумом зовнішніх дій з предметами й соціальних форм спілкування; присвоєння цінностей, їх повне прийняття особистістю. Завдяки І. зовнішні чинники людської поведінки переводяться в усталені внутрішні якості особистості.

Інтернет-курси – навчальні курси, орієнтовані на використання інтернету як для передачі навчально-методичних матеріалів, так і для контактів між студентами й викладачем.

Інтернет-навчання – навчання в реальному часі, коли студенти пов'язані з джерелом інформації або один з одним через комп'ютерну мережу або інтернет.

Інтернет-технології – інформаційні, телекомунікаційні та інші технології, а також сервісні послуги, на основі яких відбувається діяльність у мережі або за допомогою інтернету.

Інтроверсія – переважна скерованість психічних процесів людини на свій внутрішній світ (на відміну від екстраверсії). Людей, для яких характерна І., називають інтровертами. Типовий інтроверт – розсудлива, скромна, усамітена людина, яка віддає перевагу книгам, ніж спілкуванню з людьми, свої дії

заздалегідь планує, не любить сильних вражень, серйозний, прагне спокійного, упорядкованого життя. Людина-інтроверт стримана, зближується тільки з деякими друзями, погано адаптується, контролює свої емоції, неагресивна, дещо песимістична, надає великого значення моральним та етичним нормам, їй притаманна наполегливість, пунктуальність.

Інтроекція (з лат. *introspecto* – дивлюся всередину) – 1) метод психологічного дослідження, що полягає в спостереженні дослідника за власними почуттями, думками тощо; 2) механізм психічного захисту, суть якого полягає в тому, що людина «добудовує», убирає в себе цінності, погляди й норми іншої, приймаючи їх як свої особисті, і тим самим позбувається внутрішньо особистісного конфлікту.

Інтуїція (з лат. *intuitio* – споглядання, від дієсл. *intueor* – уважний погляд) – знання, яке раптово виникає без усвідомлення шляхів та умов його отримання. І. трактують як «цілісне охоплення» умов проблемної ситуації, як спосіб творчої діяльності. Згідно з А. Бергсоном, З. Фройдом, механізми інтуїтивного пізнання заховані в безсвідомих рівнях творчого акту. Інтуїція є необхідним моментом виходу за межі стереотипів мислення і поведінки в пошуках розв'язання завдань.

Інформатизація освіти – процес забезпечення сфери освіти методологією і практикою розробки та оптимального використання сучасних засобів ІКТ, орієнтованих на реалізацію психолого-педагогічних цілей навчання, виховання. І. о. ініціює такі процеси: удосконалення методології та стратегії відбору змісту, методів та організаційних форм навчання, виховання, що відповідають завданням розвитку особистості учня в сучасних умовах інформаційного суспільства глобальної, масової комунікації; створення методичних систем навчання, орієнтованих на розвиток інтелектуального потенціалу учня, формування вмінь самостійно здобувати знання, здійснювати інформаційно-освітню, експериментально-дослідницьку діяльність, різноманітні види самостійної інформаційної діяльності; удосконалення механізмів управління системою освіти на основі використання

автоматизованих банків даних науково-педагогічної інформації, інформаційно-методичних матеріалів, а також комунікаційних мереж; створення і використання комп'ютерних методик контролю, які тестують, діагностують та оцінюють рівень знань учнів.

Інформаційна система управління освітою (ІСУО) – програмний комплекс, який приймає та консолідує дані про заклади освіти, дозволяє здійснювати пошук інформації, має необхідні алгоритми захисту інформації від несанкціонованого використання.

Інформаційно-бібліотечний центр закладу – новий вид бібліотеки з розширеними функціями з використанням комп'ютерних технологій, мета якого – забезпечення інформаційних потреб учнів і педагогічних працівників, виховання інформаційної культури, упровадження сучасних носіїв інформації, мультимедійних технологій і розширення інформаційного простору.

Інформаційно-комунікаційні технології дистанційного навчання – технології створення, накопичення, зберігання і доступу до вебресурсів (електронних ресурсів) навчальних дисциплін (програм), а також забезпечення організації та супроводу освітнього процесу за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення і засобів інформаційно-комунікаційного зв'язку, зокрема інтернету.

Інформація електронна (цифрова) – аудіовізуальні твори, музичні твори (з текстом або без тексту), комп'ютерні програми, фонограми, відеограми, програми (передачі) організацій мовлення, що знаходяться в електронній (цифровій) формі, придатній для зчитування і відтворення комп'ютером, які можуть існувати і (або) зберігатися у форматі одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберезувальних пристроях комп'ютерів, серверів тощо в інтернеті, а також програми (передачі) організацій мовлення, що ретранслюються з використанням інтернету.

Інформація про управління правами – інформація, зокрема в електронній (цифровій) формі, що ідентифікує об'єкт авторського права й (або) суміжних прав та автора чи іншу особу, яка має на цей об'єкт авторське

право й (або) суміжні права, або інформація про умови використання об'єкта авторського права й (або) суміжних прав, або будь-які цифри чи коди, у яких представлена така інформація, коли будь-який із цих елементів інформації прикладений до примірника об'єкта авторського права й (або) суміжних прав або вміщений у нього чи з'являється у зв'язку з його повідомленням до загального відома.

Інформація управлінська – сукупність необхідних даних, які сприятимуть вирішенню управлінських рішень.

Історія гендерна – науковий напрям, у межах якого досліджується історія гендерних відносин та життєвого досвіду чоловіків і жінок.

Історія освіти – науковий напрям, що досліджує процес становлення освіти як соціального інституту.

Історія педагогіки – наука про історично зумовлені педагогічні системи минулого, про внесок видатних корифеїв педагогічної думки в скарбницю світового педагогічного досвіду.

К

Катарсис – емоційний сплеск, розв'язка внутрішнього конфлікту, стан внутрішнього очищення.

Категоризація – розумовий процес зарахування поодинокого явища, події до певного класу об'єктів.

Каузальна атрибуція (з лат. *causa* – причина; лат. *attributio* – приписування) – інтерпретація необхідної суб'єкту інформації шляхом приписування партнеру з взаємодії можливих почуттів, причин і мотивів поведінки.

Квазіпотреба – штучна, уявна, перекручена потреба, що сформувалася під впливом конкретного соціального середовища (моди, захоплення, штампів поведінки), наприклад: потреби в курінні, алкоголі, наркотиках тощо.

Кваліфікація – здатність виконувати завдання та обов'язки відповідної роботи. К. визначається рівнем освіти й спеціалізацією. Необхідний рівень освіти досягається завдяки реалізації освітніх, освітньо-професійних та

освітньо-наукових програм підготовки й має загалом відповідати колу та складності професійних завдань та обов'язків.

Кваліфікація *освітня* – визнана закладом освіти чи іншим уповноваженим суб'єктом освітньої діяльності та засвідчена відповідним документом про освіту сукупність установлених стандартом освіти й здобутих особою результатів навчання (компетентностей).

Кваліфікація *професійна* – визнана кваліфікаційним центром, суб'єктом освітньої діяльності, іншим уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих компетентностей (результатів навчання), що дозволяють виконувати певний вид роботи або здійснювати професійну діяльність.

Квест – ігрова групова форма змагань для команд чи окремих гравців, які мають виконувати заздалегідь підготовлені завдання. Учасники мають «розшифрувати» певне місце на вказаній території (на вулицях міста, шкільному подвір'ї чи в музейній залі), виконати в цьому місці певні дії або отримати підказку (інструкцію, код), щоб виконати наступне завдання.

Кейс-метод – метод активного проблемно-ситуативного аналізу, заснований на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань – ситуацій.

Класи *вирівнювання* – класи, укомплектовані на базі однієї чи кількох початкових шкіл мікрорайону з дітей, які на час вступу до школи виявились не підготовленими до систематичного навчання у звичайних умовах, а також з невстигаючих з основних предметів учнів першого-другого класів.

Класи *вікові* (також «вікові групи», «вікові ступені») – притаманний первісному й традиційному суспільству поділ чоловіків та жінок на декілька вікових категорій, кожна з яких мала чітко визначені права й обов'язки. Переважно уособлювалось чотири вікових класи – діти, молодь (юнаки і юнки), дорослі й літні люди. Дуже важливим був перехід або переведення з першої в другу вікову групу. Задля цього була спеціальна система звичаїв та обрядів – ініціація.

Класи й заклади освіти віртуальні – нова організаційна форма сучасного навчання, що виникла в 1990-х роках на основі телеосвіти. Системи такого роду обслуговують тисячі студентів у режимі комп'ютерної конференції. Найбільш перспективною інституційною формою є віртуальний університет. Поява цієї моделі освіти зумовила те, що навчання здійснюється не тільки на відстані, але й незалежно від будь-якої установи. Віртуальні класи й заклади освіти не мають навчальних корпусів, студентських гуртожитків, адміністративних приміщень. Для розробки й надання курсів віртуальний заклад залучає акредитовані заклади освіти. Курси доставляються за допомогою інтернету з використанням аудіо та графіки. Курси можуть бути залікові, незалікові й навіть з можливістю здобуття наукового ступеня.

Класифікація методів – класифікація, що передбачає групування методів навчання залежно від джерел інформації, логіки мислення, рівня самостійності в процесі пізнання.

Коворкінг (з англ. *co-working* – спільно працювати) – 1) гнучка організація робочого простору для формування спільноти учнів, їхньої внутрішньої культури; можливість спілкуватись, обмінюватись ідеями, співпрацювати та допомагати одне одному; 2) у вузькому значенні – колективний офіс.

Когнітивна сфера особистості (з лат. *cognitio* – знання, пізнання) – пізнання і перетворення людиною навколишнього світу.

Когнітивний розвиток (з англ. *cognitive development*) – розвиток усіх видів розумових процесів, таких як сприйняття, пам'ять, формування понять, вирішення завдань, уява та логіка.

Коефіцієнт інтелекту (IQ) – кількісний показник рівня розумового розвитку. К.і. є відношенням розумового віку (РВ) до паспортного, хронологічного віку (ХВ) згідно з формулою $IQ = \frac{РВ}{ХВ} \times 100 \%$. Розумовий вік вираховується на основі результатів виконання психологічних тестів. Для кожного хронологічного віку є показник вирішення тестових завдань; нормальному розумовому розвитку відповідає $IQ = 100 \%$ (відхилення на 10 %

не вважається відхиленням від норми). Значне перевищення цього показника вважається свідченням обдарованості. Для розумового відставання характерний рівень IQ нижчий за 75 %. Утім, IQ не є незмінним з віком показником розумових здібностей, як це вважалось раніше. Він є лише показником наявного розумового розвитку на момент обстеження і не дає достатніх підстав для прогнозу. Точний діагноз і прогноз можливі тільки на основі більш широкого та глибокого комплексного обстеження особистості.

Колектив – сукупність людей, об'єднаних спільною діяльністю, спільними інтересами, метою, проєктом. Група людей, пов'язаних спільною працею в одній організації, установі, на підприємстві тощо.

Колективний договір – угода, яка укладається між власником або вповноваженим органом (особою) та одним або кількома профспілковими чи іншими вповноваженими на представництво трудовим колективом органами, а в разі відсутності таких органів – представниками трудящих, обраними та вповноваженими трудовим колективом.

Колоквіум – одна з форм навчання – бесіда викладача зі студентами з метою оцінки та підвищення рівня знань.

Компаративізм – порівняльний, порівняльно-історичний методи, які застосовуються під час вивчення споріднених предметів і явищ.

Компетентність – 1) знання, досвід у тій або іншій галузі; 2) інтегральний прояв професіоналізму, у якому об'єднуються елементи професійної та загальної культури, досвіду, стаж педагогічної діяльності й педагогічної творчості; 3) інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, уміння, ставлення, поведінкові реакції. К. будується на комбінації взаємовідповідних пізнавальних відношень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Компетентність гендерна – соціально-психологічна характеристика людини, що дозволяє їй бути ефективною в системі міжстатевої взаємодії. Гендерна компетентність особистості включає: 1) знання про наявні ситуації

гендерної нерівності, чинники й умови, що їх викликають; 2) уміння помічати й адекватно оцінювати ситуації гендерної нерівності в різних сферах життєдіяльності; 3) здатність не проявляти у своїй поведінці гендерно дискримінаційних практик; 4) здатність вирішувати свої гендерні проблеми та конфлікти, якщо вони виникають.

Компетентність громадянська – здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов’язки з метою розвитку демократичного суспільства.

Компетентність загальнокультурна – здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності.

Компетентність здоров’язбережувальна – здатність учня застосовувати в умовах конкретної ситуації сукупність здоров’язбережувальних компетенцій, дбайливо ставитись до власного здоров’я та здоров’я інших людей.

Компетентність інформаційно-комунікаційна – здатність учня використовувати інформаційно-комунікаційні технології та відповідні засоби для виконання особистісних і суспільно значущих завдань.

Компетентність ключова – спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти в різних сферах життєдіяльності й належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів.

Компетентність комунікативна – здатність особистості застосовувати в конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями.

Компетентність міжпредметна – здатність учня застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та

ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів та освітніх галузей.

Компетентність педагога *професійна* – особистісні можливості вчителя, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, уміти застосовувати її в практичній діяльності. Педагогічна компетентність учителя – єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності.

Компетентність *предметна (галузева)* – набутий учнями в процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань.

Компетентність *предметна мистецька* – здатність до розуміння і творчого самовираження у сфері музичного, образотворчого та інших видів мистецтва, що формується під час сприймання творів таких видів мистецтва і їх практичного опанування.

Компетентність *проектно-технологічна* – здатність учнів застосовувати знання, уміння та особистий досвід у предметно-перетворювальній діяльності.

Компетентність *соціальна* – здатність особистості продуктивно співпрацювати з партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі.

Компетенція (з лат. *competentia*, від *compete* – відповідаю) – 1) відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до професійної компетентності працівника, необхідна для його якісної продуктивної діяльності. Компетенції встановлюють набір системних характеристик для проектування ідеальних моделей та вимірників професійної компетентності працівників; визначають, що саме повинні вміти робити працівники відповідно до конкретних посад, і встановлюють стандарти, яким мають відповідати набуті працівниками професійні компетентності; 2) сукупність завдань, повноважень, функцій, прав та обов'язків державного органу або посадової особи, що визначаються нормативно-правовими державними актами чи локальними актами організації.

Компетенція освітня – сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня, необхідних для здійснення особистісної і соціально значущої продуктивної діяльності стосовно об'єктів реальної дійсності. Застосовується трирівнева ієрархія К. о.: ключові, загально предметні й предметні. Перелік ключових К. о. включає: ціннісно-смислові, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, інформаційні, комунікативні, соціально-трудова та компетенції особистісного самовдосконалення.

Компіляція (з лат. *compilatio* – крадіжка, грабіж) – неоригінальний, несамотійний твір; праця, побудована на використанні інших творів; поєднання інших творів.

Компонент навчального плану – перелік навчальних дисциплін, які можуть бути включені до робочого навчального плану за рішенням ради закладу освіти.

Комп'ютеризація навчання – 1) у вузькому сенсі – застосування комп'ютера як засобу навчання; 2) у широкому – багатоцільове використання комп'ютера в освітньому процесі. Основні цілі К. н.: підготувати молоде покоління до життя в інформаційному суспільстві, підвищити ефективність навчання шляхом упровадження комп'ютерних засобів інформації.

Комп'ютерна мережа – це система розподіленої обробки інформації між комп'ютерами за допомогою засобів зв'язку.

Комунікація (з лат. *communico* – спілкуюсь із кимось) – спектр зв'язків та взаємодій, що передбачають безпосередні чи опосередковані контакти, реалізацію соціальних відносин, регуляцію соціального процесу, ціннісне ставлення до нього, обмін інформацією, співпереживання, взаєморозуміння, сприймання, відтворення, вплив групи на людину чи однієї людини на іншу.

Комунікація аксіальна (з лат. *axis* – вісь) – комунікація, що спрямовує сигнали на окремого одержувача інформації (особу, групу).

Конгруентність (психологія) – узгодженість інформації, одночасно переданої людиною вербальним і невербальним способом.

Консиліум педагогічний (з лат. *consilium* – нарада, обговорення) – нарада вчителів і психологів для з'ясування причин відхилень у поведінці вихованця та визначення шляхів для його перевиховання.

Контракт – правовий документ, що засвідчує певну домовленість між організацією та працівником про умови спільної виробничої і творчої діяльності.

Контрафактний примірник твору, фонограми, відеограми – примірник твору, фонограми чи відеограми, відтворений, опублікований і (або) розповсюджуваний з порушенням авторського права й (або) суміжних прав, зокрема примірники захищених в Україні творів, фонограм і відеограм, що ввозяться на митну територію України без згоди автора чи іншого суб'єкта авторського права й (або) суміжних прав, зокрема з країн, у яких ці твори, фонограми й відеограми ніколи не охоронялись або перестали охоронятись.

Контркультура – субкультура (див. Субкультура), прихильники якої відкидають норми та цінності домінантної культури й практикують альтернативні стилі життя. К. особливо поширена серед молоді, оскільки вона легше й швидше сприймає нові культурні стандарти.

Контроль – одна з основних функцій системи управління. К. здійснюється на основі спостереження за поведінкою керованої системи з метою забезпечення оптимального її функціонування (вимірювання досягнутих результатів і співвіднесення їх з очікуваними результатами). На основі даних К. здійснюється адаптація системи, тобто ухвалення оптимальних управлінських рішень.

Конференція з обміну досвідом – інтерактивний вид заняття, основним змістом якого є обговорення попередньо підготовлених доповідей слухачів з актуальних проблем їхньої професійної діяльності, власного передового досвіду.

Конфлікт (з лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення значущих, конкурентних, несумісних чи протилежних поглядів, потреб, інтересів і дій індивідів та груп.

Конфлікт внутрішній – важкий психічний стан, спричинений амбівалентністю почуттів або тривалою боротьбою мотивів.

Конфлікт гендерно-рольовий – суперечності під час виконання сформованих у жінки і чоловіка гендерних ролей, що виникають унаслідок їхньої невідповідності усталеним соціальним цінностям і нормам.

Конформізм (з лат. *conformis* – подібний, відповідний) – пасивна, пристосовницька позиція особистості, прийняття групових стандартів поведінки, безапеляційне визнання наявних порядків, норм і правил, безумовне схиляння перед авторитетами; відсутність власних позицій, безпринципне й некритичне слідування будь-якому взірцю, що вирізняється найбільшою силою тиску, бездумне схиляння перед авторитетами.

Конформізм внутрішній – справжня зміна індивідуальних установок, поведінки внаслідок внутрішнього прийняття позиції групи, оточення, що оцінюється як більш обґрунтована й об'єктивна, ніж власна.

Конформізм зовнішній – демонстративна підлеглість груповому тиску з метою заслужити схвалення або уникнути осуду, жорстких санкцій з боку членів групи; зовнішнє прийняття групової думки за наявності внутрішнього опору.

Конформність – схильність індивіда піддаватися думці групової більшості, реальному чи уявному тиску групи.

Концепт – інноваційна ідея, що містить в собі творчий сенс.

Концепція (з нім. *konzeption*; фр. *conception*; з лат. *conceptio* – система, сукупність, сума) – 1) система поглядів; те чи інше розуміння явищ дійсності (пор.: доктрина, теорія); 2) провідна думка якого-небудь твору, наукової праці.

Концепція регіонального розвитку освіти – теоретична розробка, яка описує стратегію, основні напрями, завдання та цілі вдосконалення діяльності освітніх закладів, що входять в освітню систему регіону, і дозволяють отримати намічені результати. К. р. р. о. розвиває основні принципи освітньої політики держави, які визначені в основних законах, що регламентують діяльність інституту освіти. К. р. р. о. спрямована на довгострокову перспективу

й визначає пріоритети та заходи реалізації генеральної, стратегічної лінії на майбутнє десятиліття.

Концепція національно-патріотичного виховання – державний документ, у якому визначена мета, завдання і напрями національно-патріотичного виховання дітей і молоді в Україні на певний період.

Копія електронного документа *електронна* – візуальне подання електронного документа в електронній формі без кваліфікованих електронних підписів, якими його було завізовано та/або підписано, відповідність та правовий статус якої засвідчено кваліфікованою електронною печаткою.

Копія оригіналу електронного документа *паперова* – візуальне подання електронного документа в паперовій формі.

Копія оригіналу паперового документа *електронна* (фотокопія) – візуальне подання паперового документа в електронній формі, отримане шляхом сканування (фотографування) паперового документа, відповідність оригіналу та правовий статус якого засвідчено кваліфікованою електронною печаткою установи.

Коректність – здатність триматись у межах загальноприйнятих правил у будь-якій, навіть конфліктній, ситуації; уміння зберігати власну гідність і гідність партнерів зі спілкування.

Корекція – система спеціальних заходів, спрямованих на допомогу чи послаблення недоліків розвитку, властивих аномальним дітям, які сприяють не тільки виправленню окремих порушень, але й формуванню особистості загалом.

Кореляція (з англ. *correlation*) – 1) співвідношення, відповідність, взаємозв'язок предметів або понять; 2) залежність між явищами або величинами (параметрами), що не має чіткого функціонального характеру.

Коуч – фахівець, який спеціалізується на розвитку вміння досягати поставленої мети.

Коучинг – система принципів та прийомів, що сприяють розвитку потенціалу особистості чи групі людей, що спільно працюють, а також

забезпечують максимальне розкриття та ефективну реалізацію їхнього внутрішнього потенціалу, допомагають у навчанні керування своїми психофізичними резервами. Основне завдання К. – сприяння прийняттю і реалізації людиною усвідомлених та відповідальних рішень із життєво важливих питань її розвитку. К. визначає прагнення до усвідомлення дійсності за рахунок отримання достовірної інформації про неї і ґрунтується на самоповазі, самомотивації, покладанні на свої сили, прийнятті відповідальності за свої дії і життя загалом. Ключовими завданнями К. є: а) розставлення цільових орієнтирів; б) визначення наявних ресурсів та обмежень; в) складення списку можливих варіантів дій; г) планування і реалізація того, що необхідно для досягнення найкращого результату. Основним інструментом К. є запитання, подібні тим, які використовував Сократ у своїх діалогах (навідні запитання). Основу К. складає щира віра в наявність в усіх людей прихованих здібностей, у самодостатню цінність життя людини й у наявність у кожного індивіда потенціалу для особистісного росту, саморозвитку. Один з авторів цього терміна К. Дж. Уїтмор визначав завдання К., як сприяння розвитку внутрішньої мудрості людини. К. поєднує в собі досягнення багатьох наук (психології, психіатрії, медицини тощо) і технологій щодо розвитку людини, увібрав у себе найефективніші методи, що навчають розбиратися в собі, повірити у свої можливості, самостійно вирішувати проблеми, які ставить життя, обирати оптимальний спосіб досягнення поставленої мети, брати на себе відповідальність за власні вчинки та дії.

Краєзнавство – збір, накопичення і популяризація відомостей про певну територію з різних аспектів: географії, геології, метеорології, рослинного й тваринного світу, населення, господарства, історії, культури тощо. К. є також суспільним рухом.

Креативність (з лат. *creatio* – створення, створення) – характерна риса творчої особистості, що виявляється в зміні універсуму культури, здатність здійснювати щось нове: знаходити нове рішення проблеми, новий метод та інструмент, створювати новий художній продукт. Термін увів Дж. Гілфорд для

позначення високого інтелектуального рівня людини, яка здатна раціонально й ефективно вирішувати проблеми, що виникають; часто вважає за краще діяти на підставі інтуїції і високо цінувати ірраціональність у собі та в інших.

Криза вікова – період у житті дитини (зазвичай у три, сім, одинадцять-тринадцять років), коли протягом відносно короткого часу (кілька місяців, рік) виявляються різкі й суттєві психологічні зрушення і зміни особистості, розвиток набуває бурхливого, стрімкого, кризового відтінку. Особливістю кризових періодів є те, що частина дітей стає в цей час важковиховуваною, вступає в гострі конфлікти з оточенням, зазнає хворобливих, важких переживань тощо. Так, дитина трьох років на якийсь час може стати впертою, вередливою і свавільною. У 7-річному віці на певний проміжок часу в дітей порушується психічна рівновага, спостерігається нестійкість волі, настрою тощо. У тринадцятирічного підлітка знижується працездатність, погіршується успішність у школі. Перебіг кризових періодів залежить від багатьох життєвих обставин, індивідуальних здатностей вихователів, від того, чи своєчасно вони помічають початок різких змін у дитини й наскільки глибоко враховують це у своїх взаєминах з нею.

Кризи вікові – особливі, перехідні періоди розвитку людини, які характеризуються психологічними змінами, що спричиняють появу емоцій тривоги, непевності або, навпаки, агресії, збудженості.

Кросенс (від англ. cross – перехрестя, sens – смисл) – візуальний асоціативний ланцюжок, який складається з дев'яти зображень, кожен з яких пов'язаний з попереднім і наступним асоціативними зв'язками, що в результаті розкриває поняття, явище або факт.

Ксенофобія – патологічний страх перед усім незнайомим.

Культура вчителя методологічна – особлива форма діяльності педагогічної свідомості. Пережита, осмислена, обрана, побудована самим педагогом методологія особистісного професійного саморозвитку.

Культура гендерна – сукупність статево-рольових цінностей, відповідних потреб, інтересів і форм діяльності в певному суспільстві, які зумовлені суспільним устроєм та пов’язаними з ними інституціями.

«Культура добросусідства» – інтегрований курс громадянського та полікультурного виховання, що базується на вивченні спільного й відмінного в різних культурах і спрямований на відвернення міжнаціональних конфліктів, руйнування негативних етнічних стереотипів, зниження агресивності в суспільстві, формування толерантних відносин між представниками різних культурних, релігійних, національних груп; передбачає формування в учнів пріоритету загальнолюдських цінностей.

Культура інноваційна – історично сформована стійка система норм, правил і способів здійснення нововведень у різних сферах життя суспільства, характерна для цієї соціокультурної спільності; історично адаптована в конкретному соціумі структура моделей та алгоритмів інноваційних процесів. К. і. відіграє роль соціокультурного механізму регуляції інноваційної поведінки соціальних суб’єктів, виконуючи трансляційну (передача з минулого в сьогодення і з сьогодення в майбутнє усталених типів інноваційної поведінки), селекційну (відбір новостворених або запозичених інноваційних поведінкових моделей, які найкраще відповідають потребам суспільства на певному етапі його розвитку), інноваційну (розкриття креативних можливостей соціокультурного механізму, вироблення нових типів інноваційної поведінки на основі зразків інноваційної діяльності) функції.

Культура особистості інформаційна – один зі складників загальної культури людини; сукупність інформаційного світогляду й системи знань та вмінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність щодо оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій. К. о. і. є найважливішим чинником успішної професійної та непрофесійної діяльності, а також соціальної захищеності особистості в інформаційному суспільстві.

Культурологія гендерна – галузь культурології, яка розкриває теоретико-

методологічні основи та здійснює історико-порівняльний аналіз гендерних відносин, ролі, місця і взаємодії статей у культурі.

Курикулум – документи концептуального характеру, які визначають результати навчання і стандарти змісту загальної освіти, навчальні предмети, передбачені для кожного етапу загальної освіти, тижневу норму годин, що відводяться на проведення класних і позакласних занять, правила організації освітнього процесу, основні принципи оцінювання та моніторингу результатів навчання і структуру навчальних програм з окремих предметів.

Курс навчальний електронний – це комплекс навчально-методичних матеріалів та освітніх послуг, створених для організації індивідуального й групового навчання з використанням дистанційних технологій.

Курси онлайн – комплекс програмно-технічних засобів, методик та організаційних заходів, які дозволяють забезпечити доставку освітньої інформації учням за допомогою мережі, а також перевірку знань, здобутих у межах курсу навчання.

Л

Лабільність афективна (з лат. *labilis* – ковзкий, несталий) – нестійкість настрою з вираженими проявами емоцій, які часто змінюються.

Лабораторія дистанційного навчання віртуальна – лабораторія віддаленого доступу, у якій реальне навчально-дослідницьке обладнання замінено засобами математичного моделювання.

Латентний період – прихований період (час) якогось процесу; час, що проходить від моменту сприйняття подразника до його прояву в реальності.

Лекція (з лат. *lectio* – читання) – 1) метод навчання, що передбачає використання попереднього досвіду здобувачів освіти з певної галузі знань і на основі цього залучення їх за допомогою діалогу до усвідомлення нових явищ, понять; 2) різновид навчального заняття, під час якого відбувається виклад матеріалу викладачем; 3) усний виклад матеріалу з певного питання, проблеми.

Лідер (з англ. *leader* – той, хто веде, перший) – член групи з найвищим соціальним статусом, згідно з яким інші члени групи визнають за ним право

ухвалювати рішення в значущих ситуаціях. Л. може бути: формальним – офіційно призначеним, юридично узаконеним; неформальним – реально прийнятим колективом / соціумом.

Лідерство – 1) здатність чинити вплив як на окрему особистість, так і на групу, спрямовуючи зусилля на досягнення цілей організації; 2) природний соціально-психологічний процес у групі, побудований на впливі особистого авторитету людини на поведінку членів групи.

Ліцей – заклад середньої освіти III ступеня (або структурний підрозділ іншого закладу освіти), що забезпечує профільну середню освіту.

Ліцензія – спеціальний дозвіл від державних органів на проведення різних видів діяльності, зокрема освітньої.

Ліцензування освітньої діяльності – процедура визнання спроможності юридичної або фізичної особи надавати освітні послуги на певному рівні освіти відповідно до ліцензійних умов.

Логіка освітнього процесу – оптимальний ефективний шлях руху пізнавальної діяльності людини від початкового рівня знань, умінь, навичок до компетентності, зміст якої відповідає віковим особливостям і розвитку її соціокультурного досвіду.

Логопедія (з грецьк. *logos* – слово, мова, грецьк. *paideia* – навчання) – наука про порушення мовлення, методи їх попередження, виявлення та усунення засобами спеціального навчання і виховання. Л. вивчає причини, механізми, симптоматику, перебіг, структуру порушень мовленнєвої комунікації, системи корекційного впливу. Об'єктом логопедії є людина з порушеннями мовлення.

Логопед – спеціаліст, професійна діяльність якого пов'язана з корекцією мовлення, подолання мовленнєвих та психофізіологічних вад шляхом проведення індивідуальних і групових занять.

Локус контролю – відповідальність за події у власному житті. Має два види: інтернальний та екстернальний. Інтернальний локус контролю – визначає усвідомлення людиною зумовленість успіхів і невдач у своєму житті власними

діями й зусиллями, екстернальний локус контролю вказує на визнання людиною своїх досягнень або поразки дією зовнішніх обставин.

Любов – глибоке моральне ставлення, що відноситься до субстанційних основ людського буття; почуття приязні одного суб'єкта до іншого.

Людина з інвалідністю – особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності, викликає в особи потребу в соціальній допомозі й посиленому соціальному захисті, а також виконання з боку держави відповідних заходів для забезпечення її законодавчо визначених прав (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», ст. 1).

М

Магістр (лат. *magister* – наставник, учитель) – освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти внаслідок успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь М. здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою.

Магістратура – другий рівень дворівневої системи вищої освіти.

Майстерність педагогічна – 1) вищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних результатів; 2) синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва й особистих якостей учителя; 3) комплекс властивостей особистості педагога, що забезпечує високий рівень самоорганізації педагогічної діяльності.

Маніпуляція – вид соціально-психологічного впливу, за якого відбувається впровадження в психіку іншої людини необхідних маніпулятору уявлень, цілей, намірів, що спрямовують її поведінку на бажані для маніпулятора дії.

Маркетинг освітніх послуг – діяльність, яка реалізує універсальні функції маркетингу в освітньому просторі й характеризується специфікою форм і методів. Здійснюється через два основні підходи. Перший підхід (загальномаркетингові рішення, що акцентують особливості освітніх послуг) передбачає створення стійкої позитивної репутації (іміджу) освітнього закладу й підтримання його марки (бренду). Досягнення цих цілей є основою становлення і підтримки атмосфери довіри з учнями, а також громадськістю загалом.

Основні рішення пов'язані з розробкою продукту (формування конкурентоспроможної системи освітніх послуг) і комунікаційною політикою (реклама, зв'язки з громадськістю).

Другий підхід (специфічні маркетингові рішення) заснований на розумінні освітніх послуг як традиційного товару, що характеризується матеріальністю, і спрямований на використання тих маркетингових підходів і рішень, які застосовуються на ринках матеріальних благ. Основні рішення: розвиток матеріально-технічної бази, розробка й розвиток власного фірмового стилю, символіки та геральдики; створення системи міцних позитивних асоціацій освітніх послуг з відчутними матеріальними об'єктами за рахунок комерційної політики.

Матеріали дидактичні – вид посібників для навчальних занять, використання яких сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів та інтенсифікації процесу навчання.

Медіація (з лат. *mediation* – посередництво) – метод розв'язання конфліктів / спорів, за допомогою якого дві або більше сторін конфлікту / спору намагаються в межах структурованого процесу за участю посередника / медіатора досягти згоди для його розв'язання; добровільний і конфіденційний процес, у якому нейтральна третя особа (медіатор) допомагає сторонам знайти взаємоприйнятний варіант вирішення спірної ситуації, що склалась.

Мейнстрімінг – стратегія, за якої учні з особливими потребами спілкуються з однолітками на святах, у межах різних дозвілєвих програм і водночас можуть навчатись у різних закладах освіти.

Менеджмент педагогічний – комплекс принципів, методів, організаційних норм і технологічних прийомів управління освітнім процесом, спрямований на підвищення його ефективності.

Менеджер в освіті – людина, яка професійно здійснює функції керівника на основі сучасних наукових методів управління.

Менталітет (з лат. *mental* – розум, розумовий) – система переконань, уявлень і поглядів індивіда або суспільної групи, відтворення сукупного досвіду попередніх поколінь. Ключовими словами у визначенні М. є картина світу, набір духовних цінностей, не завжди усвідомлена система життєвих координат та підсвідомих стереотипів.

Ментальні карти – метод / техніка структурування та візуалізації мислення.

Ментальність (з лат. *mens* – пов'язаний з духом, духовністю) – спосіб мислення, загальна духовна налаштованість, установка індивіда або соціальної групи (наприклад, професійного або соціального прошарку) на певне (наукове, релігійне) сприйняття навколишнього світу.

Ментальність професійна – сукупність певних соціально-психологічних установок, ціннісних орієнтацій, особливостей сприйняття та осмислення дійсності, що відображають ставлення людини до світу й визначають її вибір способу поведінки в повсякденних життєвих ситуаціях. М. п. інтегрує в собі весь попередній соціокультурний досвід індивіда й визначається приналежністю людини до соціальної групи за ознакою статі, віку, національності, професії тощо.

Мережева форма здобуття освіти – спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах.

Меседж (з англ. *message*) – повідомлення, завуальоване повідомлення, іронія, звернення, попередження, сигнал, короткий зміст чогось, послання.

Мета *благодійна* – мотиви дій окремих осіб або організацій на користь інших осіб або організацій.

Мета *виховання* – ідеальне передбачення результатів виховних впливів.

Мета *життєва* – форма самопрогнозування, ідеального уявлення бажаного майбутнього.

Мета *освіти* – усебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору (Закон України «Про освіту», 2017).

Метод *навчання* – система послідовних взаємопов'язаних дій викладача й учнів, які забезпечують засвоєння змісту освіти; спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності учня. М. н. характеризується трьома ознаками: визначає мету навчання, спосіб засвоєння, характер взаємодії суб'єктів навчання. Правильний підбір методів відповідно до цілей і змісту навчання, вікових особливостей учнів сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей, озброєнню їх уміннями й навичками застосування набутих знань на практиці, готує учнів до самостійного набуття знань, формує їхній світогляд. М. н. – багатогранне педагогічне явище, що включає гносеологічну, логікозмістову, психологічну та педагогічну сторони. Цим обумовлені різноманітні класифікації М. н. Згідно з однією з них М. н. поділяють на: інформаційні, пояснювально-ілюстративні (репродуктивні), проблемно-пошукові (евристичні), логіко-аналітичні.

Метод *навчання дослідний* – організація пошукової, пізнавальної діяльності учнів шляхом постановки вчителем пізнавальних і практичних

завдань, що вимагають самостійного, творчого вирішення. За допомогою цього методу організовується творчий пошук і застосування знань учнів, забезпечується оволодіння методами наукового пізнання в процесі діяльності щодо їх пошуку, яка є умовою формування інтересу, потреби у творчій діяльності, у самоосвіті.

Метод навчання *евристичний* – організація пошукової творчої діяльності на основі теорії поелементного засвоєння знань і способів діяльності. Це частково-пошуковий метод вирішення цілісної задачі, коли потрібні такі вміння: аналіз умов, перетворення загальних проблеми в низку більш конкретних, проєктування етапів вирішення, формулювання гіпотези, синтезування різних напрямів пошуку оптимального рішення і т. і. Система спеціально розроблених навчальних завдань допомагає школяреві набувати вміння самостійно здійснювати кожний з етапів досягнення мети. М. н. е. орієнтує учнів на здійснення частково-наукового пошуку. Учитель спрямовує пошук, послідовно формулює проблему, допомагає виявити протиріччя і знайти способи їх вирішення. Найбільш продуктивною формою М. н. е. є евристична бесіда, що складається із серії взаємопов'язаних питань, кожен з яких є кроком на шляху вирішення проблеми. Необхідно відрізнити М. н. е. від дослідницького методу навчання, який передбачає пошук вирішення цілісної проблемної задачі.

Методи *виховання* – сукупність найбільш загальних способів вирішення виховних завдань і здійснення виховних взаємодій, способів взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців; сукупність специфічних способів і прийомів виховної роботи, які використовуються в процесі формування особистісних якостей вихованців для розвитку їхньої свідомості, мотиваційної сфери й потреб, для вдосконалення і корекції навичок поведінки та діяльності. М. в. підрозділяються на методи всебічного впливу на свідомість, почуття, волю вихованців з метою формування їхніх поглядів і переконань (бесіда, лекція, диспут); методи організації діяльності й формування досвіду соціальної поведінки (громадська думка, створення виховних ситуацій, вимога); методи

регулювання, корекції, стимулювання позитивної поведінки й діяльності вихованців (змагання, покарання, заохочення).

Вибір системи М. в. визначається закономірними чинниками (рівнем зрілості колективу, віковими особливостями, ступенем розвитку вихованців та ін.) і являє собою якісні зміни основних параметрів виховного процесу.

Методи науково-педагогічного дослідження – способи проникнення в сутність складних психолого-педагогічних процесів формування особистості з метою встановлення певних об'єктивних закономірностей виховання і навчання для практичного їхнього використання. Найчастіше використовують у педагогічних дослідженнях такі методи: педагогічного спостереження, інтерв'ю, педагогічного експерименту, вивчення шкільної документації, вивчення результатів діяльності учня, психолого-педагогічного тестування, проєктивні методи, соціологічні методи (анкетування, рейтингу, узагальнення незалежних характеристик, соціометрії), математичні методи (реєстрування, ранжування, статистичні методи, метод вимірювань), теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, висновки, моделювання, індукції, дедукції, порівняльно-історичного аналізу).

Методи самоосвіти – способи систематичної самостійної роботи, які спрямовані на поглиблення, розширення і більш міцне засвоєння знань. До найвідоміших методів самоосвіти відносять: самостійне вивчення літератури, самостійне виконання практичних завдань, самостійну роботу з аудіовізуальними засобами, самотренування, самостійне виконання вправ тощо.

Методика – складник педагогіки, що розглядає процес навчання певного предмета, нормативні вимоги до змісту, викладання і навчання. Знаходить своє конкретне втілення в змісті освіти (у програмах і підручниках), у методах, формах і засобах навчання. У системі педагогічних наук виступає як приватна дидактика, теорія і практика викладання певного навчального предмета. Розрізняють М. навчання природознавства, М. політехнічної освіти й трудового

навчання, М. навчання мови, математики, історії, мистецтва та інших дисциплін.

Методика викладання – приватна дидактика, сукупність упорядкованих знань про принципи, зміст, методи, засоби й форми організації освітнього процесу з окремих навчальних дисциплін, які забезпечують вирішення поставлених завдань. М. в. тісно пов'язана з дидактикою і спирається на її загальні положення. М. в. розкриває цілі навчання предмета, його значення для розвитку особистості учня. Для розробки ефективної системи педагогічного впливу М. в. спирається на дані педагогічної психології, фізіології вищої нервової діяльності, логіки, кібернетики (особливо під час розробки елементів програмованого навчання).

Методологія – 1) система принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також учення про цю систему; 2) сукупність процесів вироблення вченими абстрактного образу проблемної ситуації і способів її рішення; 3) науково обґрунтовані й соціально апробовані установки, що мають універсальне значення в побудові наукового знання, організації і регуляції дослідницької діяльності. В ієрархії евристичних принципів наукового пізнання виділяють три рівні: 1) загальна наукова М. філософських підстав пізнання; 2) М. різних галузей знання, що дозволяє досліднику відшукати принципову структуру й основні лінії взаємозв'язків у досліджуваному об'єкті; 3) спеціальні методологічні функції, що виступають основою логіки дослідження предметної області. М. підрозділяється на змістовну й формальну. Змістовна М. включає питання: структура наукового знання взагалі та наукової теорії зокрема; закони породження, функціонування і зміни наукових теорій; понятійний каркас науки і її окремих дисциплін; характеристику схем пояснення, прийнятих у науці; структуру й операційний склад методів науки; умови та критерії науковості. Формальні аспекти М. пов'язані з аналізом мови науки, формальною структурою наукового пояснення, описом та аналізом формальних і формалізованих методів

дослідження, зокрема методів побудови наукових теорій та умов їхньої логічної істинності, типології систем знання і т. ін.

Механізм соціалізації інституціональний – функціонує в процесі взаємодії людини з інститутами суспільства й різними організаціями, що спеціально створені для її соціалізації і тими, що реалізують соціальні функції паралельно зі своїми основними функціями (виробничі, громадські, клубні та інші структури, засоби масової комунікації). У процесі взаємодії людини з різними інститутами й організаціями відбувається накопичення знань і досвіду соціальної поведінки, а також досвіду імітації соціальної поведінки, конфліктного чи безконфліктного виконання соціальних норм.

Механізм соціалізації міжособистісний – функціонує в процесі взаємодії людини із суб'єктивно значущими для неї особами. У його основі – психологічний механізм міжособистісного перенесення завдяки емпатії, ідентифікації тощо. Значущими можуть бути батьки, будь-який шанований дорослий, друг-одноліток тощо. Авторитетними можуть стати члени певних організацій та груп, з якими людина взаємодіє.

Механізм соціалізації стилізований – діє в межах певної субкультури, яка впливає на соціалізацію особистості лише тоді, коли її носіями є референтні (значущі) для неї групи людей (однолітки, колеги та ін.).

Механізм соціалізації традиційний – засвоєння людиною норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів, які характерні для її родини й найближчого оточення (сусідського, приятельського тощо). Проходить переважно на неусвідомленому рівні за допомогою фіксації, некритичного сприйняття загальноприйнятих стереотипів. Ефективність традиційного механізму дуже рельєфно проявляється тоді, коли людина знає, «як треба», «що треба», але ці її знання суперечать традиціям найближчого оточення. Ефективність традиційного механізму проявляється в тому, що ті чи інші елементи соціального досвіду, засвоєні, наприклад, у дитинстві, але згодом незатребувані або блоковані через змінені умови життя (наприклад, переїзд із села у велике

місто), можуть з'являтися в поведінці людини за чергової зміни життєвих умов або на наступних вікових етапах.

Механізми соціалізації – чинники, що впливають на процес соціалізації: наслідування (Г. Тард); прогресивна акомодация (приспосовуваність) людини до мінливих умов життя (У. Бронфенбренер); ідентифікація і відособлення особистості (В. Мухіна); закономірна зміна фаз адаптації, індивідуалізації та інтеграції в процесі розвитку особистості.

Мислення абстрактне (з лат. *abstractio* – уявне відвертання) – розумовий процес відволікання від певних властивостей предметів (чуттєвих даних дійсності) і явищ із метою пізнання; оперування лише ідеальними утвореннями – поняттями, ідеями, уявними образами.

Мислення вербальне – мислення, яке реалізується в мовленнєвих актах засобами мови, опредметнює думку в мовленні.

Мислення евристичне – мислення, що спирається на критерії вибіркового пошуку й дозволяє розв'язувати складні, невизначені, проблемні ситуації.

Мислення критичне – розвиток тих навичок мислення, які дозволяють адекватно оцінити нові обставини та сформулювати стратегію вирішення проблем. Метью Ліпман у фундаментальній монографії «Мислення і освіта» оцінює М. к. як перехід від навчання, орієнтованого переважно на запам'ятовування, до освіти, орієнтованої на самостійне мислення (*thinking – oriented educational process*).

Поширюючись в останні десятиліття на пострадянському просторі, М. к. найбільшою мірою відповідає демократичному способу освіти, виступає демократичним методом формування менталітету молодих поколінь громадян нових незалежних держав. У світовій освітній практиці склались два підходи до навчання М. к.: 1) за допомогою введення однойменної академічної дисципліни; 2) через відповідну організацію матеріалу й способів подачі будь-якої звичайної дисципліни.

Мислення логічне – вид мислення, що відбувається з опорою на поняття, судження, закони логіки. За такої умови одна думка передовсім виводиться з іншої думки, а не через емпіричні дані. Протилежним до логічного є «алогічне мислення», тобто таке, що суперечить законам логіки.

Мислення наочно-образне – процес оперування візуальними образами, образами пам'яті й образами уяви.

Мислення наочно-дійове – процес розв'язання задач шляхом реального перетворення ситуації та виконання рухового акту. Так, у ранньому віці діти виявляють здатність до аналізу й синтезу, коли сприймають предмети в певний момент і мають можливість оперувати ними.

Мислення патогенне – зацикленість людини на страхах, негативних емоціях, довготривалому переживанні невдач, що дуже часто є основою депресивних станів.

Мислення практичне – процес мислення, нерозривно пов'язаного з конкретними діями людей і спрямованого на розв'язання практичних проблем. М. п. є інтелектуальною підготовкою до фізичних дій – постановки мети, складання плану дій, пошуку засобів, необхідних для досягнення мети.

Мислення продуктивне – вид мислення, за якого найповніше виявляються інтелектуальні здібності людини, її творчий потенціал.

Мислення саногенне (з лат. *sanitas* – здоров'я і з грецьк. *genesis* – походження) – мислення, яке свідомо спрямовується на подолання негативних емоційних розладів і психічне оздоровлення людини.

Мислення теоретичне – розумовий процес, спрямований на постановку та розв'язання абстрактних теоретичних завдань і проблем, які не цілком зумовлені практичними потребами. Ознаки М. т. – ідеалізація, абстрагування, системність.

Мистецька школа – заклад спеціалізованої мистецької освіти: музична, художня, хореографічна, хорова, школа мистецтв тощо, який надає початкову мистецьку освіту.

Мізантропія (з грецьк. – ненавидіти й людина) – ненависть, недовіра до людей чи схильність до неї.

Місце проживання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування – місцезнаходження закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, жила приміщення дитячого будинку сімейного типу, прийомної сім'ї, опікунів або піклувальників, житло, у якому дитина проживає, інше житло (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

Мнемоніка (з грецьк. – мистецтво запам'ятовування) (**мнемотехніка**) – сукупність спеціальних прийомів і способів, що полегшують запам'ятовування і збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення штучних асоціацій.

Модель бінарна – модель вищої освіти, яка ґрунтується на співіснуванні традиційних університетів з вищими професійними школами.

Модель навчання – схема або план дій педагога щодо здійсненні освітнього процесу. Її основу становить переважний характер діяльності учнів (репродуктивний або продуктивний), яку організовує, вибудовує вчитель. Додатковими характеристиками моделей навчання виступають: характер і послідовність етапів навчання в часі, стиль взаємодії вчителя і учнів, характеристика очікуваних освітніх результатів. Для технологічної М. н. характерна репродуктивна навчальна діяльність, яка спрямована на відтворення учнями фіксованих знань і способів діяльності. Практично всі учні досягають заданих еталонних результатів на рівні гарантованого мінімуму на основі організації стандартизованого контролю і корекції поточних освітніх результатів. Учитель займає позицію оператора дидактичних засобів, учень – об'єкт навчання зі свідомо фіксованими результатами. Процесуально орієнтована М. н. спрямована на освоєння учнями нового досвіду. Продуктивна, пошукова навчальна діяльність пов'язана зі створенням учнями нового продукту (насамперед інтелектуального, пізнавального). Учень ставиться в ініціативну суб'єктну позицію в ході освітнього процесу, учитель займає

позицію партнера-помічника в розширенні та освоєнні учнями безпосередньо пережитого досвіду. До таких моделей належать: організація систематичної дослідницької діяльності (дослідне навчання); організація навчально-ігрової діяльності (ігрові методи); організація комунікативно-діалогової діяльності (діалогове навчання).

Модель сімейних стосунків *егалітарна* (з фр. *egalite* – рівність, міра, мірило, зразок) – сукупність морально-етичних цінностей сім'ї, які формуються за принципами рівності, взаємоповаги, взаємодопомоги та емоційної близькості між членами родини.

Модель соціального педагога (з фр. *module* та з лат. *modulus* – міра, взірць, образ) – ідеальний образ, взірць соціального педагога як особистості й фахівця, висвітлює різнобічні підходи у відображенні інтегративного, міждисциплінарного характеру професії, складність і глибину взаємозв'язків та взаємовідносин, що реалізуються в процесі соціального захисту, соціальної підтримки й допомоги населенню. До її структури відносять: професійні знання, професійні вміння, професійно важливі якості.

Моделювання – 1) метод дослідження об'єктів на їхніх моделях – аналогах певного фрагмента природної або соціальної реальності; 2) побудова й вивчення моделей реальних предметів і явищ (органічних і неорганічних систем, інженерних пристроїв, різноманітних процесів – фізичних, хімічних, біологічних, соціальних). За характером моделей виділяють предметне й знакове (інформаційне) М. Предметним називається М., у ході якого дослідження ведеться на моделі, що відтворює певні геометричні, фізичні, динамічні або функціональні характеристики об'єкта-оригіналу. При знаковому М. моделями служать схеми, креслення, формули, пропозиції в певному алфавіті (природної або штучної мови). Найважливішим видом є математичне (логіко-математичне) М.

М. в навчанні має два аспекти: М. як зміст, який учні повинні засвоїти; і М. як навчальна дія, засіб, без якого неможливе повноцінне навчання. За допомогою М. вдається звести вивчення складного до простого, невидимого

й невідчутного до видимого та відчутного, незнайомого до знайомого, тобто зробити будь-який складний об'єкт доступним для ретельного й усебічного вивчення.

Модератор – 1) особа, яка веде конференцію, семінар, диспут і слідкує за додержанням правил; 2) людина, яка відповідає за дотримання встановлених норм поведінки на інтернет-ресурсах, частіше форумах; 3) людина, яка проводить соціологічні дослідження; 4) організатор роботи фокус-груп.

Модернізація освіти – стратегія реформування освіти, спрямована на забезпечення сучасної якості освіти на основі збереження її фундаментальності та відповідності актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства й держави. Мета М. о. полягає у створенні механізму стійкого розвитку системи освіти. Для досягнення зазначеної мети вирішуватимуться в першочерговому порядку пріоритетні, взаємопов'язані завдання: забезпечення державних гарантій доступності та рівних можливостей отримання повноцінної освіти; досягнення нової, сучасної якості дошкільної, загальної та професійної освіти; формування в системі освіти нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів залучення і використання позабюджетних ресурсів; підвищення соціального статусу й професіоналізму працівників освіти, посилення їхньої державної і суспільної підтримки; розвиток освіти як відкритої державно-громадської системи на основі розподілу відповідальності між суб'єктами освітньої політики та підвищення ролі всіх учасників освітнього процесу – того, хто навчається, педагогів, батьків, громадськості.

Основою сучасної освітньої політики держави є соціальна адресність і збалансованість соціальних інтересів. Стратегічні цілі М. о. можуть бути досягнуті тільки в процесі постійної взаємодії освітньої системи з представниками національної економіки, науки, культури, охорони здоров'я, усіх зацікавлених установ і громадських організацій, з батьками та роботодавцями.

Суть змін в освіті, їхні цілі, напрями, методи повинні регулярно пояснюватись населенню, а результати громадської думки мають пильно

вивчатися органами управління освітою та керівниками освітніх установ і враховуватись під час проведення модернізації освіти.

Модуль – задокументована завершена частина освітньо-професійної програми (ОПП), що реалізується відповідними видами освітньої діяльності студента (лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, самостійна та індивідуальна робота, практики, контрольні заходи, кваліфікаційні роботи).

Модуль змістовий – система елементів навчальної дисципліни, поєднаних за ознакою змісту та за допомогою відповідних методів навчання.

Монографія (з грецьк. – один, єдиний та писати) наукова праця, яка містить повне або поглиблене дослідження однієї проблеми чи теми, що належить одному або декільком авторам. Є два види М.: наукові та практичні.

Мораль – 1) система норм і принципів поведінки людей у ставленні одне до одного та до суспільства; 2) система норм суспільного життя, успадкована від попередніх поколінь та освячена релігією, традицією і звичаями.

Мотивація – індивідуалізований механізм співвіднесення зовнішніх і внутрішніх чинників, що визначають поведінку особистості. Процес М. полягає у виборі найбільш значущих та актуальних у конкретній ситуації потреб (неусвідомлених бажань, потягів і прагнень) та інтересів (усвідомлених бажань, прагнень і потягів), які можуть стати мотивом поведінки.

Способи М.: нормативна М. – спонукання людини до певної поведінки за допомогою ідейно-психологічного впливу: переконання, навіювання, інформування, психологічного зараження і т. п.; примусова М., яка ґрунтується на використанні влади й загрози погіршення задоволення потреб людини в разі невиконання нею відповідних вимог; стимулювання – вплив не безпосередньо на особистість, а на зовнішні обставини за допомогою благ-стимулів, що спонукають її до певної дії.

Мультикультуралізм – співіснування в межах одного суспільства багатьох культур.

Мультимедіа (з лат. *multum* + *medium*) – комбінування різних форм представлення інформації на одному носієві, наприклад текстової, звукової

і графічної, або, останнім часом все частіше, – анімації і відео. Характерна особливість мультимедійних об'єктів та продуктів – наявність гіперпосилання.

Н

Навички – 1) здатність виконувати певні дії автоматично, не застосовуючи поелементного контролю; 2) автоматизовані вміння.

Навички *м'які* (з англ. *soft skills*) – комплекс неспеціалізованих, важливих для кар'єри навичок, що забезпечують успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність і є наскрізними, тобто не пов'язаними з конкретною галуззю.

Навички *життєві* – низка психологічних і соціальних компетентностей, які допомагають людині бути в гармонії зі своїм внутрішнім світом і будувати продуктивні стосунки із соціальним оточенням; здатність до адаптації, позитивної поведінки та подолання труднощів щоденного життя.

Навіювання (сугестія) – психологічний процес, тип прямого повідомлення, через який людина впливає на рішення, вірування, судження, думки та поведінку іншої людини чи групи людей, не звертаючись до раціональної аргументації та не використовуючи фізичного примусу. Визначається як сукупність різних засобів вербального й невербального емоційно забарвленого впливу на людину з метою створення в неї певного стану або спонукання її до певних дій. Н. передбачає безконфліктний характер прийому інформації: у стадії сприйняття воно переживається як щось суто особисте, навіть інтимне. Н. відіграє важливу роль у колективній поведінці, особливо в соціальних заворушеннях. У розмовній мові сугестія часто стосується такого впливу, як соціальний тиск або гіпноз.

Навчальна програма – затверджений Міністерством освіти і науки України документ, у якому подається характеристика змісту навчального матеріалу із зазначенням розділів, тем, орієнтовною кількістю годин на їх вивчення; пропонує вивчення матеріалу за лінійним або концентричним принципом.

Навчальна програма *модельна* – документ, що містить опис очікуваних результатів навчання з навчального предмета (інтегрованого курсу), перелік та послідовність вивчення тем навчального матеріалу, рекомендації щодо кількості годин на кожну тему, розподіл тем за роками навчання та кількістю годин, відведених на вивчення навчального предмета (інтегрованого курсу), рекомендований для використання в освітньому процесі в порядку, визначеному законодавством.

Навчальний план – один з нормативних документів закладу освіти, за допомогою якого здійснюється організація освітнього процесу. Н. п. містить розподіл залікових кредитів між дисциплінами, графік освітнього процесу, а також план освітнього процесу за семестрами, який визначає перелік та обсяг вивчення навчальних дисциплін, форми проведення навчальних занять і їхній обсяг, форми проведення поточного та підсумкового контролю, державної атестації.

Навчальний план *індивідуальний* – документ, що визначає послідовність, форму й темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії зі здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів.

Навчальний план *типовий* – документ, що визначає загальний обсяг навчального навантаження на відповідному рівні (циклі) повної загальної середньої освіти (у годинах), його рекомендований розподіл за роками навчання між навчальними предметами (інтегрованими курсами), обов'язковими для вивчення, послідовність їх вивчення, а також кількість годин на вивчення навчальних предметів (інтегрованих курсів) за вибором, та який затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки (для закладів спеціалізованої освіти – центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать відповідні заклади спеціалізованої освіти).

Навчальний посібник – навчальне видання, що частково або повністю замінює чи доповнює підручник та офіційно затверджене як такий вид видання.

Навчальний предмет – дидактично обґрунтована система знань, умінь і навичок, відібраних з відповідної галузі науки чи мистецтва для вивчення в закладі освіти.

Навчальний процес – система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти на певному освітньо-кваліфікаційному рівні відповідно до державних стандартів освіти. Він охоплює всі компоненти навчання: учасників Н. п. (учнів, педагогів), засоби, форми й методи навчання. Н. п. базується на принципах науковості, гуманізму, демократизму, наступності й безперервності, незалежності від впливу будь-яких політичних партій, інших громадських і релігійних організацій. Н. п. містить два основних аспекти: навчання як системну цілеспрямовану діяльність педагогів (кафедр, предметних або циклових комісій), яка передбачає передачу здобувачам освіти предметних / наукових знань і формування їхніх особистісних якостей, і вчення як навчальну діяльність здобувачів освіти. Н. п. організовується з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтується на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності й швидкої адаптації до зміни та розвитку в соціально-культурній сфері, у галузях техніки, технологій, системах управління та організації праці в умовах ринкової економіки.

Навчально-методичний посібник – навчальне видання з методики викладання навчальної дисципліни, яке, крім викладу навчального матеріалу, містить методичні рекомендації щодо викладання дисципліни або організації самостійної роботи, Розвитку й виховання особистості, має чітку структуру: вступ (передмову), основну частину, висновки та список використаних джерел.

Навчально-реабілітаційний центр – заклад загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку.

Навчання дистанційне – цілеспрямований процес передачі й засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який

відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання в спеціалізованому середовищі, створеному за педагогічними й інформаційними технологіями.

Навчання *інклюзивне* – комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їхнього навчання в закладах загальної середньої освіти на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей (Концепція розвитку інклюзивної освіти).

Навчання *корекційне* – засвоєння знань про шляхи й засоби подолання недоліків психічного та фізичного розвитку й засвоєння способів застосування одержаних знань.

Навчання *модульне* – 1) пакет науково-адаптованих програм для індивідуального вивчення, що забезпечує навчальні досягнення учнів з різним рівнем попередньої підготовки. Навчальний модуль – це система занять у форматі сукупності систем знань, норм цінностей; 2) організація навчального процесу, яка скерована на засвоєння цілісного блоку адаптованої інформації та забезпечує індивідуально-особистісне зростання учасників освітнього процесу.

Навчання *проблемне* – організація освітнього процесу на основі проблемних ситуацій, які мають вирішити учні.

Наглядова (підкувальна) рада закладу освіти – рада, створена за рішенням засновника відповідно до спеціальних законів. Порядок формування наглядової (підкувальної) ради, її відповідальність, перелік і строк повноважень, а також порядок її діяльності визначаються спеціальними законами та установчими документами закладу освіти. Н. р. з. о. сприяє вирішенню перспективних завдань його розвитку, залученню фінансових ресурсів для забезпечення його діяльності з основних напрямів розвитку й здійсненню контролю за їх використанням, ефективній взаємодії закладу освіти з органами державної влади та органами місцевого самоврядування,

науковою громадськістю, громадськими організаціями, юридичними та фізичними особами.

Наочність у навчанні – один з принципів дидактики, відповідно до якого навчання здійснюється на основі сприйняття тих або інших об'єктів, процесів матеріального світу або їх зображень. Наукове обґрунтування цього принципу дає діалектико-матеріалістична теорія пізнання, що вказує на єдність конкретного й абстрактного, чуттєвого й раціонального в процесі пізнання. Принцип наочності в навчанні діє на всіх етапах освітнього процесу: під час викладу нового матеріалу, у самостійній роботі, у закріпленні та перевірці знань учнів.

Наративний – розповідь історій про людей та їхні проблеми; наратив – оповідання, що описує реальні життєві події, викладені в авторському стилі інтерпретатора.

Насильство психічне (емоційне) – постійна чи періодична словесна образа дитини, погрози з боку батьків, опікунів, учителів, вихователів, приниження людської гідності, обвинувачення в тому, у чому вона не винна, демонстрація нелюбові, ворожості до дитини. До цього виду насильства також належать постійна брехня, обман дитини (у результаті чого вона втрачає довіру до дорослого), а також ситуації, коли вимоги до дитини не відповідають її віковим можливостям.

Насильство сексуальне – використання дитини (хлопчика чи дівчинки) дорослою людиною чи іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб або отримання вигоди.

Насильство фізичне – нанесення дитині батьками чи особами, що їх замінюють, вихователями чи іншими особами фізичних травм, різних тілесних ушкоджень, що завдають збиток здоров'ю дитини, порушують її розвиток чи позбавляють життя. Ці дії можуть здійснюватися у формі побиття, катування, штовхань, ударів, укусів, з використанням усіляких предметів як знаряддя бузувірства.

Наставник дитини – дорослий друг дитини, який проводить з нею час та допомагає розвинути таланти, випробувати різні соціальні ролі.

Наставництво – відносини, у яких досвідченіша чи більш обізнана особа допомагає менш досвідченій або менш обізнаній засвоїти певні компетенції. Досвід і знання, щодо яких будуються відносини наставництва, можуть стосуватися як особливої професійної тематики, так і широкого кола питань особистого розвитку. Сфери застосування наставництва: адаптація молодих фахівців, послуги з особистого розвитку.

Наставництво над дітьми-сиротами – добровільна безоплатна діяльність наставника з надання дитині, яка проживає в закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя та не є сімейною формою виховання.

Наставницькі стосунки – особисті стосунки між наставником та дитиною, в інтересах якої здійснюється наставництво відповідно до договору.

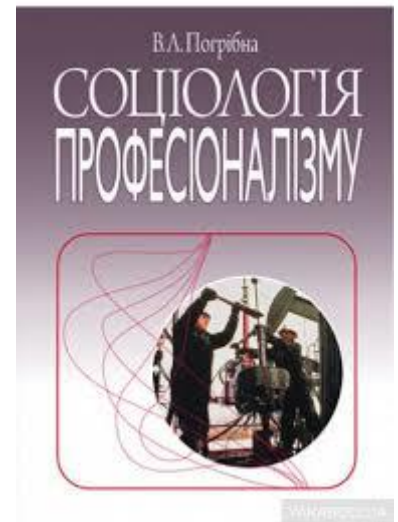
Наукова експедиція – організаційна форма наукових досліджень, що передбачає подорож, поїздку, відрядження наукового працівника (групи наукових працівників) з метою здобуття емпіричних відомостей для отримання практичного досвіду та подальших теоретичних узагальнень у відповідній галузі наук.

Наукова (науково-технічна) продукція – науковий та (або) науково-технічний (прикладний) результат, призначений для реалізації.

Наукова (науково-технічна) робота – наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки, проведені з метою одержання наукового, науково-технічного (прикладного) результату. Основними видами наукової (науково-технічної) роботи є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, дослідно-технологічні, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням нових наукових і науково-технічних знань до стадії практичного використання.

Наукове видавництво – видавництво – юридична особа, основним видом діяльності якої є видавнича діяльність, спрямована на висвітлення результатів наукової, науково-технічної, науково-педагогічної, науково-організаційної діяльності, оприлюднення наукових результатів, представлення наукової (науково-технічної) продукції, а також досліджень у галузі теорії та методики науково-видавничої справи.

Наукове видання – твір (узагальнювальна наукова праця, монографія, збірник наукових праць, збірник документів і матеріалів, тези та матеріали наукових конференцій, автореферат дисертації, препринт, словник, енциклопедія, науковий довідник або покажчик, наукове періодичне видання тощо) наукового характеру, що пройшов процедуру наукового рецензування та затвердження до друку вченою (науковою, науково-технічною, технічною) радою наукової установи або закладу вищої освіти, редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений шляхом друкування, тиснення або в інший спосіб, містить інформацію про результати наукової, науково-технічної, науково-педагогічної, науково-організаційної діяльності, теоретичних чи експериментальних досліджень (науково-дослідне видання); підготовлені науковцями до публікації тексти пам'яток культури, історичних документів чи літературних текстів (археографічне або джерелознавче видання); науково систематизовані дані чи матеріали, що відображають історію науки та сучасний стан наукового знання (науково-довідкове або науково-інформаційне видання), призначені для поширення, що відповідають вимогам національних стандартів, інших нормативних документів з питань видавничого оформлення, поліграфічного й технічного виконання.

Науковий підрозділ – структурний підрозділ юридичної особи, основним завданням якого є провадження наукової, науково-технічної або науково-організаційної діяльності, у штаті якого посади наукових працівників

становлять не менш як 50 відсотків. Типами наукового підрозділу є інститут, науково-дослідна частина, управління, відділення, комплекс, центр, відділ, лабораторія, секція, сектор, бюро, група, філіал, дослідна станція, дослідне поле, ботанічний сад, дендропарк, обсерваторія, наукова (науково-технічна) бібліотека, науковий (науково-технічний) музей.

Науковий працівник – учений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) професійно провадить наукову, науково-технічну, науково-організаційну, науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством.

Наукові дослідження фундаментальні – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їхніх взаємозв'язків. Результатом фундаментальних наукових досліджень є гіпотези, теорії, нові методи пізнання, відкриття законів природи, невідомих раніше явищ і властивостей матерії, виявлення закономірностей розвитку суспільства тощо, які не орієнтовані на безпосереднє практичне використання у сфері економіки.

Науково-педагогічний працівник – учений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) в університеті, академії, інституті професійно провадить педагогічну та наукову або науково-педагогічну діяльність і має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством.

Науково-технічний (прикладний) результат – одержані під час проведення прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок нові або істотно вдосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої, технології, системи, нові або істотно вдосконалені послуги, уведені в дію нові конструктивні чи технологічні рішення, завершені

випробування, розробки, що впроваджені або можуть бути впроваджені в суспільну практику. Науково-технічний (прикладний) результат може бути у формі ескізного проєкту, експериментального (дослідного) зразка або його діючої моделі, конструкторської або технологічної документації на науково-технічну продукцію, дослідного зразка, проєкту нормативно-правового акта, нормативного документа або науково-методичних документів тощо.

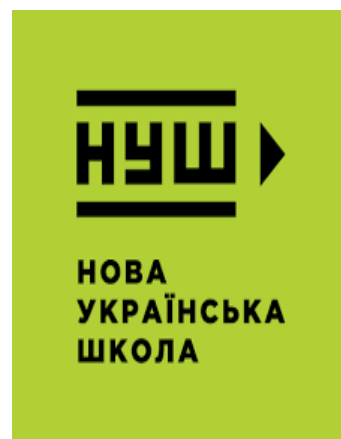
Науково-технічні (експериментальні) розробки – науково-технічна діяльність, що базується на наукових знаннях, отриманих у результаті наукових досліджень чи практичного досвіду, та провадиться з метою доведення таких знань до стадії практичного використання. Результатом науково-технічних (експериментальних) розробок є нові або істотно вдосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої, технології, системи, об'єкти права інтелектуальної власності, нові або істотно вдосконалені послуги.

Національна рамка кваліфікацій, НРК (National Qualifications Framework, NQF) – цілісний опис національної шкали кваліфікацій в термінах компетентностей, за допомогою якого всі кваліфікації та інші навчальні досягнення, зокрема у вищій освіті, можуть бути виражені й співвіднесені між собою.

Науковий результат – нове наукове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації. Науковий результат може бути у формі звіту, опублікованої наукової статті, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття, проєкту нормативно-правового акта, нормативного документа або науково-методичних документів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить науковий складник тощо.

Науково-організаційна діяльність – діяльність, спрямована на методичне, організаційне забезпечення і координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності.

Нова українська школа – концепція розвитку повної загальної середньої освіти, запропонована Міністерством освіти і науки України у 2016 році. У Концепції йдеться про формування нової школи, побудованої на принципах демократизму, дитиноцентризму, гуманізму, відповідальності, компетентнісному та аксіологічному підходах, поваги до кожного учасника освітнього процесу.

Нонконформізм (з англ. *non-conformism* – незгода) – незгода, неприйняття або критичне сприйняття норм, цінностей, цілей, панівних у конкретній групі в конкретному суспільстві.

Норма моральна – однаковою мірою адресоване всім людям повеління, яке слід неухильно дотримувати за будь-якої ситуації; вияв моралі як форми суспільної свідомості.

Нормалізація групова – соціально-психологічний феномен, який виникає в результаті групової дискусії, коли протилежні позиції, навіть екстремальні, згладжуються і стають єдиною всередненою думкою.

Норми гендерні – загальновизнані правила гендерної рівності й рівноправності (нерівності, нерівноправності), утілені у свідомості, поведінці та відносинах між чоловіками та жінками.

Норми групові – певні правила, стандарти поведінки, вироблені групою для забезпечення спільної діяльності членів.

Норми етичні – соціально й професійно значущі якості особистості та особистісні орієнтації поведінки, які необхідні для успішної життєдіяльності.

Нью-ейдж (з англ. *New Age* – нова ера) – рух у культурі, релігії, філософії, науці, що виник у XX столітті й охопив насамперед західні країни. Цей рух характеризується: зростанням значення індивідуального світосприйняття в духовних шуканнях; змішанням різнорідних культурних, релігійних і наукових традицій; масовістю популяризації знань і технологій, які ще не сформувались.

О

Обдарованість – якісно своєрідне поєднання здібностей, які забезпечують успішне виконання діяльності, широту людських можливостей (загальні здібності), розвинутий розумовий потенціал, сукупність задатків і талантів.

Об'єднана територіальна громада (ОТГ) – адміністративно-територіальна одиниця в Україні, утворена відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

Об'єкт соціального виховання – система соціальних взаємодій людини в колі її найближчого оточення.

Об'єкт соціальної педагогіки – особистість у її становленні й розвитку.

Об'єкт соціально-педагогічної роботи – людина як член соціуму в поєднанні з її індивідуальними характеристиками. На індивідуальному рівні об'єктом соціально-педагогічної діяльності є окрема особистість, відносно якої застосовуються різні методи, засоби соціального захисту й підтримки залежно від її потреб та інтересів. Особливість соціально-педагогічної діяльності полягає в тому, що її об'єкт розглядається як активний учасник розв'язання власних проблем та обов'язково виступає в ролі суб'єкта, тому соціальний педагог і вихованець у процесі діяльності вступають у суб'єктно-суб'єктні відносини, які характеризуються динамічністю.

Об'єкти соціально-педагогічної діяльності – окремі особи або соціальні групи, які потребують допомоги чи підтримки в процесі їхнього соціального становлення і розвитку. Кожна людина в певний період свого життя потребує більш повного задоволення своїх потреб та інтересів, стикається з окремими труднощами та проблемами, тому всі люди є потенційними об'єктами соціально-педагогічної діяльності. Розрізняють об'єкти соціально-педагогічного впливу за кількісними, віковими, статеврольовими параметрами, змістом проблем, які є найбільш поширеними в практиці соціально-педагогічної діяльності.

Обліковий запис – формалізований згідно зі стандартами інтернету запис на комп'ютерному обладнанні (комп'ютерах, серверах), підключеному до інтернету, що ідентифікує користувача (наприклад, власника вебсайту) на такому обладнанні, містить дані про доступ до частини каталогів і програмного забезпечення комп'ютерного обладнання, а також визначає права такого доступу, що надають можливість володільцю облікового запису додавати, видаляти, змінювати електронну (цифрову) інформацію і дані вебсайту, надавати доступ до вебсайту або його частин, окремих даних іншим особам, припиняти функціонування такого вебсайту або його частини в межах облікового запису.

Обмежена можливість – утрата здатності (унаслідок наявності дефекту) виконувати певну діяльність у межах того, що вважається нормою для людини.

Обмеження життєдіяльності – неможливість виконувати повсякденну діяльність способом та в об'ємі, звичайному для людини, що створює перешкоди в соціальному середовищі, ставить її в незручне становище порівняно зі здоровими й проявляється частковою або повною втратою здатності до самообслуговування, пересування, орієнтації, спілкування, навчання, контролю за поведінкою, а також значним обмеженням обсягу трудової діяльності, зниженням кваліфікації і призводить до соціальної дезадаптації.

Обов'язок професійний (повинність, зобов'язання) – вираження морального обов'язку спеціаліста стосовно суспільства, колег, клієнтів та їхнього соціального оточення; є відображенням внутрішньої, моральної необхідності виконання своїх обов'язків, дотримання певної лінії поведінки, яка диктується насамперед зовнішніми стосовно спеціаліста інтересами.

Обслуговування соціальне сімей, дітей та молоді – система соціальних заходів, спрямованих на сприяння, підтримку й надання послуг сім'ям, дітям та молоді з метою подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримку соціального статусу та повноцінної життєдіяльності (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

Олігофренія – уроджене або рано придбане (у перші 3 роки життя) слабоумство. Виражається в недорозвиненні всієї психіки, переважно інтелекту.

Онтогенез – процес розвитку людини від народження до смерті.

Опис справ в електронній формі – довідник в електронній формі, призначений для обліку та розкриття змісту одиниць зберігання, одиниць обліку, закріплення їх систематизації в межах архівного фонду.

Опорний заклад освіти – заклад, який є юридичною особою, має рахунки в органах казначейства, самостійний баланс, штамп, печатку й у своєму складі філії та (або) здійснює з урахуванням потреб осіб з інвалідністю (зокрема тих, що пересуваються на колісних кріслах), організовує підвезення учнів (вихованців) (не менше ніж з трьох селищ, сіл, у яких ліквідовано загальноосвітні заклади або припинено (зупинено) їхню діяльність) і педагогічних працівників (у разі потреби) до опорного закладу й до місця проживання. Кількість учнів (вихованців) опорного закладу (без урахування учнів (вихованців) філій) зазвичай становить не менше 200 осіб.

Оптимізація навчання (з лат. *optimus* – найкращий) – науково обґрунтований вибір і здійснення найкращого для поданих умов варіанта навчання з позиції вирішення його завдань і раціональності витрат часу учнів та викладача. Критеріями О. н. є: успішність оволодіння учнями знаннями, уміннями, навичками; ступінь відповідності результатів навчання вимогам програми навчання, а також максимальним можливостям кожного учня; відповідність витрат часу й зусиль викладача та учнів чинним нормативам. Основними напрямками О. н. є: 1) опора на комунікативно-діяльнісний підхід до навчання, який знаходить відображення на всіх етапах засвоєння матеріалу (ознайомлення, тренування у вживанні, застосування, контроль); 2) творчий підхід викладача до визначення методу навчання (найкраще забезпечує досягнення поставлених цілей навчання); 3) облік індивідуальних психологічних особливостей учнів; 4) використання сучасних засобів навчання як органічного компонента навчання.

Оприлюднення (розкриття публіці) твору – здійснена за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права й (або) суміжних прав дія, що вперше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо.

Опублікування твору, фонограми, відеограми – випуск в обіг за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав виготовлених у поліграфічний, електронний чи інший спосіб примірників твору, фонограми, відеограми в кількості, здатній задовольнити, з урахуванням характеру твору, фонограми чи відеограми, розумні потреби публіки, шляхом їх продажу, здавання в майновий найм, побутового чи комерційного прокату, надання доступу до них через електронні системи інформації так, що будь-яка особа може його отримати з будь-якого місця і в будь-який час за власним вибором або передачі права власності на них чи володіння ними іншими способами. Опублікуванням твору, фонограми, відеограми вважається також депонування рукопису твору, фонограми, відеограми в сховищі (депозитарії) з відкритим доступом та можливістю одержання в ньому примірника (копії) твору, фонограми, відеограми.

Організації виховні – спеціально створені державні та недержавні організації, основним завданням яких є соціальне виховання певних вікових груп населення. Характеризуються відносно автономними параметрами: за принципом входження людини у виховну організацію – обов'язкові (школи), добровільні (клуби, дитячі та юнацькі об'єднання) тощо; примусові (спеціальні установи для дітей з антисоціальною поведінкою, психічними та іншими аномаліями); за юридичним статусом (державні, громадські, комерційні, конфесійні, приватні); за відомчою приналежністю (організації МОНМС України, інших міністерств, профспілок, спортивних спілок); за рівнем підпорядкованості (загальнодержавні, регіональні, муніципальні); за ступенем відкритості-закритості (відкриті (школи), закриті (спецустанови)); за тривалістю функціонування (постійні та тимчасові (наприклад, що

функціонують під час канікул)); за статево-віковим складом (одностатеві, одновікові, різностатеві, різновікові).

Організації контркультурні (кримінальні й тоталітарні, політичні та квазікультові) – об'єднання людей, які спільно реалізують інтереси, програми, цілі, соціально-культурні установки, що протилежні фундаментальним принципам, цінностям і правилам суспільства. О. к. має жорстко фіксоване членство й жорстку ієрархічну структуру керівництва – підпорядкування; на чолі організації – харизматичний лідер, тобто людина, яка відрізняється привабливою силою для членів організації та володіє внаслідок цього незаперечним авторитетом; у її складі – ієрархічні групи (страти), які фіксуються за допомогою різних стратифікаційних елементів: спеціальних найменувань кожної страти, привілеями в чому-небудь або обмеженнями, заборонами на що-небудь, елементами зовнішнього оформлення – одягом, зачісками, макіяжем, татуюваннями тощо. Життєдіяльність О. к. та кожного її члена визначається і регулюється нормами, що відповідають її характеру (кримінальному, екстремістському, квазікультовому), та коригують стосунки всередині групи, ставлення і поведінку стосовно суспільства; визначаються також системою соціального контролю – клятвами, способами стимулювання – винагороди, примусу й покарання.

Організація благодійна – недержавна організація, головною метою діяльності якої є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

Ортодокс (з грецьк. *orthodoksos* – правовірний) – людина, яка неухильно дотримує певного вчення, усталених поглядів, ідей, принципів.

Основна діяльність наукових установ – проведення фундаментальних досліджень, прикладних наукових і науково-технічних (експериментальних) розробок, надання науково-технічних послуг, проведення наукової і науково-технічної експертизи, підготовка наукових кадрів, розвиток і збереження наукової інфраструктури.

Освіта – цілеспрямована пізнавальна діяльність людей з отримання знань, умінь та навичок або щодо їх удосконалення. Процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь та навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості.

Освіта безоплатна – освіта, яка здобувається особою за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів згідно із законодавством.

Освіта безперервна – комплекс державних, приватних і суспільних освітніх установ, що забезпечують організаційну й змістовну єдність та подальший взаємозв'язок всіх ланок освіти із задоволенням прагнення людини до самоосвіти й розвитку протягом усього життя.

Освіта варіативна – 1) один з основоположних принципів сучасної системи освіти, сформований у результаті усвідомлення суспільством, державою, освітньою спільнотою необхідності подолання панівної в школі до кінця 1980-х рр. уніфікації та однаковості в освітній сфері; напрям розвитку сучасної системи освіти в умовах трансформації суспільства, плюралістичних підходів до освіти й виховання особистості в мінливому соціокультурному середовищі; 2) напрям розвитку сучасної системи освіти, націленість на максимальне забезпечення індивідуалізації освіти; здатність системи освіти надати учням різноманіття повноцінних, якісно специфічних і привабливих варіантів освітніх траєкторій, спектр можливостей (осмисленого й адекватного запитам учнів) вибору такої траєкторії. Шляхи та способи реалізації ідеї варіативності освіти: різноманіття освітніх програм та освітніх установ, що їх реалізують; плюралізм і гнучкість навчальних програм, підручників; варіативність і можливість вибору програмно-методичного забезпечення, освітніх технологій.

Освіта вища – ступінь знань, що набуваються в закладах вищої освіти (вишах) на базі повної загальної середньої освіти, необхідний фахівцям вищої

кваліфікації в різних галузях економіки, науки і культури. О.в., яка здобувається в закладі вищої освіти внаслідок послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації. Для здобування вищої освіти зараз переважно (крім певних винятків) необхідним в Україні є складання зовнішнього незалежного оцінювання.

Освіта гендерна – процес і результат засвоєння знань про стандарти психосексуальної культури, про систему гендеру того суспільства, у якому живе індивід. О.г. включає систематичне навчання, просвіту (тобто пропаганду й поширення гендерних знань і гендерної культури), гендерну самоосвіту.

Освіта дистанційна (з англ. *distant education*) – 1) освіта, що реалізується за допомогою дистанційного навчання. Цілеспрямоване й методично організоване керівництво навчально-пізнавальною діяльністю осіб, які перебувають на відстані від освітнього центру, здійснюється за допомогою електронних і традиційних засобів зв'язку; 2) комплекс освітніх послуг, які надаються широким верствам населення за допомогою спеціалізованого інформаційно-освітнього середовища, заснованого на використанні ІКТ, що забезпечують обмін навчальною інформацією на відстані, і реалізує систему супроводу та адміністрування освітнього процесу.

Освіта дошкільна – цілісний процес, спрямований на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб.

Освіта інклюзивна (з фр. *inclusif* – включає в себе; з лат. *Include* – роблю висновок, включаю) – процес розвитку загальної освіти, який передбачає доступність освіти для всіх дітей. Інклюзивна освіта намагається розробити підхід до викладання і навчання, який буде більш гнучким для задоволення потреб у навчанні дітей з особливими потребами.

Освіта інноваційна – модель освіти, переважно орієнтованої на максимальний розвиток творчих здібностей і створення сильної мотивації до саморозвитку індивіда на основі добровільно обраної «освітньої траєкторії» (сфери, напрями, рівні, послідовності освіти, тип і вид освітнього закладу й т. ін.). Нагальна необхідність О. і. викликана зміною парадигми суспільного розвитку, переходом до інформаційного суспільства та, як наслідок, новими, більш високими вимогами до інтелектуальних параметрів працівника.

Система О. і. – цілеспрямоване формування певних знань, умінь і методологічної культури, а також комплексна підготовка й виховання фахівців за рахунок відповідного змісту, методів навчання і наукомістких освітніх технологій. Спеціаліст, який отримав О. і., – професіонал, здатний комплексно поєднувати дослідницьку, проєктну та підприємницьку діяльність, орієнтовану на створення високоефективних структур, творець інтелектуальних цінностей, здатний реалізувати їх і на цій основі створити нові матеріальні цінності, а також забезпечити перетворення останніх у конкурентоспроможний товар. Це фахівець, заряджений на перемогу своєї продукції на світовому ринку.

Освіта інформальна (самоосвіта) – освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

Освіта медіа – напрям у педагогіці, що спрямований на формування в учасників освітнього процесу медіакомпетентності, тобто вмінь користуватись продуктами засобів масової інформації, а також знань про особливості їхнього впливу на свідомість людини.

Освіта наукового спрямування – вид спеціалізованої освіти, що базується на дослідно-орієнтованому навчанні, спрямований на поглиблене вивчення профільних предметів та набуття компетентностей, необхідних для подальшої дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької діяльності.

Освіта неформальна – освіта, яка здобувається зазвичай за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх

кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій.

Освіта педагогічна – система професійної підготовки педагогічних працівників до здійснення педагогічної діяльності.

Освіта післядипломна – спеціалізована професійна підготовка особистості шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь і навичок або набуття іншої спеціальності. О. п. створює умови для безперервності та наступності освіти й містить: перепідготовку – придбання іншої спеціальності на основі отриманого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду; спеціалізацію – набуття особистістю здібностей виконувати певні завдання та особливі обов'язки в межах спеціальності; розширення профілю (підвищення кваліфікації) – набуття особою здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності; стажування – набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної спеціальності.

Особистість, яка успішно пройшла перепідготовку й державну атестацію, отримує відповідний документ про вищу освіту. Особистість, яка успішно пройшла стажування або спеціалізацію чи розширила профіль (підвищила кваліфікацію), отримує відповідний документ. О. п. здійснюється закладами післядипломної освіти або структурними підрозділами закладів вищої освіти відповідного рівня акредитації, зокрема на основі складених договорів.

Освіта позашкільна – сукупність навичок та компетентностей, що формуються у вихованців (учнів) і слухачів у закладах позашкільної освіти, інших суб'єктах освітньої діяльності за програмами позашкільної освіти.

Освіта політехнічна – один з видів освіти, завданнями якого є ознайомлення з різними видами виробництва, пізнання сутності багатьох технологічних процесів, оволодіння вміннями та навичками виконання певних технологічних операцій.

Освіта професійна – освіта, спрямована на оволодіння знаннями, вміннями та навичками, необхідними для виконання професійної діяльності.

Освіта середня загальна – обов’язковий складник системи освіти, що забезпечує освіту й виховання дітей віком від 6 до 18 років, підготовку їх до здобуття професійної освіти та трудової діяльності.

Освіта спеціалізована – освіта мистецького, спортивного, військового чи наукового спрямування, яка може здобуватись у межах формальної, неформальної, інформальної освіти, спрямована на здобуття компетентностей у відповідній сфері професійної діяльності під час навчання в безперервному інтегрованому освітньому процесі на кількох або всіх рівнях освіти та потребує раннього виявлення і розвитку індивідуальних здібностей.

Освіта формальна (з англ. *formal education*) – освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку, формальна освіта зазвичай є актуальною для осіб у віці до 40 років, для старшого віку її роль у навчанні протягом життя значно знижується.

Освіта холістична – це концепція створення освітнього процесу, що дивиться на цілісність сприйняття людиною інформації через поєднання фізичного, естетичного, інформаційного, емоційного, аудіо-візуального та духовного джерел сприйняття інформації. Людина в холістичній освіті також сприймається як цілісна особа, що має потребу в гармонійному поєднанні різних джерел інформації для навчання та розвитку. О. х. базується на засадах філософії холізму.

Освітнє середовище безпечне – сукупність умов у закладі освіти, що внеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних та/або будівельних норм і правил, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (цькування, поширення неправдивих

відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, а також унеможлиблюють уживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

Освітнє середовище *інклюзивне* – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Освітні *послуги* – дії або процеси в системі освіти, які забезпечують потреби споживачів. О. п. – первинний структурний елемент системи освіти, а їхня сукупність формує інтегральний процес освіти, «залучаючи» до нього всі основні компоненти: людські ресурси, матеріально-технічну базу, форми й методи навчання та виховання, методика та організацію освітнього процесу та ін. Комплекс О. п. закладу освіти формує його сервісну систему та містить основні типи: базові (ядерні) і периферійні (супровідні). Базові О. п. забезпечують споживачам базову (родову) потребу – освіченість (освітній рівень). Периферійні О. п. підтримують процес надання базових послуг (охорону здоров'я, організація відпочинку й т. ін.). Розмежування О. п. на базові та периферійні визначається національними стандартами, нормами й традиціями освіти, що склались у тій чи іншій країні, а також специфікою конкретного закладу освіти.

Освітній *компонент* (з англ. *educational component*) – самодостатня і формально структурована частина освітньої / навчальної програми (наприклад, курс, модуль, навчальна дисципліна, семінар, виробнича практика й т. ін.).

Освітній *округ* – мережа комунальних закладів освіти, культури, фізичної культури та спорту, їхніх філій, а також міжшкільних ресурсних центрів (міжшкільних навчально-виробничі комбінатів), інклюзивно-ресурсних центрів, що забезпечують доступність освіти для осіб, які проживають на відповідній території.

Освітній *омбудсмен* – посадова особа, на яку Кабінет Міністрів України покладає виконання завдань щодо захисту прав у сфері освіти.

Освітній простір закладу освіти – сфера взаємодії трьох суб'єктів: людини, яка навчає (вихователя, учителя, викладача), людини, яка навчається (вихованця, учня, студента), і середовища, що створюється як результат їхньої взаємодії. Структура освітнього простору має, як мінімум, дві проєкції. Перша проєкція представлена різними полями (культурне, інформаційне, політичне й т. ін.), друга – поля різних навчальних дисциплін (предметів).

Освітній простір новий – сукупність умов, засобів та технологій, що утворюють безпечне й доступне освітнє середовище із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних засобів і технологій у процесі здобуття освіти, зокрема новітніх технологій енергоефективності та енергозбереження, новітніх технологій дизайну, архітектури будівель, споруд і територій закладів освіти.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика – сукупність основних вимог до професійних якостей, знань і вмінь фахівця, необхідних для успішного виконання ним професійних функцій.

Освітня діяльність закладу позашкільної освіти – процес надання знань, формування вмінь і навичок з різних напрямів позашкільної освіти, розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, фізичних якостей відповідно до задатків та запитів особи.

Освітня програма закладу освіти – документ, який містить комплекс освітніх компонентів, спланованих та організованих закладом освіти для досягнення учнями визначених цією програмою очікуваних результатів навчання, та розробляється і затверджується відповідно до цього Закону України «Про повну загальну середню освіту».

Освітня програма типова – документ, який містить комплекс обов'язкових та варіативних освітніх компонентів, що забезпечують досягнення учнями очікуваних результатів навчання, визначених державним стандартом (стандартом спеціалізованої освіти) для відповідного рівня повної загальної середньої освіти, що затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти й науки (для закладів спеціалізованої освіти – центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать відповідні

заклади спеціалізованої освіти).

Освітня траєкторія *індивідуальна* – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їхньої складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.

Освіченість – міра пізнавальної активності індивіда, яка виявляється в рівні набутих знань, що можуть бути використані в практичній діяльності.

Особа – людський індивід як суб'єкт відносин і свідомої діяльності.

Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Особистість – 1) відображення соціальної природи людини, сприйняття її як індивідуальності та суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності; 2) соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається замученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин

Особистість *маргінальна* (з лат. *marginalis* – той, хто перебуває на краю) – індивід, який, опинившись на межі двох чи кількох культур (соціальних прошарків, релігійних переконань тощо), подолав межі культурної (соціальної, релігійної тощо) спільноти, у якій виховувався або до якої належав, однак не зміг увійти або не був прийнятий у нову групу.

Особистість *творча* – особистість, яка не боїться конфліктів із собою і навколишньою дійсністю. Її головна характеристика – сміливість, що проявляється в постановці проблеми, у загостренні протиріч, у відмовленні від

загальноприйнятих шляхів і способів вирішення проблеми, у пропозиції своїх нестандартних підходів, у завзятості в доведенні справи до кінця.

Оцінювання (з фр. *evaluation* від *value* – ціна, вартість) – 1) аналітичний інструмент або процедура, призначення якої – вимірювання прямих ефектів, результативності й довгострокових наслідків реалізації державних програм, галузевих політик, програм розвитку, проєктів некомерційного сектору, корпоративних програм; 2) міждисциплінарне дослідження, яке використовує економічні, соціологічні, політологічні методи у відповідності з визнаними стандартами національних і міжнародних спільнот у сфері оцінювання.

Оцінювання необ'єктивне – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти.

Очікування групові, або експектації (з англ. *expectation* – очікування), – сукупність уявлень про те, як повинен поводитися член групи в певній ситуації.

II

Паніка (з грецьк. – несвідомий жах) – емоційний стан, різновид поведінки великої сукупності людей, породжений дефіцитом або надлишком інформації, загрозливим впливом зовнішніх умов і виражений почуттям страху.

Парадигма виховання – сукупність ідей та уявлень про виховання, які більш-менш цілісно характеризують як наявні тенденції у вихованні, так і подальший їхній розвиток. П. в. представляє вихідну концептуальну схему, мінливу згодом і характерну для певного етапу в розвитку теорії виховання, модель постановки проблем і їх вирішення. П. в. багато в чому залежить від соціального замовлення суспільства, теоретичної та методичної озброєності вихователів, а також від тих традицій суспільства, які склались у цій сфері й багато в чому характеризують професійні вимоги до вихователів і характерні особливості вихованців.

У процесі теоретичного обґрунтування виховання виділяють три основні П. в.: парадигма соціального виховання, орієнтована на пріоритет соціуму у вихованні людини; біопсихологічна парадигма, що визнає важливість взаємодії людини із соціокультурним світом; інтегративна парадигма, яка

стверджує діалектичну взаємозалежність соціального й біологічного, психологічного та спадкового складників у процесі виховання.

Парадигма освіти – різноманітні прояви сформованого в суспільстві підходу до навчання, його цілям, усталених взаємин учителя та учня. Кожна історична епоха виробляє власну П. о., яка «породжує модель», ідеальну структуру організації освітнього процесу. Основними змістовними питаннями при визначенні специфічних рис тієї чи іншої епохальної П. о. є: чому, як і з якими цілями навчають і виховують людину в конкретний час.

Партнерство – спосіб взаємодії і взаємин, організованих на принципах рівності, добровільності, рівнозначності та доповнюваності учасників освітнього процесу. Навчальна взаємодія, заснована на партнерських відносинах, ставить дорослого й дитину в умови спільного пошуку, вільного вибору власних рішень задач, що виникають.

Патріотизм (з грецьк. – співвітчизник та лат. *patria* – батьківщина) – любов до своєї батьківщини, до свого народу, почуття відповідальності за долю Батьківщини, готовність служити її інтересам, сприяти її успіхам у внутрішньому житті й на міжнародній арені; готовність підпорядкувати свої особисті та групові інтереси загальним інтересам країни, вірно служити їй і захищати її.

П. – явище соціально-історичне, це одне з найбільш глибоких почуттів, яке формувалося протягом багатьох століть і мало різний соціальний характер – національний, релігійний, державний. Утім, незалежно від відмінностей, найважливішими елементами П. завжди були прихильність до рідної землі та культури. Проблеми П. набувають особливої актуальності в періоди формування і становлення нації, утворення нових держав, розвитку національних та, особливо, національно-визвольних рухів, війн і т. ін.

Патронаж – соціальна робота, спрямована на забезпечення соціальної опіки й допомоги соціально незахищеним верствам населення з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їхнього соціального статусу.

Патронаж педагогічний – спосіб організації освітнього процесу педагогічними працівниками, що передбачає забезпечення ними засвоєння освітньої програми здобувачем освіти, який за психофізичним станом або з інших причин, визначених законодавством, зокрема забезпечення доступності здобуття освіти, потребує такої форми.

Патронат над дитиною – тимчасовий догляд, виховання та соціально-психологічна реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин.

Пацифізм (з лат. *pacificus* – миротворчий) – ідеологія осуду будь-якої війни, відмови від неї як інструменту зовнішньої політики.

Педагог (з грецьк. – вихователь) – 1) педагогічний працівник або самозайнята особа, яка провадить педагогічну діяльність; 2) особа, що займається викладацькою чи виховною роботою і має необхідну підготовку в цій царині.

Педагогіка – наука про навчання і виховання молодих поколінь. Основним джерелом пізнання закономірностей навчання і виховання є вивчення та узагальнення педагогічного досвіду. Педагогічний досвід вивчається також у ході спеціально організованого науково-педагогічного дослідження. За таких обставин застосовуються методи спостереження, педагогічного експерименту, вивчення документації, бесід з учнями та вчителями тощо. У системі педагогічних наук виділяють такі основні галузі: методологія П., теорія навчання, теорія виховання, теорія управління освітою, методика навчання, дошкільна П., спеціальна П., соціальна П., порівняльна П. До напрямів П. відносять: П. дії, П. культури, П. особистості, П. співпраці та ін.

Педагогіка вітагенна – спільна цілеспрямована діяльність педагога й учня щодо організації в освітньому процесі діалогу, в основі якого – актуалізація вітагенного досвіду індивіда й колективного вітагенного досвіду.

У поняття «вітагенний досвід» утілено провідні ознаки особистісної орієнтації освіти (суб'єктність студента, суб'єкт-суб'єктна взаємодія студента та

викладача, саморозвиток особистості). Термін «вітагенний» уведено для характеристики інформації, на основі якої конструюється життєвий досвід.

Педагогіка *гендерна* – наука про виховання і навчання хлопців і дівчат, розвиток їхньої гендерної самосвідомості й ціннісних орієнтацій, гендерної поведінки, що реалізується в спілкуванні й діяльності за допомогою активного засвоєння і відтворення соціального досвіду, культури. Завдання гендерної педагогіки: теоретичне обґрунтування гендерного виховання дітей різних вікових груп; виявлення психолого-педагогічних умов ефективного виховання хлопців і дівчат у процесі їхньої гендерної соціалізації; визначення ефективних форм і методів у вирішенні проблем, пов'язаних з гендерною ідентифікацією і самореалізацією особистості.

Педагогіка *корекційна* – галузь психолого-педагогічних знань про сутність і закономірності освіти та виховання дітей і підлітків, що мають не різко виражені недоліки в розвитку психіки й поведінці.

Педагогіка *народна* – галузь педагогічних знань і досвіду народу, що виявляється в домінантних поглядах на мету, завдання, засоби й методи виховання та навчання. Першим у вітчизняну педагогічну літературу термін П. н. запровадив К. Д. Ушинський. О. В. Духнович у підручнику «Народна педагогія в пользу училищ и учителей сельских» (1858 р.) також використовує поняття «народна педагогіка».

Педагогіка *реабілітаційна* – система педагогічних заходів, спрямованих на відновлення частково втрачених або ослаблених властивостей і функцій організму дитини (людини) щодо оволодіння знаннями, уміннями й навичками з метою максимально повного розвитку її індивідуальних можливостей та адаптації до навколишнього світу.

Педагогіка *сімейна* – галузь педагогіки, що охоплює питання виховання, навчання та освіти в сім'ї. П. с. спирається на методологію і категоріальний апарат загальної педагогіки. Основними категоріями П. с. є: розвиток особистості дитини, сімейне виховання, сімейна освіта, сімейне навчання. Зміст цих категорій частково збігається зі змістом основних функцій сім'ї, зокрема

×виховної (або функцією первинної соціалізації) і комунікативної. Найважливішим засобом освіти та виховання в сім'ї є навчання, тобто процес передачі дорослими членами сім'ї та активного засвоєння молодшими її членами знань, умінь і навичок, а також способів пізнавальної діяльності, необхідних для здійснення безперервної освіти людини. Цілеспрямований педагогічний вплив батьків формує особистість дитини, її свідомість і поведінку, спрямований на виховання в неї благородних якостей, на збагачення необхідним життєвим досвідом.

Педагогіка *співробітництва* – методика навчання, заснована на співучасті учня і педагога в освітньому процесі. В основі П. с. – ідеї гуманістичної педагогіки, спрямовані проти жорсткої регламентації навчальної діяльності, формалізму, придушення творчої самостійності учнів. П. с. спирається на принципи доброзичливого ставлення вчителів до учнів, навчання без примусу, подолання труднощів, опорного навчання, вільного вибору, випереджального навчання, самоаналізу. Така методика сприяє набуттю учнями логіко-розумових навичок і умінь, засвоєння різноманітних форм спілкування і способів аргументації власних поглядів, оволодіння навичками та вміннями самостійного відповідального ухвалення обґрунтованого рішення. Важливою функцією викладача стає підтримка учня, сприяння його успішному просуванню у великому обсязі навчальної інформації, допомога у вирішенні методологічних і методичних проблем.

Педагогічна рада закладу освіти – колегіальний орган управління закладом дошкільної, загальної середньої та вищої освіти I чи II рівня акредитації. Є дорадчим органом, створеним для вирішення основних питань діяльності освітнього закладу. Засідання педради проводяться в міру потреби, можуть мати фіксовану періодичність, але не менш як чотири рази на рік.

Педагогічний працівник – особа, яка провадить навчальну, виховну, методичну, організаційну роботу та іншу педагогічну діяльність, передбачену трудовим договором у формальній та/або неформальній освіті.

Педагогічний процес – спеціально організована, динамічна взаємодія педагога й дітей, спрямована на забезпечення їхнього навчання, виховання, розвитку.

Первинна професійна підготовка – це здобуття професійної (професійно-технічної) освіти особами, які раніше не мали робітничої професії, або спеціальності іншого освітньо-кваліфікаційного рівня, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації, необхідний для продуктивної професійної діяльності.

Перепідготовка робітників – це професійне (професійно-технічне) навчання, спрямоване на оволодіння іншою професією робітниками, які здобули первинну професійну підготовку.

Переконання моральні – кінцевий результат морального виховання, головний показник, що характеризує духовне обличчя людини, єдність думки та вчинку.

Перспектива життєва – спосіб усвідомленого, відносно структурованого засвоєння особистістю свого майбутнього.

Перфекціонізм – віра в те, що ідеал може та мусить бути досягнутим. У патологічній формі є неприйняттям усього неідеального та загалом схильністю вважати його нездоровим. Проявляється бажанням робити все лише якнайкраще.

Підвищення кваліфікації – вид додаткової професійної освіти, оновлення та поглиблення здобутих раніше професійних знань, удосконалення ділових якостей працівників, задоволення їхніх освітніх потреб, пов'язаних з професійною діяльністю. Тривалість курсів П. к. залежно від їхньої цільової установки може варіюватись.

Підписання проєкту електронного документа (підписання) – накладання вповноваженою особою (уповноваженими особами), зазначеною (зазначеними) у реквізитах підписувача такого документа, кваліфікованого електронного підпису (підписів) на проєкт електронного документа для засвідчення факту його затвердження.

Підручник (посібник) електронний – електронне навчальне видання із систематизованим викладом навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об'єкти різних форматів та забезпечує інтерактивну взаємодію.

Підхід аксіологічний – ціннісне, духовно-практичне освоєння дійсності, певне ставлення до реалій, що передбачає їх оцінку на основі врахування специфіки чинників, які мотивують поведінку людини. П. а. дозволяє осмислити значення здобутих знань для людини й суспільства, розкрити зв'язок аксіологічних (ціннісних) і практичних аспектів пізнання та діяльності.

Підхід диференційований – реалізація педагогом освітніх і виховних завдань відповідно до віку, статі, інтересів та рівня учнів.

Підхід діяльнісний – спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти й командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію.

Підхід компетентнісний – спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, якими є такі ієрархічно підпорядковані компетентності учнів, як ключова, загальнопредметна та предметна. У вищій освіті й професійній підготовці виділяють загальні та професійні компетенції.

Підхід культурологічний – 1) створення культурного освітнього середовища, контекстна обумовленість навчального матеріалу та багаторівневість діалогових відносин між одиницями навчального матеріалу; 2) «таке бачення людини крізь призму понять культури, яке дозволяє розглядати людину в навчальній діяльності як вільну, активну індивідуальність, здатну до самодетермінації в горизонті особистості в результаті спілкування з іншими особистостями, культурами, як у межах сьогоденного життєвого світу особистості (Малий час культури), так і в інших епохах (Великий час культури)» (В. В. Гура); 3) напрям у педагогічній практиці, в основі якого перебуває принцип культуровідповідності освіти, який доповнює та збагачує науковий зміст освіти.

Підхід особистісний – ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до свідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії. П. о. виступає як базова ціннісна орієнтація педагога, яка визначає його позицію у взаємодії з кожною дитиною і колективом. П. о. сприяє усвідомленню кожним вихованцем себе як особистості, виявленню, розкриттю власних можливостей, становленню самосвідомості.

Підхід середовищний – єдність дій школи, сім'ї, позашкільних та державних закладів, а також громадянських елементів інформаційно-культурного середовища; певні зовнішні обставини, що оточують дитину та допомагають їй соціалізуватись до суспільної сучасної культури.

Підхід синергетичний – передбачає врахування природної самоорганізації освіти. З позиції синергетичного підходу складноорганізованим системам не можна нав'язати шляхи розвитку, натомість варто зрозуміти, як можна сприяти розкриттю закладених у них тенденцій.

Сутність П. с. полягає у виявленні й пізнанні загальних закономірностей, які керують процесами самоорганізації в системах самої різної природи. Головна проблема полягає в тому, як управляти, не керуючи, як підштовхнути суб'єкта на один зі сприятливих шляхів розвитку, як забезпечити самокерування розвитком.

Зовнішнє управління розвитком нелінійної системи може бути ефективним, якщо воно узгоджене з внутрішніми властивостями цієї системи, тобто бути резонансним.

Процес навчання не можна розглядати з позиції простої класичної схеми «керуючий вплив – бажаний результат». Освіта – складна система, що розвивається, у якій відбувається саморозвиток людини з не повністю зафіксованими й не повністю передбачуваними результатами, що дозволяє розглядати таку систему як нелінійну.

На думку Є. М. Князевої і С. П. Курдюмова, П. с. до освіти може бути охарактеризований як гештальт-освіта (з нім. *gestalt* – форма, образ, структура):

«Процедура навчання, засіб зв'язку того, хто навчається, з тим, хто навчає, учня і вчителя – це не перекладання знань з однієї голови в іншу, не інформування, просвіта чи надання готових істин, це – нелінійна ситуація відкритого діалогу, прямого й зворотного зв'язку, вирішення проблемних ситуацій. Це ситуація пробудження власних сил і здібностей учня, відкриття себе через співробітництво з самим собою і з іншими людьми». В освітньому процесі це означає відмову від традиційних методів, заснованих на простій репродукції знання, на однозначності єдино правильного рішення.

Переконання – раціональна, моральна основа діяльності особистості, яка дає змогу їй здійснювати певний учинок свідомо; тверда впевненість у чомусь, заснована на певній ідеї.

Перевиховання – система виховних впливів педагога на вихованця з метою гальмування негативних проявів у поведінці й утвердження позитивних рис у діяльності.

Перепідготовка – освіта дорослих, спрямована на професійне навчання з метою оволодіння іншою професією.

Персоналізація – морально-духовне представлення себе в житті інших людей.

Партнерство соціальне – соціальний діалог, пошук компромісу в задоволенні господарсько-трудових відносин усіх сторін соціально-трудових відносин.

Перцепція – чуттєве сприйняття зовнішніх предметів людиною. За Г.-В. Лейбніцем, розрізняють перцепцію як просте безпосереднє уявлення про зовнішній світ та апперцепцію як вищу форму пізнавальної діяльності, пов'язану із самосвідомістю.

Перцепція соціальна – багатофункціональний процес, який передбачає сприйняття зовнішніх рис людини, співвіднесення їх з особистісними характеристиками, інтеграцію та прогнозування на цій основі її вчинків.

Підвищення кваліфікації – набуття особою нових та/або вдосконалення вже наявних умінь і навичок у сфері професійної діяльності.

Підручник – навчальна книга, у якій систематизовано зміст навчального матеріалу з певної навчальної дисципліни відповідно до вимог чинної програми.

Підсумковий контроль – перевірка й оцінювання набутих знань, умінь і навичок за певний період, що здійснюється наприкінці хронологічного або тематичного етапу навчання.

Підтекст – приховане за фразою або текстом внутрішнє значення.

Плагіат академічний (з нім. *plagiat*; з фр. *plagiat*; з лат. *plagiatus* – пограбування, *plagio* – грабувати) – видача чужого твору за свій або використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора. За умов сучасності П. набуває більш різноманітних форм, як-от: П. комп’ютерний, інформаційний та ін. Інтелектуальний П. – найбільш витончена форма присвоєння плагіатором чужих наукових ідей. Плагіатор викрадає в генератора ідеї головно наукову ідею, оскільки ідею можна завуалювати в таку словесну форму, що стає складно довести її походження, а значить – й авторство. Механічний П. – автентичне відтворення плагіатором без будь-яких змін тексту чужої роботи. Формальним вирішенням проблеми плагіату є забезпечення ефективного закріплення авторського права, права інтелектуальної власності.

План – документ, який визначає точний перелік запланованих до виконання робіт чи заходів, їхню послідовність, обсяг, виконавців і термін виконання.

План навчальний – нормативний документ, у якому визначено для кожного типу закладу освіти перелік навчальних предметів, порядок їх вивчення за роками, кількість годин на тиждень, відведених для їх вивчення, графік навчального процесу.

Плани життєві – спосіб усвідомлення свого ставлення до подій власного життя, підвищення своєї ролі в регулюванні індивідуальної життєдіяльності (під час ухвалення життєво важливих рішень).

«Пласт» – національна скаутська організація України, мета якої – сприяти всебічному патріотичному виховання дітей і молоді на засадах

християнської моралі, прикладах героїчного минулого українського народу за волю і незалежність.

Плейбек-театр – вид театру імпровізації, де глядачі розповідають історії, а актори перетворюють їх у художній твір на сцені.

Поведінка адаптаційна – поведінка, яка пристосовує організм до умов зовнішнього та внутрішнього середовища.

Поведінка адиктивна – порушення поведінки, що виникає в результаті зловживання різними речовинами, які змінюють психічний стан людини, включно з алкоголем і тютюном, до того моменту, коли фіксується факт психічної і фізичної залежності. У класифікацію нехімічних адикцій увійшла також інтернет-залежність. Комп'ютерна залежність розглядається як альтернативна форма адаптації деяких підлітків до життєвих умов, як засіб їхньої самореалізації та емоційно-психічної регуляції.

Поведінка девіантна (з лат. *deviatio* – відхилення) – система вчинків, що відрізняються від загальноприйнятих у суспільстві норм права, культури, моралі.

Поведінка конформна (з лат. *conformis* – подібний) – дія людини, яка проявляється в її некритичному сприйнятті поглядів групи, у зміні установок і вчинків відповідно до позиції спільноти, до якої вона причетна.

Повідомлення електронне – автоматично або в разі необхідності автоматизовано створена та передана в електронній формі інформація про доставку / отримання / відмову в реєстрації / реєстрацію електронного документа адресатом та інше.

Повна загальна середня освіта – систематизована та передбачена відповідними державними стандартами сукупність результатів навчання і компетентностей, здобутих особою на рівнях початкової, базової середньої та профільної середньої освіти.

Позашкільна освіта – сукупність знань, умінь та навичок, що здобувають вихованці, учні й слухачі в закладах позашкільної освіти, інших суб'єктах освітньої діяльності за програмами позашкільної освіти.

Поляризація *групова* – соціально-психологічний феномен, що є результатом групової дискусії, у процесі якої різні думки оформлюються у дві протилежні безкомпромісні позиції.

Попередження інвалідності – здійснення комплексу медичних, гігієнічних, фізичних, педагогічних, психологічних, професійних та інших заходів, спрямованих на профілактику переходу захворювання, наслідків травми або вади в інвалідність особи або на зменшення тяжкості інвалідності.

Порівняльний аналіз (з англ. *comparative analysis*) – виявлення і пошук, визначення властивостей та характеристик на основі зібраних статистичних даних або емпіричних досліджень окремих об'єктів або явищ. Використовується з метою встановлення логічних закономірностей, які впливають на досліджувані об'єкти або явища, і пошуку переваг та недоліків, які можуть виявлятися під впливом певних чинників.

Портал (*portal*) – прийшло в інтернет з архітектури в значенні «головний вхід». П. – сайт, з якого людина регулярно починає свою роботу в інтернеті та який є стартовою сторінкою браузера. П. повинен поєднувати вебсервіси, контент і посилання на інші ресурси так, щоб відповідати потребам значної кількості користувачів. Основна ідея існування порталу полягає в тому, що, створивши якусь критичну масу сервісів, можна набрати таку кількість користувачів, завдяки чому портал буде «самодоповнюватись» і його відвідуваність зросте практично без додаткових витрат на рекламу.

Портфоліо педагога – опис у довільній формі освітніх та професійних здобутків педагога, який містить відомості про основні етапи навчання, професійного вдосконалення, включно з досягнутими результатами, інформацію про участь у проєктах, публікації, методичні розробки тощо. У портфоліо зазначаються основні напрями та завдання подальшого професійного вдосконалення, можуть міститись копії відповідних документів. Портфоліо розміщується на офіційному вебсайті закладу освіти, у якому працює педагог, у відкритому доступі або на вебсайті засновника закладу освіти.

Послуга *освітня* – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають певну вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання.

Послуги *корекційно-розвивальні* – комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами в процесі навчання, що спрямована на корекцію порушень шляхом розвитку пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення особистості.

Послуги *психолого-педагогічні* – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів.

Послуги *реабілітаційні* – послуги, спрямовані на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психічного й соціального рівня життєдіяльності особи з метою сприяння її інтеграції в суспільство.

Постачальник послуг хостингу – особа, яка надає власникам вебсайтів послуги й (або) ресурси для розміщення вебсайтів чи їхніх частин в інтернеті та із забезпечення доступу до них через інтернет. Власник вебсайту, який розміщує свій вебсайт або його частину в мережі інтернет на власних ресурсах і (або) самостійно забезпечує доступ до нього з використанням інтернету, одночасно є постачальником послуг хостингу.

Посттравматичний стресовий синдром – сукупність психофізіологічних симптомів і соціальних наслідків, властивих самопочуттю і поведінці людей, які пережили катастрофу, тяжке випробування, пов'язане із загрозою для життя. Основними ознаками П. с. с. є нестійкість психіки, за якої незначні втрати, звичайні труднощі штовхають людину на самогубство.

Потенціал особистості акмеїнноваційний – інтегральна характеристика психічних можливостей (інтелектуальних, емоційних, енергетичних і вольових)

самореалізації особистості в професійній діяльності. За своєю природою акмеінноваційний потенціал особистості є результатом усієї її життєдіяльності (праці, пізнання і спілкування), зокрема й діяльності, спеціально спрямованої на його формування, розвиток і збагачення. Він складається і формується протягом усього життєвого шляху людини під впливом соціальних умов, що її оточують особливо значущих для неї обставин.

Потреби особливі – термін, прийнятий до вживання в останнє десятиліття, використання якого базується на гуманістичному підході до особистості, що має фізичні та психічні вади (на відміну від термінів «інвалід», «дефектність», «відставання»). Синонім – потреба дитини, яка має певні особливості щодо умов розвитку. До П. о. можуть належати вітальні (життєві) потреби (уживання певної їжі й задоволення потреб у харчуванні; особливі пристосування для нормальної життєдіяльності); соціально-психологічні потреби (у спеціальній освіті, у конкретних медичних, реабілітаційних, педагогічних, психологічних, соціальних послугах).

Права та обов'язки батьківські – права й обов'язки, покладені законодавством на батьків щодо виховання та утримання дітей. Батьківські права та обов'язки визнаються за особами, відносно яких наявні документи, що вони є батьком або матір'ю цих дітей. Українське законодавство встановлює принцип рівності прав та обов'язків як батька, так і матері.

Прикладні наукові дослідження – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. Результатом прикладних наукових досліджень є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення наявних матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань.

Примірник електронного документа – файл, який містить набір даних, тотожний оригіналу електронного документа.

Принцип відповідності міри впливу – принцип взаємодії між різними рівнями в ієрархічній системі управління, який визначає, що на вищому рівні

мають ухвалюватись такі рішення, що залишають нижчому рівню найбільшу свободу в процесі їх реалізації.

Принцип субсидіарності – принцип взаємодії між різними рівнями в ієрархічній системі управління, за якої вищий рівень ухвалює нові рішення (правила та процедури) тільки за умови їхньої вищої ефективності, ніж відповідні рішення нижчого рівня.

Примірник твору – копія твору, виконана в будь-якій матеріальній формі.

Програма комп'ютерна – набір інструкцій у форматі слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому форматі, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його в дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах).

Проект електронного документа – документ в електронному форматі до накладення кваліфікованого електронного підпису вповноваженою особою (уповноваженими особами), зазначеною (зазначеними) у реквізитах підписувача такого документа.

Проектування інноваційне – 1) форма цільового управління інноваційною діяльністю; 2) процес здійснення інновації; 3) комплект документів.

Як форма цільового управління інноваційною діяльністю П. і. є складною системою взаємообумовлених і взаємопов'язаних за ресурсами, термінами й виконавцями заходів, спрямованих на досягнення конкретних цілей (завдань). Як процес здійснення інновацій – це сукупність виконуваних у певній послідовності наукових, організаційних, фінансових та інших заходів, що спричиняють інновації. У педагогіці здійснення інновацій прийнято розглядати як експеримент. Як комплект документів – це набір організаційно-планової, розрахунково-фінансової та іншої документації, необхідної для реалізації цілей проекту. У П. і. закладу загальної середньої освіти можна виділити два напрями: перший – відображає технологію розробки й освоєння нововведень, пов'язаних з управлінням закладу, розвитком педагогічного процесу й т. ін.,

а також може бути представлений у формі програми педагогічного експерименту. Другий напрям відображає підприємницьку діяльність закладу загальної середньої освіти й має форму бізнес-плану.

Професійна (професійно-технічна) освіта – складник системи освіти України. П. (п.-т.) о. є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, вміннями й навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури. П. (п.-т.) о. здобувається в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Професійне (професійно-технічне) навчання – складник професійної (професійно-технічної) освіти. П. (п.-т.) н. передбачає формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності, перспектив її кар'єрного зростання протягом життя.

Потенціал особистості інноваційний – з позиції антропологічного підходу розглядається як набір соціально-антропологічних якостей і потенціалу, які формують нову, нададаптивну природу людини. Набір цих якостей забезпечує максимальну самореалізацію людини і її включеність в інноваційну діяльність.

Інноваційний потенціал з позиції соціально-психологічного підходу – це набір соціально-психологічних якостей, тісно пов'язаних з особистісної самодіагностикою, самоконтролем, самоврядуванням, самодисципліною, а також із рішенням зовнішніх соціальних проблем.

Інноваційний потенціал особистості з позиції соціологічного підходу – це процес функціонування соціальних механізмів, що регулюють інноваційну діяльність, а також особливості прояву інноваційного потенціалу особистості в межах певної організації.

Інноваційний потенціал людини розглядається як особистісний ресурс, який за відповідних умов може проявити себе як підстава для ініціації

інноваційної поведінки. Однією з таких умов є модальність емоційно-установлювального комплексу, що дозволяє людині включатися в режим саморозвитку, коли в навколишньому середовищу відкривається можливість переходу в такий режим.

Інноваційний потенціал особистості пов'язують з розвитком таких якостей: 1) толерантність до невизначеності, здатність до виправданого ризику, відповідальність, потреба в самореалізації, мотивація досягнення, рефлексивність, креативність (якості інтелекту, інтелектуальна ініціатива); 2) проєктна, комунікативна, інформаційна компетенції; 3) вітальність – особливості ціннісно-сислової організації життєвого світу, життєстійкість, суверенність, працездатність, мобілізаційний потенціал, рівень саморегуляції, орієнтація людини на певну якість життя.

Модель інноваційного потенціалу має містити компоненти, що детермінують виникнення нових рішень, пов'язаних зі здатністю нестандартно мислити; відкритістю досвіду, прагненню до змін. Для успішного застосування нових рішень необхідні незалежність, здатність кидати виклик і відстоювати свої ідеї; гнучко підходити до робочих процесів. Крім того, необхідна позитивна установка змін в організації, заснована на розумінні власної здатності здійснювати ці зміни, бути активним носієм змін. Відповідно до цього компонентна модель інноваційного потенціалу містить: компонент активності – загальну життєву позицію, пов'язану із суб'єктивним підходом до життя, внутрішньою енергією, ініціативністю; мотиваційний компонент, що характеризує внутрішнє прагнення до нового, невідомого, до змін; когнітивний компонент, пов'язаний зі здатністю до нестандартного мислення; соціальний компонент, який характеризує ставлення особистості до оточення, її незалежну позицію; компонент ставлення до роботи, пов'язаний з гнучкістю підходу до професійних завдань, компонент готовності до інновацій, що є свого роду «перемикачем» потенційного на актуальне.

Потенціал педагога інноваційний – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, що виражає готовність

удосконалювати педагогічну діяльність, і наявність внутрішніх, що забезпечують цю готовність, засобів та методів. Сюди ж включається бажання і можливість педагога розвивати свої інтереси та уявлення, шукати власні нетрадиційні рішення проблем, що виникають, сприймати й творчо втілювати вже наявні нестандартні підходи в освіті.

Початкова школа – заклад освіти I ступеня (або структурний підрозділ іншого закладу освіти), що забезпечує початкову освіту.

Почуття естетичне – безпосереднє емоційне переживання людиною здатності ставлення до виразних проявів дійсності та закріплення цієї здатності в різних видах естетичної дійсності.

Почуття моральні – відображення у свідомості людини її ставлення до дійсності, що виникає під час задоволення чи незадоволення вищих потреб.

Практика моральна – сфера індивідуально-масових виявів поведінки, стосунків, діяльності, орієнтованих на найвищі, універсальні загальнолюдські цінності.

Презентація мультимедійна – цифрове представлення навчального матеріалу, у якому зміст подається в мультимедіаформі у форматі слайдів, що об'єднані темою і дизайном.

Прес-реліз – документ, у якому подається інформація про певну подію або захід для ознайомлення в засобах масової інформації.

Прийоми навчання – конкретні операції взаємодії вчителя та учня в процесі реалізації методів навчання. П. н. характеризуються предметним змістом та обумовлюються метою застосування. У педагогічній літературі П. н. часто трактуються як частина методу навчання, окремий акт, найменша структурна одиниця процесу навчання, цикл дій, спрямованих на вирішення елементарних навчальних завдань. Усі ці характеристики правильні, проте не виявляють сутнісних ознак П. н.

Реальна діяльність навчання складається з певних прийомів. На рівні навчального предмета поєднання прийомів складають методики й навіть цілісні методичні системи. Оскільки П. н. з кожного навчального предмета безліч, то

критерієм визначення їхньої сутності, повноти, достатності є загальнодидактичний метод, який конкретно втілюється цими прийомами, і організована пізнавальна діяльність. Водночас деякі П. н. можуть сприяти здійсненню низки методів навчання, інші – обслуговують тільки один. Однак скільки б не було П. н., усі вони визначаються загальнодидактичними методами навчання і не виходять за їхні межі.

У межах однієї мети навчання конкретна методика включає безліч поєднань різних П. н., що є умовою для вибору вчителем прийомів, їх поєднання і конструювання нових. Правильний вибір П. н. обумовлений особливістю змісту навчання, способом і запланованим рівнем засвоєння знань, наявними засобами досягнення мети, ступенем ефективності прийому.

Принцип активності й самостійності в навчанні – принцип, за яким учитель не дає учневі готових знань, а спонукає його до навчальної діяльності, успіх якої залежить від самостійних зусиль учня.

Принципи виховання – вихідні положення, що визначають основні вимоги до виховання, його змісту, організації та методів. П. в. відображають рівень розвитку суспільства, його потреби й вимоги до відтворення конкретного типу особистості, визначають його стратегію, цілі, зміст. П. в. базуються, з одного боку, на закономірності й особливості процесу виховання, з іншого – на вимогах суспільства до мети, змісту й методам виховної діяльності.

Принципи моральні – форма вираження моральних вимог, яка розкриває зміст моральності в тому чи іншому суспільстві.

Пристосування розумне – запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій та адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами.

Програма авторська – самостійно розроблений викладачем (колективом викладачів) план навчальної дисципліни, у якому сформульовані її цілі й завдання; містить систематичний виклад змісту навчання з певного предмета;

коло знань, умінь і навичок, які підлягають засвоєнню; методичні рекомендації для самостійної роботи учнів.

Програма навчання – програма, складена для здійснення конкретного процесу навчання. У процесі складання П. н. оцінюються і вибираються відповідні для досягнення цілей компоненти з програмних ресурсів та враховуються можливості й обмеження навколишнього середовища для успіху навчання (світовий досвід, стандарти, результати тестувань, вимоги роботодавців). П. н. складають менеджери, викладачі та фахівці освітніх структур.

Програма освіти – єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів вивчення, дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів тощо), спланованих та організованих для досягнення визначених результатів навчання.

Програма розвитку індивідуальна – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб / послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання.

Програма реабілітації індивідуальна – комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, термінів реабілітаційних заходів з визначенням порядку й місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму й здібностей конкретної особи до виконання видів діяльності, визначених у рекомендаціях медико-соціальної експертної комісії.

Проект – продукт, репрезентований як результат роботи одного учня (колективу) за наслідками його (їхньої) самостійної творчо-пошукової діяльності й має різні види (міжпредметний, креативний, інтерактивний тощо).

Проект науковий (науково-технічний) – комплекс заходів, пов'язаних із забезпеченням виконання та безпосереднім проведенням наукових досліджень та (або) науково-технічних розробок з метою досягнення конкретного наукового або науково-технічного (прикладного) результату.

Простір виховний – 1) поетапно організоване середовище, що оточує окрему людину. За такого розуміння структурною одиницею В. п. є освітній заклад, а основним механізмом створення цього простору стає взаємодія колективів, які керуються єдиними завданнями, принципами та підходами до виховання; 2) частина середовища, у якій панує певний спосіб життя. У цьому випадку взаємодія всіх учасників визначається способом життя учасників навчально-виховного процесу; 3) динамічна мережа взаємопов'язаних подій, створювана зусиллями соціальних суб'єктів різного рівня (колективних та індивідуальних), яка є інтегрованою умовою особистісного розвитку людини. Цей підхід має на меті діяльність на основі діалогу, який базується на спільних цінностях і в результаті якого досягаються загальна мета, відкритість учасників, установлюється рівноправність їхніх відносин, виникає готовність до взаємозбагачення і зближення учасників діалогу для вирішення завдань спільної діяльності.

Простір мотивувальний – зовнішній та внутрішній дизайн будівлі закладу освіти (класів, коридорів, зони відпочинку, спортивної та актової зали, бібліотеки, їдальні, санітарних приміщень) створений із застосуванням сучасних технологій, малюнків, графік тощо (Положення про освітній округ та опорний заклад освіти).

Професійний коледж культурологічного або мистецького спрямування – заклад спеціалізованої освіти, який забезпечує здобуття професійної мистецької освіти.

Професійний коледж спортивного профілю – заклад спеціалізованої освіти спортивного профілю (заклад зі специфічними умовами навчання).

Професійний розвиток безперервний – безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності й триває протягом усього періоду його професійної діяльності.

Процес освітній – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей.

Процеси групові – процеси групової динаміки, які відображають весь цикл життєдіяльності групи (від утворення, функціонування – до розпаду).

Психоз афектний – психічне захворювання, що характеризується періодичністю виникнення порушень настрою у формі маніакальних, депресивних або змішаних станів (нападів фаз епізодів), повної їхньої оборотності й розвитку ремісії з відновлень психічних функцій та особових властивостей, не призводить до нещастя. Характеризується афектними фазами, які можуть бути різними за глибиною і тривалістю. Маніакальні фази зазвичай коротше депресивних. Середня тривалість останніх – 4–9 місяців, маніакальна – 5–6 місяців. Максимальна ж тривалість афектної фази може складати декілька місяців і навіть декілька років (до 18 років).

Психози – виражені форми психічних розладів, за яких психічна діяльність людини відрізняється різкою невідповідністю навколишньої дійсності, що виявляється в порушеннях поведінки на основі патологічних симптомів і синдромів (розладів сприйняття, пам'яті, мислення та інше).

Прояви П. різноманітні: галюцинації, зміни свідомості, маячні ідеї, різні форми розладів мислення, пам'яті, слабоумство, порушення настрою та поведінки. Усі названі симптоми бувають досить тривалими: від кількості місяців до кількості років.

Перебіг П. буває гострим та хронічним. У більшості випадків П. виліковується повністю або частково, іноді хвороба призводить до необоротних змін особистості.

Психокорекція – система заходів, спрямованих на виправлення недоліків психологічного розвитку чи поведінки людини з допомогою спеціальних заходів психологічного впливу.

Психологія (з грецьк. *psyche* – душа, дух; *logos* – вчення, наука) – наука, що вивчає психічні явища (мислення, почуття, волю) та поведінку людини.

Психологія когнітивна – сучасний напрям психології, що виник у 1950–1960 рр. як альтернатива домінантному в США біхевіоризму. Головне завдання П. к. – у вивченні ролі знання в поведінці людини; видозміні інформації, отриманої людиною завдяки органам чуттів до формування нею відповідей. Чільним у П. к. є питання організації знань у пам'яті людини, співвідношення знаково-мовленнєвих та образних елементів у процесах запам'ятовування та мислення.

Психологія педагогічна – галузь психологічної науки, яка досліджує психологічні проблеми виховання і навчання особистості – основних механізмів спрямованої соціалізації людини. Предметом педагогічної психології є дослідження психологічних закономірностей процесу спрямованої соціалізації, тобто перетворення біологічної істоти в людську особистість у соціальному, спеціально організованому середовищі.

Психологія особистості – галузь психологічних знань, яка займається вивченням психічних властивостей людини як цілісного утворення, як певної системи психічних якостей, що має відповідну структуру, внутрішні зв'язки, характеризується індивідуальністю та взаємопов'язана з навколишнім природним і соціальним середовищем.

Психологія соціальна – розділ, галузь психології, яка займається вивченням закономірностей діяльності людини в умовах взаємодії в соціальних групах. Основні проблеми соціальної психології: закономірності спілкування та взаємодії людей, діяльність великих (нації, класи) і малих соціальних груп, соціалізація особистості та розвиток соціальних установок.

Р

Реабілітація осіб з інвалідністю – система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму, усуненні обмежень їхньої життєдіяльності для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство учнів з особливими потребами.

Реабілітація психолого-педагогічна – система психологічних та педагогічних заходів, спрямованих на формування способів оволодіння знаннями, уміннями й навичками, надання психологічної допомоги, зокрема щодо формування самоутвердження і належної самооцінки особою своїх можливостей, засвоєння правил суспільної поведінки шляхом здійснення системної навчально-виховної роботи.

Реабілітація соціальна (з лат. *re...* – префікс, що означає зворотну або повторну дію, і з лат. *habilitas* – придатність, спроможність) – поновлення, включення в нормальний процес соціалізації хворих, осіб, що пережили стрес під час аварій, катастроф, стихійних лих тощо.

Реактивність організму – здатність організму змінювати фізіологічні функції під впливом зовнішніх чинників.

Реальність віртуальна – 1) комп'ютерні системи, які забезпечують візуальні та звукові ефекти, що занурюють глядача в уявний світ за екраном. Користувач оточується породженими комп'ютером образами й звуками, що дають враження реальності. Користувач взаємодіє зі штучним світом за допомогою різних сенсорів, таких як, наприклад, шолом і рукавички, які зв'язують його рухи та враження, утворюючи аудіовізуальний ефект; 2) нова технологія безконтактної інформаційної взаємодії, що за допомогою комплексних мультимедіа-операційних середовищ створює ілюзію безпосереднього входження і присутності в реальному часі в стереоскопічному «екранному світі».

Реєстраційно-моніторингова картка – картка в електронній формі, що містить вичерпну інформацію про створення, одержання, проходження, виконання, відправлення, зберігання та знищення в установі документа незалежно від форми його створення.

Резолюція (з лат. *resolution* – рішення, дозвіл) – 1) документ, що фіксує рішення, постанову. Найчастіше Р. приймають на зборах, нарадах, з'їздах, конференціях; її вміщують у кінці протоколу або пишуть окремо й додають до

нього; 2) письмові вказівки керівника виконавцю про характер, форму та термін виконання документа.

Резолюція електронна – реквізит, який створений у системі електронного документообігу установи та який вноситься до реєстраційно-моніторингової картки електронного документа й нерозривно пов'язаний з нею. Р. е. містить стислий зміст доручення (вказівки) посадової особи щодо його виконання та пов'язаний з нею кваліфікований електронний підпис цієї посадової особи. Електронна резолюція є єдиною допустимою електронною формою реалізації доручень, виданих в електронній формі, візуалізація якої визначається інструкцією з діловодства установи.

Результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті в процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити та виміряти і які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів.

Резюме – детальний і водночас лаконічний документ, у якому викладаються особисті й професійні особливості особистості; надсилається до установи, яка оголосила вакансії, і передує співбесіді з керівництвом.

Рейтинг (з англ. *rating*) – це числовий / порядковий показник успішності / популярності, який відображає важливість або вплив певного об'єкта чи явища.

Реквізит електронного документа – інформація, зафіксована в електронному документі та реєстраційно-моніторинговій картці для його ідентифікації, організації обігу та надання йому юридичної сили.

Релятивізм – методологічний принцип, який полягає в метафізичній абсолютизації відносності й умовності змісту пізнання; заперечення об'єктивного пізнання світу та зведення процесу пізнання до суб'єктивізму.

Ресоціалізація (з лат. *re...* – префікс, що означає зворотну або повторну дію) – відновлення раніше порушених якостей особистості, необхідних їй для повноцінної життєдіяльності в суспільстві.

Ресурс електронний – сукупність текстової, графічної, звукової, відео та іншої інформації, що створюються і використовуються в електронному форматі, містять дані й/або програми, зафіксовані в електронній формі на електронному носії, або в комп'ютерних системах і мережах.

Ретардація (з лат. *retardatio* – сповільнення, запізнення) – тимчасова або стійка зупинка психічного розвитку, а також затримка його темпу.

Рефлексія (з лат. *reflexio* – звернення назад, самопізнання) – усвідомлення індивідом того, як його сприймають та оцінюють інші індивіди або соціальні групи; вид пізнання, у процесі якого суб'єкт стає об'єктом свого спостереження; аналіз власного психологічного стану.

Реформа освіти – система планомірно реалізованих заходів, ініційована й контрольована відповідними органами управління, об'єднана єдиною програмою, спрямована на вдосконалення наявного механізму функціонування сфери освіти, її змістовного наповнення і використовуваних форм відповідно до вимог суспільства, що трансформується.

Процес реформування системи освіти в Україні характеризується безперервним ухваленням та реалізацією відповідних програмних документів. Одним з перших документів, спрямованих на реформування національної освіти в умовах суверенітету і незалежності української держави, стала Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), затверджена І з'їздом педагогічних працівників України та постановою Кабінету Міністрів України (1993 р.).

Рефреш-тренінг – формат тренінгу (здебільшого одноденного) з метою актуалізації забутих або таких, що потребують корекції, навичок, отриманих раніше.

Ригідність (з лат. *rigidus* – твердий) – складність або нездатність перебудовуватися під час виконання завдань, якщо цього потребують обставини. У пізнавальній діяльності Р. виявляється в повільній зміні уявлень при зміні умов життя, діяльності; в емоційному житті – у заклякості, млявості, нерухливості почуттів; у поведінці – у негнучкості, інертності мотивів

поведінки та морально-етичних учинків при цілковитій очевидності їхньої недоцільності.

Ринок освітніх послуг – 1) сукупність соціально-економічних відносин у сфері обміну, що складаються між виробниками та споживачами освітніх послуг; 2) сукупність формальних (закони, нормативні акти, легалізовані ділові контракти) і неформальних (традиції, звичаї, морально-етичні норми й правила, психологічні стереотипи, «джентльменські» угоди) інституційних обмежень здійснення трансакцій (угод), пов'язаних з виробництвом і споживанням освітніх послуг; 3) місце здійснення трансакцій, пов'язаних з реалізацією освітніх послуг.

Специфіка Р. о. п. складається з поєднання в його характеристиках родових категорій і феноменів «ринку взагалі» (попит і пропозиція; складники та чинники ринкової ситуації; тип ринкової конкуренції і т. ін.) з унікальними, властивими лише йому категоріями й феноменами, насамперед інфраструктурними та інституційними.

Риторика (красномовність), або ораторське мистецтво, – наука про способи переконання і ефективні форми впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей.

Рівень освіти – завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей, які визначені зазвичай стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій.

Рівність гендерна – рівність перед законом (включно з однаковим доступом до людських ресурсів, ресурсів виробництва, а також рівністю в отриманні винагороди за рівноцінну працю) і рівність можливостей щодо вираження своїх можливостей та інтересів, ухвалення рішень незалежно від статі людини.

Рішення управлінське – будь-яке завдання, визначне посадовою особою або колегіальним органом у межах повноважень та спрямоване на досягнення поставлених цілей.

Розвиток когнітивний (з англ. *cognitive development*; з нім. *kognitive entwicklung*) – розвиток усіх видів розумових процесів, таких як сприйняття, пам'ять, формування понять, рішення завдань, уява та логіка.

Розвиток корекційний – виправлення (подолання) недоліків розумового й фізичного розвитку, удосконалення психічних і фізичних функцій збереженої сенсорної сфери й нейродинамічних механізмів компенсації дефекту.

Розвиток професійний безперервний – безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності й триває протягом усього періоду його професійної діяльності.

Розвиток сталий – модель економічного зростання, у якій використання ресурсів спрямоване на задоволення потреб людини при збереженні навколишнього середовища. За такої умови потреби в розвитку можуть бути задоволені не тільки в сьогоденні, але й у майбутньому.

Розлади невротоподібні – стан, що супроводжується загикуванням, тіками, енурезом, енкопресом, анорексією (відмовою від їжі), страхами, тривожністю, аутизмом (відмова розмовляти).

Розлади психопатоподібні – стан підвищеної чутливості, збудливості, нестійкості настрою. Низький розвиток вольових процесів, низька концентрація уваги, відсутність зосередження; неадекватна самооцінка, підвищена зацікавленість у їжі; нестійкість емоційних реакцій.

Розлади психотичні – назва групи різнорідних психічних розладів, що супроводжуються продуктивною психопатологічною симптоматикою – маренням, галюцинаціями, псевдогалюцинації, деперсоналізацією, дереалізацією та ін.

Ролі гендерні – утверджена в системі соціальної культури диференціація зразків поведінки, форм діяльності, способів самоутвердження, статусів, прав та обов'язків індивідів, що визначають їхню статеву належність.

Ролі групові – типові способи поведінки, які пропонують, очікують і реалізують учасники групового процесу.

Роль соціальна – 1) відповідний прийнятим нормам спосіб поведінки людей, залежно від їхнього статусу або позиції в суспільстві, у системі міжособистісних відносин; 2) сукупність вимог суспільства до людей, які займають певні соціальні позиції. Освоєння Р. с. – важливий складник процесу соціалізації особистості, обов’язкова умова вростання в суспільство. Освоюючи Р. с., людина освоює соціальні стандарти поведінки, учиться оцінювати себе збоку й здійснювати самоконтроль.

С

Самоактуалізація – прагнення людини до найповнішого виявлення і розвитку своїх можливостей; процес набуття особистістю внутрішніх сил (якостей, ціннісно-сміслових орієнтацій, здібностей), які виступають спонуканами до її усвідомленої діяльності та поведінки.

Самовизначення – усвідомлений вибір особистістю позиції в певній життєвій ситуації, виокремлене ставлення до чогось чи когось.

Самовиховання – 1) свідома діяльність людини, спрямована на вироблення і вдосконалення позитивних та подолання негативних своїх особистих якостей, на формування своєї особистості відповідно до поставленої мети. С. призначене укріплювати й розвивати здатність добровільно виконувати особисті обов’язки, а також обов’язки, засновані на вимогах соціальної групи.

Самоврядування у сфері освіти громадське – право учасників освітнього процесу та громадських об’єднань, інших інститутів громадянського суспільства, установчими документами яких передбачена діяльність у сфері освіти та/або соціального захисту осіб з особливими освітніми потребами, вирішувати питання у сфері освіти як безпосередньо, так і через органи громадського самоврядування, брати участь в управлінні закладом освіти, місцевими й державними справами у сфері освіти з питань, що належать до їхніх компетенцій.

Самозадоволеність – узагальнене позитивне переживання особистістю своїх суспільно значущих якостей, які трансформувались у компоненти її морального Я-образу завдяки багаторазовому їх утіленню у вчинки.

Самоконтроль – виховання впевненості в собі, здатність оцінити свої дії та вчинки.

Самоосвіта – 1) самостійний спосіб отримання знань в певній галузі науки, мистецтва, техніки, політичного життя, культури, ремесла; 2) самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних персональних значущих освітніх та культурних цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищенні професійної кваліфікації тощо. С. є умовою особистого розвитку, самоствердження та самореалізації і є складником навчання людини протягом усього життя.

Самоосвіта педагогічна – цілеспрямована самостійна діяльність педагога з удосконалення і поповнення своїх психолого-педагогічних та методичних знань, з їх творчого застосування в процесі практичної діяльності.

Самооцінка – цінність, якою суб'єкт наділяє себе загалом та окремі сторони своєї особистості, діяльності, поведінки.

Самопізнання – пізнання людиною внутрішньої суті, основа її саморозвитку, самоконтролю і саморегуляції, компонент самосвідомості, що містить самооцінку особистості, шкалу значущих цінностей.

Самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів.

Самоприйняття – безумовне позитивне ставлення особистості до себе та власних особистих надбань незалежно від їх оцінювання іншими людьми.

Самореалізація – процес предметного втілення особистістю базових інтелектуально-особистісних утворень, набутих на етапі самоактуалізації.

Самопрогнозування – механізм, за допомогою якого особистість визначає можливості свого розвитку, визначає вимоги, на які слід орієнтуватись.

Самосвідомість – образ себе, оцінка та ставлення до себе.

Санкції групові (з лат. *sanctio* – непорушна постанова) – сукупність механізмів та засобів, за допомогою яких група стимулює нормативну поведінку, впливає на дотримання індивідами наявних у ній норм та цінностей.

Свідомість (з фр. *conscience*) – здатність людини пізнавати навколишній світ та саму себе за допомогою мислення і розуму, у результаті чого формується інтелект особистості.

Свідомість естетична – частина суспільної свідомості, одна з його форм, елементів структури.

Свідомість моральна – вираження ідеального, належного, на яке слід орієнтуватись.

Світогляд – система узагальнених знань про світ загалом, про місце в ньому людини, про її ставлення до світу. С. виступає як духовно практичне явище і являє собою сплав знань, поведінкових установок, цінностей та переконань. С. може бути повсякденно практичним і теоретичним, повсякденним і науковим, індивідуальним і суспільним. До основних історичних типів світогляду відносять: міфологічний, релігійний, філософський. С. має дві сторони: світовідчуття (психоемоційна основа світогляду) і світорозуміння (інтелектуальна основа). С. – складна, напружена, суперечлива єдність світорозуміння і світовідчуття, знань і цінностей, інтелекту та емоцій, розумного обґрунтування і віри, переконань і сумнівів, суспільно значущого та особистісного, традиційного й творчого мислення.

Свобода – незалежність, свідоме визначення власних цілей і дій поза зовнішнім авторитетом; усвідомлена поведінка й діяльність у конкретному правовому полі.

Свобода волі – здатність особи самостійно ухвалювати рішення і діяти на свій розсуд.

Сексизм – ідеологія та практика дискримінації людей за ознакою статі, заснована на установках або переконаннях, відповідно до яких жінкам (або чоловікам) помилково приписують певні риси або заперечують їхню наявність.

Сексизм мовний – дискримінація людини за статевою ознакою в мовленні на рівні слова, речення, дискурсу.

Семінар – форма організації самостійної пізнавальної діяльності здобувачів освіти з метою поглиблено вивчення окремих тем і проблем; результати оформлюють у форматі рефератів, тез, доповідей, конспектів наукових джерел, статистичних таблиць тощо й виголошують їх в аудиторії.

Сенс життя – морально-світоглядне уявлення людини, за яким вона зіставляє себе та свої вчинки з найвищими цінностями, ідеалами, виправдовується перед собою та іншими.

Сенсорика (з лат. – орган чуттів, відчуття) – чуттєве пізнання об'єктивної дійсності за допомогою відчуттів і сприймань. Чуттєве відображення здійснюється через зорові, слухові, нюхові, тактильні (дотикові) аналізатори.

Сенсорний розвиток дитини – розвиток її відчуттів і сприймання, формування уявлення про властивості предметів (форму, колір, смак, розташування в просторі тощо).

Середовище акмеологічне – сукупність умов, що виникають і створюються в процесі функціонування таких структурних компонентів середовища, як професійний, освітній, акмеологічний супровід, що знаходяться під впливом мега-, макро- і мікрочинників, які забезпечують особистості можливість продуктивно здійснювати кожний етап професійного становлення, реалізовувати себе в професії, досягати вершин професіоналізму. С. а. як структурно-функціональне утворення має всі ознаки розвивального середовища. Науково підтверджена взаємозалежність рівня сформованості середовища й особистісно-професійного розвитку суб'єкта.

Завдяки такій узгодженості освітнє середовище перетворюється на відкритий освітній простір – у ньому людина (як відкрита система) виявляє ресурси саморозвитку, а її можливості стають потенціями, тобто знаходять силу на самоздійснення.

Середовище безбар'єрне – середовище, яке пристосоване для вільного пересування людей з функціональними обмеженнями через медичні, вікові, інші причини.

Середовище інформаційно-освітнє – сукупність навчальних матеріалів, засобів їх розробки, зберігання, передачі та доступу до них. С. і.-о. створюється в дистанційних технологіях навчання.

Середовище освітнє – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти.

Середовище освітнє інклюзивне – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації в системі освіти для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей.

Середовище освітнє розвивальне – комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у закладі освіти. Навчання, виховання, розвиток дитини повинні відбуватися в атмосфері захищеності, психологічного комфорту.

Середовище освітнє творче – сукупність стимулів, що розширюють зону «актуального та найближчого розвитку індивіда» (Л. С. Виготський) і впливають на культурне середовище освітнього закладу.

Сертифікація педагогічних працівників – зовнішнє оцінювання професійних компетентностей педагогічного працівника (зокрема з педагогіки та психології, практичних умінь застосування сучасних методів і технологій навчання), що здійснюється шляхом незалежного тестування, самооцінювання та вивчення практичного досвіду роботи.

Симптом (з грецьк. – випадок, збіг, ознака) – ознака, прояв якого-небудь захворювання, патологічного стану або порушення будь-якого процесу життєдіяльності, окрема конкретна скарга хворого.

Синдром адаптаційний – сукупність загальних захисних реакцій організму людини, що виникають при дії на нього значних за силою та тривалістю внутрішніх і зовнішніх подразників. У розвитку С. а. виділяють

три стадії: стадію тривоги, що триває від декількох годин до двох діб (збуджується нервова система до дії і боротьби зі шкідливими чинниками), стадію опору (організм мобілізує свої ресурси на подолання стресової ситуації) і стадію виснаження або стабілізації (залежно від можливостей організму пристосуватися, адаптуватися до стрес-фактора).

Синдром гіперкінетичний – нейропсихіатричний розлад, «вбудований» у темперамент дитини. Причина С. г. – в особливостях будови та функціонування кори головного мозку. Ці розлади дають про себе знати в перші п'ять років життя. Основні симптоми – недостатня наполегливість у навчанні, схильність швидко переходити від одного заняття до іншого, погана організованість, нерегульована надмірна активність.

Синдром Дауна – хромосомне захворювання, яке впливає на порушення розвитку інтелектуальної сфери, спостерігаються дефекти зору, слуху, мовлення, опорно-рухового апарату. Для зовнішнього вигляду всіх хворих характерні однакові ознаки обличчя (маленькі очі, широка масивна шия).

Синдром психомоторної збудливості – стан, що супроводжується афективними реакціями, роздратованістю, немотивованими змінами настрою та вчинків.

Синергетика (з грецьк. – разом і дія) – міждисциплінарна наука, що займається вивченням процесів самоорганізації і виникнення, підтримки стійкості й розпаду структур (систем) різної природи на основі методів математичної фізики («формальних технологій»).

Синергія (з грецьк. – разом і дія) – це сумарний ефект, який полягає в тому, що під час взаємодії двох або більше чинників їхня дія суттєво переважає ефект кожного окремого компонента у формі простої їхньої суми.

Синтез – метод, який ґрунтується на мисленнєвому або практичному поєднанні виділених аналізом елементів чи властивостей предмета, явища в одне ціле.

Синхронний режим – взаємодія між суб'єктами очно-дистанційного навчання, під час якої всі учасники одночасно перебувають у вебсередовищі

очно-дистанційного навчання (чат, аудіо-, відеоконференції, соціальні мережі).

Сирітство соціальне – ситуація, у якій вихованням дитини займаються не батьки, а інші члени родини через те, що батьки знаходяться довготривалий час далеко від дитини.

Сирота – дитина, яка не досягла повноліття і росте без одного чи обох батьків (відповідно напів- або повна сирота).

Система виховна – група компонентів соціальної дійсності, що забезпечують духовне й моральне становлення, творчий розвиток особистості: комплекс виховних цілей; суб'єкти, які їх реалізують у процесі цілеспрямованої діяльності; відносини, що виникають між учасниками виховної взаємодії; виховне середовище та управлінська діяльність, що забезпечують життєздатність цієї системи. Цілі визначають сутність системи, її ідеальну модель. Ядром В. с. є виховний колектив. Кожна В. с. має риси, загальні для систем одного рівня, та одиничні, що відображають творчий підхід авторів (авторські системи С. Шацького, М. Пістрак, З. Гінзбурга, А. Макаренка, Ф. Брюховецького, В. Сухомлинського, В. Караковського). За типом організації виокремлюються авторитарні й гуманістичні С. в. Авторитарна С. в. передбачає підлеглість вихованця волі вихователя; придушення ініціативи й самостійності вихованця, що перешкоджає розвитку його активності та індивідуальності. Характерна риса гуманістичної С. в. – орієнтація на особистість як основну мету. Для оцінки ефективності С. в., її життєздатності необхідно враховувати якісні зміни, що відбуваються як у характеристиках окремих суб'єктів С. в., так і в іміджі освітнього закладу.

Система електронного документообігу установи – сукупність програмно-технічних засобів, призначених для автоматизації організації роботи з електронними документами в діловодстві установи.

Система освіти – сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу,

органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними.

Система педагогічна – взаємозалежність структурних і функціональних компонентів, взаємодія яких забезпечує досягнення освітньої мети.

Система позашкільної освіти – освітня підсистема, що містить державні, комунальні, приватні заклади позашкільної освіти; інші заклади освіти як центри позашкільної освіти (заклади загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, зокрема школи соціальної реабілітації, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, заклади професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти); гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі закладів загальної середньої освіти, навчально-виробничих комбінатів, закладів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти; клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші заклади освіти, установи; фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана з функціонуванням позашкільної освіти; відповідні органи управління позашкільною освітою і науково-методичні установи; інші суб'єкти освітньої діяльності, що надають освітні послуги в системі позашкільної освіти.

Система управління дистанційним навчанням – програмне забезпечення, призначене для організації освітнього процесу та контролю за навчанням через інтернет та/або локальну мережу.

Ситуація екстремальна (з лат. *extremum* – край, кінець) – інтенсивний вплив на індивіда чинника навколишнього середовища (їхньої сукупності), що робить життєво необхідним включення механізмів адаптації (пристосування, самозахисту) для виживання, максимально можливого за таких обставин психологічного та біологічного комфорту.

Сімейна (домашня) форма здобуття освіти – спосіб організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної

(дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти. Відповідальність за здобуття освіти дітьми на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки. Оцінювання результатів навчання та присудження освітніх кваліфікацій здійснюються відповідно до законодавства.

Сім'я багатодітна – сім'я, у якій доглядають та виховують трьох або більше дітей віком до 16 років.

Сім'я біархатна (з лат. *bi* – два, *arche* – зверхність, головування) – сім'я, у якій подружні стосунки ґрунтуються на справедливому розподілі влади та обов'язків, установленні психологічної солідарності між партнерами.

Сім'я прийомна – сім'я або особа, що не перебуває в шлюбі, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від 1 до 4 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Скаутизм – одна із систем виховання, що є основою діяльності дитячих організацій. Скаутські організації для хлопчиків (бойскаути), для дівчат (герлскаути) діють окремо.

Сліпер-ефект – результат певного впливу на свідомість людини щодо формування і зміни її соціальних установок, який виявляється через певний час від того моменту, коли це відбувалось.

Служба діловодства – структурний підрозділ або відповідальна особа установи, що забезпечує реєстрацію, облік, організацію документообігу службових документів, зберігання документаційного фонду або його частини до передавання на зберігання до архівного підрозділу установи, або відповідальна особа установи, на яку покладено виконання завдань і функцій цієї служби.

Смак естетичний – здатність особистості до індивідуального відбору естетичних цінностей та саморозвитку й самовиховання.

Смисл (сенси) життя – морально-світоглядне уявлення людини, за яким вона зіставляє себе та свої вчинки з найвищими цінностями, ідеалом, виправдовується перед собою та іншими.

Совість – вияв самосвідомості особистості, її здатність здійснювати самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і здійснювати оцінку своїх учинків.

Соціалізація – комплексний процес та результат засвоєння й активного відтворення людиною соціально-культурного досвіду (знань, цінностей, норм, моралі, традицій тощо) на основі її діяльності, спілкування і відносин, обов'язковий чинник розвитку особистості. Виступає одним з основоположних соціальних процесів, що забезпечує повноправне існування людини в середині суспільства. Соціалізація є двостороннім процесом, оскільки відбувається не лише збагачення соціальним досвідом, а й реалізація людиною соціальних зв'язків. Її сутність зводиться до поєднання в процесі соціалізації особи адаптації та відокремлення, тобто збереження суб'єктності людини в умовах певного суспільства.

Соціалізація гендерна – процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначеної для неї суспільством від народження, залежно від того, чоловіком чи жінкою вона народилась.

Соціальний статус – становище людини в системі соціальних відносин, з яким пов'язані її права та обов'язки.

Спеціалізована мистецька школа – заклад спеціалізованої освіти I–III або II–III ступенів мистецького профілю.

Спеціалізація – профільна спеціалізована підготовка з метою набуття особою здатності виконувати завдання та обов'язки, що мають особливості в межах спеціальності.

Спеціальна школа – заклад загальної середньої освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку.

Спілкування – процес передавання і сприймання повідомлень за допомогою вербальних та невербальних засобів, що охоплює обмін інформацією між учасниками спілкування, її сприйняття і пізнання, а також їхній вплив один на одного та взаємодією щодо досягнення змін у діяльності.

Спілкування педагогічне – система соціально-педагогічної дії вчителя і вихованця, спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов для активної і результативної життєдіяльності особистості.

Спостереження – 1) метод навчання, який ґрунтується на сприйманні явищ і процесі без втручання в їхній перебіг; 2) науковий метод дослідження явищ, об'єктів, їхнє поводження без втручання ззовні.

Справа електронна – сукупність файлів електронних документів, що входять до неї, електронного внутрішнього опису та засвідчувального напису справи.

Справи колективні, творчі – форма позакласних виховних заходів, у підготовці й проведенні яких беруть участь усі члени дитячого колективу, причому кожний учень має змогу реалізувати й розі витнути свої творчі здібності.

Спрямованість особистості – система мотивів поведінки людини.

Стажування – набуття особою практичного досвіду виконання завдань у професійній сфері.

Стан гіпнотичний – стан неповного, часткового усвідомлення (сну), часто зумовлений навіюванням.

Стани емоційно-психічні – потяги, емоції, почуття, прагнення, бажання, переживання особистості, пов'язані з пізнанням і самопізнанням; воля, яка виникає завдяки потягам та емоціям і зумовлює дії та вчинки людини.

Стандарт професійний – затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій.

Стандарти освітні – цілі навчання і виховання, обов'язкові вимоги до освіти, закріплені в спеціальних нормативних документах. В Україні С. о. визначені в Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.). Навчальні плани, програми й підручники ґрунтуються на стандартах змісту освіти, розкривають і деталізують їх. Процес стандартизації – це встановлення впорядкованих критеріїв та діагностичних вимог до освіти.

Стандарт спеціалізованої освіти – документ, який містить вимоги до компетентностей та результатів навчання учнів, що мають досягти учні закладів спеціалізованої освіти за мистецьким, спортивним, військовим чи науковим спрямуванням з одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти відповідно до державних стандартів.

Стаття – науковий твір невеликого обсягу, розміщений у журналі, збірнику або на сайті.

Стейкголдери (з англ. *stakeholders*) – 1) зацікавлена сторона, зацікавлена особа, причетна до освіти; 2) фізична та юридична особа, яка має легітимний інтерес у діяльності організації, тобто певною мірою залежить від неї або може впливати на її діяльність.

Стереотип (з давньогрецьк. – твердий, об’ємний та відбиток) – усталений шаблон мислення, забобон зазвичай не має безпосереднього відношення до реальності.

Стереотипи гендерні – спрощений, стійкий, емоційно забарвлений образ поведінки й рис характеру чоловіків і/чи жінок. Загальноприйняте консервативне оцінювання норм поведінки; схематизовані, спрощені уявлення про образи чоловіка та жінки; стандартизовані стійкі судження про моделі їхньої поведінки й рис характеру, яким відповідає поняття «жіноче» та «чоловіче» і які закріплюються у свідомості без урахування соціальних змін, суспільного розвитку та життєвих процесів, що відбуваються.

Стереотипи педагогічні – стійкі, спрощені, схематизовані та емоційно забарвлені уявлення про педагогічну діяльність, особистість дитини, батьків і самого педагога.

Стиль керівництва – система методів, прийомів, засобів, які домінують в управлінській діяльності менеджера освіти, а також індивідуальні властивості їхнього вибору та застосування. Основні види С. к.: авторитарний, демократичний, ліберальний.

Стиль навчання – спосіб, за допомогою якого учень сприймає інформацію і працює з нею, реагує на освітнє середовище.

Стимули – моральні чи матеріальні важелі впливу, що викликають відповідні дії.

Стимулювання – процес використання різних стимулів для спонукання людини до певних дій.

Сторітелінг – технологія створення історії та передачі за її допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача.

Стратегія виховання – довгострокове планування реалізації мети діяльності на основі прогнозування характеру розвитку виховання. Стратегія передбачає визначення суб'єктів діяльності, їх підготовку й розподіл за відповідними завданнями, а також розробку способів і методів, організаційних форм, що забезпечують реалізацію цілей. Загальна С. в. розглядається як комплексне утворення, спрямоване на запобігання можливих негативних наслідків особистісного розвитку людини в ситуації суспільних змін і на збереження та подальший розвиток усього позитивного, що накопичено в досвіді суспільного розвитку народу; послідовна розробка концептуальних основ у соціально-політичному, економічному, організаційно-методичному, соціально-психологічному, психолого-педагогічному та інших планах; багатостороння програма, що включає розробку й технологію створення виховних систем, середовищ; визначення дерева цілей і наступності кожної з них для різних ступенів освіти; визначення організаційних форм виховання.

Компонентний склад загальної С. в. ґрунтується на діяльнісній основі та включає: мету, спрямованість, зміст, механізм, засоби, способи, критерії оцінювання, продукт і результат. Кожен із цих компонентів трансформується відповідно до різних ступенів освіти, проте загальна С. в., характеризуючись варіативністю форм, засобів, умов виховного впливу, визначається інваріантністю мети, змісту й механізму реалізації.

Стрес – неспецифічна відповідь організму на впливи шкідливих агентів.

Структура освіти – сукупність освітніх установ, орієнтованих на різні освітньо-кваліфікаційні рівні. В Україні С. о. включає: дошкільну освіту, повну

загальну середню освіту, позашкільну освіту, спеціалізовану освіту, професійну (професійно-технічну) освіту, фахову передвищу освіту, вищу освіту, освіту дорослих, зокрема післядипломну освіту.

Відповідно встановлені такі освітні рівні: дошкільна освіта, початкова освіта; базова середня освіта, профільна середня освіта, професійно-технічна освіта; фахова передвища освіта, базова вища освіта; науковий рівень вищої освіти. Крім того, установлені такі освітньо-кваліфікаційні рівні: кваліфікований працівник, молодший спеціаліст, молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук. Учені звання – старший науковий співробітник, доцент, професор.

Субвенція (лат. *subvenio* – приходжу на допомогу) – форма грошової допомоги місцевим бюджетам з державного бюджету, яка призначена для конкретно визначеної цілі / цілей. С. є дотацією місцевим бюджетам з державного бюджету.

Суб'єкт освітньої діяльності – фізична або юридична особа (заклад освіти, підприємство, установа, організація), що провадить освітню діяльність.

Субкультура (з лат. *sub* – під чимось, *cultura* – культура) – 1) певний стиль, спосіб життя і мислення окремих соціальних груп усередині суспільства; 2) форма (або ж тип) культури, що має відповідну систему символів і цінностей (тобто норм, стандартів, ідеалів та переконань), що відрізняють певну соціальну групу від більшості членів суспільства; 3) система цінностей, установок, способів поведінки й життєвих стилів певної соціальної групи, яка відрізняється від панівної в суспільстві культури, хоча й пов'язана з нею. Членство в таких субкультурах надає відчуття ідентичності та забезпечує певну компенсацію «невдач» у звичайному суспільстві. Постмодерне суспільство складається з великої кількості субкультур, які відрізняються одна від одної своїми життєвими стилями.

Субкультура молодіжна – складник молодіжної культури, якому притаманна опозиційність стосовно традиційної культури. Види С. м.: бітники,

хіп-хоп, готи, хіпі, панки, репери, скінхеди, емо, байкери, металісти, графітери, кіберспортсмени.

Сублімація – психічний процес перетворення і перенаправлення енергії на соціальну роботу й культурну творчість.

Сумісність *групова* – соціально-психологічний показник згуртованості групи, що виражає можливість безконфліктного спілкування і погодження дій індивідів в умовах спільної діяльності.

Супервізія – надання професійної допомоги працівнику або закладу, яка спрямована на подолання професійних труднощів, аналіз недоліків та вдосконалення організації роботи.

Супервізор – фахівець з високим рівнем кваліфікації та успішним досвідом роботи, який здійснює свою діяльність з метою професійної підтримки та професійного розвитку педагогічних працівників закладів дошкільної і загальної середньої освіти, тренерів і тренерів-педагогів, сприяє налагодженню партнерства між усіма учасниками освітнього процесу в умовах реформування системи освіти в Україні, упровадження Концепції Нової української школи.

Супровід *психолого-педагогічний* – системна діяльність практичного психолога та соціального педагога, спрямована на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню особи, нормалізації сімейних стосунків, її інтеграції в соціум.

Супровід *соціальний* – вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їхнього соціального статусу.

Сурдопедагогіка – розділ сурдології, який розробляє методи навчання глухих та слабочуючих дітей.

Сцієнтизм (з лат. *Scientia* – знання, наука) – світоглядна позиція, пов’язана з абсолютизацією позитивних аспектів впливу природничих наук на розвиток культури, абсолютизацією ролі науки в розвитку суспільства. В основі С. лежить уявлення про наукове знання як про найвищу культурну цінність і достатню умову орієнтації людини у світі. Ідеалом для С. є не все наукове знання, а насамперед результати й методи природничо-наукового пізнання.

Т

Тахілалія – форма порушення усного мовлення, що виражається в патологічно швидкому темпі мовлення, яке не супроводжується дефектами фонетичного, лексичного й граматичного ладу. При Т. хворий вимовляє близько 20–30 звуків на секунду, що приблизно у два рази перевищує нормальний темп мовлення. Найчастіше Т. супроводжується повторенням (пропуском) складів.

Твір архітектури – твір у галузі мистецтва спорудження будівель і ландшафтних утворень (креслення, ескізи, моделі, збудовані будівлі та споруди, парки, плани населених пунктів тощо).

Твір аудіовізуальний – твір, що фіксується на певному матеріальному носії (кіноплівці, магнітній плівці чи магнітному диску, компакт-диску тощо) у формі серії послідовних кадрів (зображень) чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують) рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього), і сприйняття якого є можливим виключно за допомогою того чи іншого виду екрана (кіноекрана, телевізійного екрана тощо), на якому рухомі зображення візуально відображаються за допомогою певних технічних засобів. Видами аудіовізуального твору є кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми, слайдофільми тощо, які можуть бути ігровими, анімаційними (мультиплікаційними), неігровими чи іншими.

Твір образотворчого мистецтва – скульптура, картина, малюнок, гравюра, літографія, твір художнього (зокрема сценічного) дизайну тощо.

Твір похідний – твір, що є творчою переробкою іншого наявного твору без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, обробка фольклору, інша переробка твору) чи його творчим перекладом на іншу мову (до похідних творів не належать аудіовізуальні твори, одержані шляхом дублювання, озвучення, субтитрування українською чи іншими мовами інших аудіовізуальних творів).

Твір службовий – твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем.

Твір ужиткового мистецтва – твір мистецтва, зокрема твір художнього промислу, створений ручним або промисловим способом для користування в побуті або перенесений на предмети такого користування.

Творчий потенціал особистості – системна якість особистості бути суб'єктом творчості в професійній діяльності, спілкуванні і самопізнанні. Т. п. о., що виявляється в прогресивній інноваційній діяльності, творчому пошуку, умінні ухвалювати нестандартні ефективні рішення, прямо пов'язаний з рівнем професіоналізму особистості.

Поняття Т. п. о. тісно пов'язане з поняттями «самоактуалізація», «самовдосконалення», «самореалізація». Сам процес розвитку творчого потенціалу проходить та усвідомлюється особистістю як процес самовдосконалення, а результатом цього процесу є самореалізація особистості. Творчий потенціал характеризується наявністю: творчої спрямованості професійних інтересів; потребою в новаторській діяльності; схильністю до інновацій; високим рівнем загального й деяких спеціальних видів інтелекту; самостійністю; розвиненою професійною Я-зв'язків; розвиненою рефлексивною культурою; сильною вольовою регуляцією поведінки та діяльності; розвиненою уявою; умінням управляти своїми станами, зокрема стимулювати свою творчу активність.

Творчість – комплексне явище, зумовлене розмаїттям соціально-психологічних та психолого-фізіологічних передумов. Т. – це продуктивна

діяльність людини, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні продукти.

Тези – стисло сформульовані основні положення статті, лекції, доповіді.

Теорія когнітивної відповідності – напрям когнітивної психології, який досліджував співвідношення логічного та алогічного в поведінці людини. Ця теорія ґрунтувалась на гіпотезі, що когнітивна структура людини не може бути розбалансованою, дисгармонійною. Якщо виникає порушення рівноваги, то миттєво спрацьовує психологічна тенденція до поновлення балансу когнітивної системи.

Територія обслуговування – адміністративно-територіальна одиниця (або її частина чи окремі будинки), визначена й закріплена відповідним органом місцевого самоврядування (або вповноваженим ним органом) за закладом освіти для забезпечення права кожної дитини, яка проживає на цій території, на здобуття початкової та/або базової середньої освіти в найбільш доступному та наближеному до місця проживання дитини закладі освіти.

Тест креативності – сукупність методик для вивчення та оцінювання креативних здібностей особистості.

Технічні засоби захисту – технічні пристрої і (або) технологічні розробки, призначені для створення технологічної перешкоди порушенню авторського права й (або) суміжних прав при сприйнятті й (або) копіюванні захищених (закодованих) записів у фонограмах (відеограмах) і передачах організацій мовлення чи для контролю доступу до використання об'єктів авторського права й суміжних прав.

Технології дистанційного навчання – комплекс освітніх технологій, включно з психолого-педагогічними та інформаційно-комунікаційними, що надають можливість реалізувати процес очно-дистанційного навчання в закладі освіти.

Технологія виховна – науково обґрунтована стратегія, тактика й процедура виховання.

Технологія інформаційна – цілеспрямовано організована сукупність інформаційних процесів із застосуванням засобів обчислювальної техніки, які забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розподіл даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їхнього розташування.

Технологія навчання – системна категорія, орієнтована на дидактичне застосування наукового знання, наукові підходи до аналізу та організації навчального процесу з урахуванням емпіричних інновацій на досягнення високих результатів у розвитку особистості учня. Основною рисою будь-якої Т. н. є рухливість, мобільність, здатність до швидких змін.

У документах ЮНЕСКО Т. н. розглядається як системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних та людських ресурсів та їхньої взаємодії, що ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти. Спочатку термін Т. н. був пов'язаний із застосуванням технічних засобів навчання та методів навчання. Прогрес інформатики як науки про передачу, переробку й зберігання інформації, а також розвиток засобів комунікації суттєво розширили та змінили поняття терміну Т. н. у бік системного аналізу й проєктування процесу навчання.

Структуру Т. н. складають: концептуальна основа; змістовна частина (мети, зміст навчання); процесуальна частина (організація навчального процесу, методи й форми навчальної діяльності учнів, діяльність учителя, діагностика навчального процесу).

Технологія педагогічна – сукупність засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання і виховання, що дозволяють успішно реалізовувати поставлені освітні цілі. Т. п. передбачає відповідне наукове проєктування, за якого цілі задаються досить однозначно й зберігається можливість об'єктивних поетапних вимірювань та підсумкової оцінки досягнутих результатів. Т. п. – відносно нове поняття педагогічної науки. У 60–70-х рр. ХХ ст. воно асоціювалось головню з методикою застосування ТЗН.

У дослідженнях російських фахівців поняття Т. п. отримало ширший зміст і додається до великого кола освітніх процесів, розглядається в педагогічних системах різного рівня: національних і регіональних навчальних закладів або груп учнів. Практично воно найбільш широко використовується при описі педагогічних систем закладів загальної та професійної освіти.

Технологія освіти – система функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудована на науковій основі, запрограмована в часі та просторі, що забезпечує досягнення намічених результатів.

Толерантність – 1) спосіб знижувати рівень емоційного реагування на несприятливі чинники міжособистісної взаємодії, терпимо або поблажливо ставитись до іншого, до його інакодіяльності / інакомислення; 2) активна моральна позиція і психологічна готовність до терпимості в ім'я позитивної взаємодії з людьми іншої культури, нації, релігії, соціального середовища; 3) прийняття інших такими, які вони є, і готовність взаємодіяти з ними. Т. визначається як комплексна особистісна якість, що підлягає цілеспрямованому вихованню в освітньому процесі й самовихованні та поєднує в собі: 1) високий рівень знань, умінь і навичок шанобливого ставлення до «Іншого» в ході міжособистісної взаємодії та спілкування; 2) володіння моральними принципами та прийомами спілкування; 3) здатність до цілісного сприйняття «Іншого» з розумінням його специфічних характеристик як прояв індивідуальності та неповторності; 4) емоційно-вольову готовність докритичного діалогу з «Іншим»; 5) здатність до компромісу та готовність частково поступитися власними інтересами для подолання та попередження конфлікту; 6) здатність критично ставитись до себе, як до іншого; для подальшого особистісного самовдосконалення.

Тьютор (з англ. *tutor* – учитель) – особа, що веде індивідуальні або групові заняття з учнями, студентами, репетитор, наставник. В університетах тьютори – помічники викладача, здебільшого аспіранти або старші студенти. Т. – ключова фігура в дистанційному навчанні, що відповідає за проведення занять зі студентами.

У

Управління внутрішньошкільне – система планування та організації діяльністю школи. У. в. можна розглядати як самоврядування. Так, сучасна школа, безумовно, є насамперед автономною і самоврядною. Водночас учительське самоврядування і самоврядування учнівське є лише складовою частиною системи внутрішнього управління школою. У. в. розглядається як найбільш важливе й значуще, ніж система зовнішнього контролю, адже керівник робить найбільший внесок у загальне управління закладом, за який повністю відповідає.

Управління освітою – функція системи освіти, яка забезпечує збереження структури, підтримку певного стану або переведення в інший стан відповідно до основних тенденцій розвитку освітньої галузі або ланки, утримує в певних межах відхилення окремі частини й системи загалом від поставлених цілей. Сучасна система управління освітою розвивається як державно-громадська. Вона покликана враховувати регіональні особливості, тенденції збільшення автономії освітніх закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг. Першочерговими завданнями системи управління освітою є: налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного, інформаційного супроводу управлінських рішень, подолання розрізненості адміністративних даних.

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти (Національна доктрина розвитку освіти, 2002) система управління сферою освіти покликана бути відкритою і демократичною. У ній передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, унаслідок чого послідовно будуть змінюватись навантаження, функції, структура й стиль центрального та регіонального управління освітою.

Управління у сфері освіти державно-громадське – це взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з метою

ухвалення ефективних управлінських рішень та задоволення суспільних інтересів у сфері освіти.

Урок – форма організації навчання, за якої вчитель проводить заняття з групою учнів постійного складу, одного віку й рівня підготовки протягом певного часу й відповідно до розкладу.

Урок інноваційний – форма організації навчання, яка має нетрадиційну, гнучку, варіативну структуру та орієнтоване на підвищення інтересу учнів до навчання за допомогою нових методів і форм організації навчальної діяльності (С. Батишев).

Урок нестандартний – імпровізаційне навчальне заняття з нетрадиційною структурою. У. н. дозволяє підвищити зацікавленість учнів у досліджуваному предметі, розвинути їхній творчий потенціал, виробити навички роботи з різними джерелами знань, розширити їхній кругозір. Найбільш поширені форми У. н.: лекція, семінар, залік, конференція, диспут, інтегрований урок, ділова гра, комп'ютерний урок.

Установа благодійна – організація, інституція, товариство чи траст, що засновані з метою сприяння загальному добробуту.

Утома – відчуття слабкості, зменшення сил від посиленої діяльності, напруга. Синонім – стомленість.

Учений – фізична особа, яка проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження та отримує наукові й (або) науково-технічні (прикладні) результати.

Учинок – специфічний вид розумово-вольової дії, необхідний складник діяльності людини. Учинок – акт морального самовизначення людини, у якому вона стверджується як особистість у своєму ставленні до іншого, до себе самої, до групи чи спільноти. Учинок – основна одиниця соціальної поведінки, у ньому проявляється і формується характер людини. Може бути виражений дією чи бездіяльністю: 1) позицією, висловленою словами, 2) ставленням до чогось, оформленому як жест, погляд, інтонація голосу, змістовий підтекст; 3) дією, спрямованою на подолання фізичних перепон і пошук істини.

Ф

Фабрикація – вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях.

Фаворитизм внутрішньогруповий (з лат. *favor* – прихильність) – тенденція сприяти членам своєї групи на противагу інтересам іншої.

Фальсифікація – свідомо заміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень.

Фандрейзинг, або збір коштів (з англ. *fundraising*), – процес залучення грошових коштів та інших ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних тощо), які організація не може забезпечити самостійно та які є необхідними для реалізації певного проєкту або своєї діяльності загалом.

Фантазування – довільне оперування образами уяви, що має задовольнити певну потребу; моделювання, компоновання у свідомості інформації з реальної дійсності та чуттєвих вражень з додаванням вигадки з оформленням цього в образи.

Фасилітація (англ. *facilitation* – допомога, полегшувати, сприяння) – організація процесу колективного розв’язання проблем у групі, який керується *фасилітатором* (ведучим, керівником). Ф. – це одночасно процес та сукупність навичок, які дозволяють ефективно організовувати обговорення складної проблеми без утрат часу та за короткий термін виконати всі заплановані дії з максимальним залученням учасників процесу. Ф. відрізняється від простого управління тим, що вона не має директивного характеру. Якщо за традиційних форм управління суб’єкт змушує учасників групи виконувати власні інструкції та розпорядження, то за Ф. суб’єкт має поєднувати в собі ознаки керівника, лідера та учасника процесу.

Фасилітація педагогічна – специфічний вид педагогічної діяльності вчителя, яка має за мету допомагати дитині в усвідомленні себе як самоцінності, підтримувати її прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, сприяти її особистісному зростанню, розкриттю здібностей, пізнавальних можливостей, актуалізовувати ціннісне ставлення

до людей, природи, національної культури на основі організації допоміжного, гуманістичного, діалогічного, суб'єкт-суб'єктного спілкування, атмосфери безумовного прийняття, розуміння та довіри.

Фасилітація психологічна – процес управління та одночасно конструкції / реконструкції керованої системи. За таких обставин подальший процес є вірогіднішим, нелінійним та незворотним, що відповідає природі особистісної зміни. Ф. п. обумовлена парадоксальним контролем над процесом самореконструкції та самоорганізації відкритої динамічної системи особистості.

Фасилітація соціальна – поліпшення якості виконання деяких простих і добре засвоєних операцій за присутності інших людей. Це явище зафіксоване в кінці XIX ст. у дослідженнях французького фізіолога К. Фере, у подальшому досліджував В. М. Бехтерев (було доведено, що присутність глядачів полегшує виконання простих, механічних, дій та погіршує виконання складних).

Філантропія (з грецьк. – любити й людина) – любов до людей, доброзичливе ставлення до людини взагалі, благодійність, жертвування своїм часом, грошима, репутацією задля благочинності, заступництво нужденних, людинолюбство, безкорислива допомога.

Філії закладу позашкільної освіти – структурно відокремлені підрозділи закладу позашкільної освіти, що знаходяться поза межами розташування основного закладу позашкільної освіти й виконують таку саму освітню діяльність, як основний заклад позашкільної освіти загалом або за окремими її напрямом.

Філогенез (з грецьк. – рід, плем'я і породжую) – історичний розвиток як окремих видів і систематичних груп організмів, так і органічного світу загалом.

Флешмоб (з англ. *flash mob* – блискавична юрба, *flash* – блискавиця, спалах; лат. *mobilis vulgus* – рухливий натовп, юрба) – несподівана поява групи людей у заздалегідь запланованому

місці. Після закінчення запланованої акції її учасники розчиняються в натовпі перехожих людей, що й викликає ефект раптовості.

Фокусоване групове інтерв'ю – якісний метод дослідження, групове інтерв'ю, організоване у форматі розмови кількох респондентів, зазвичай 6–12 осіб, на задану інтерв'юером-модератором тему. На відміну від класичних інтерв'ю комунікація відбувається переважно між самими респондентами, а модератор лише направляє розмову в потрібне русло. Фокус-групи широко використовуються в соціологічних та маркетингових дослідженнях. Метод дозволяє розкрити мотивацію людей, побачити варіанти сприйняття / ставлення до проблеми тощо.

Форма здобуття освіти дистанційна – індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Форма здобуття освіти дуальна – спосіб здобуття освіти, що оснований на поєднанні навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єкті освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях та набуття певної кваліфікації зазвичай на основі договору.

Форма здобуття освіти заочна – спосіб організації навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти підчас короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою в проміжку між ними.

Форма здобуття освіти екстернатна (екстернат) – спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присудження освітньої кваліфікації здійснюється відповідно до законодавства.

Форма здобуття освіти мережева – спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участі різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах.

Форма здобуття освіти очна (денна, вечірня) – спосіб організації навчання здобувачів освіти, що ґрунтується на їхній безпосередній участі в освітньому процесі.

Форма здобуття освіти сімейна (домашня) – спосіб організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти. Відповідальність за здобуття дітьми освіти на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки. Оцінювання результатів навчання та присудження освітніх кваліфікацій здійснюється відповідно до законодавства.

Форми навчання – єдність змісту навчального предмета й взаємодії педагога та учня щодо вирішення дидактичних завдань. У такій дефініції враховується і філософське тлумачення форми (єдність змісту та форми), і специфіка навчання як взаємодії трьох компонентів: навчальний предмет, педагог, учень. Форми організації навчання класифікуються за різними критеріями: за кількістю учнів (індивідуальні форми навчання, мікрогрупи, колективні, масові); за місцем навчання (класні (аудиторні), позакласні, заочна форма, екстернат, дистанційне навчання); за дидактичними цілями (форми теоретичного навчання (лекція, факультатив, конференція), комбінованого або змішаного навчання (урок, семінар, консультація, домашня робота), практикуми й т. ін.).

Форма навчання дистанційна – форма організації освітнього процесу, яка забезпечує реалізацію дистанційного навчання з можливістю отримання слухачами документів державного зразка про курси підвищення кваліфікації.

Форма навчання очно-дистанційна – одна з форм дистанційного навчання, яка оптимально поєднує принципи, методи та засоби очного й дистанційного навчання.

Формування електронних справ – групування виконаних електронних документів у справи відповідно до номенклатури справ установи.

Форум-театр – інтерактивна робота над розв’язання соціальних проблем, коли глядач бере активну участь у всьому, що відбувається, а не пасивно спостерігає.

Х

Хакер – 1) особа, що намагається отримати несанкціонований доступ до комп’ютерних систем зазвичай з метою отримання секретної інформації; 2) досвідчений комп’ютерний програміст або користувач.

Характер – сукупність відносно стійких індивідуально-своєрідних якостей особистості, що виявляються в поведінці, діяльності та ставленні до людей, колективу, до себе, речей, роботи тощо.

Характеристика – офіційний документ, у якому міститься відгук, висновок про чию-небудь трудову й громадську діяльність.

Холізм (з грецьк. *holos* – цілий, увесь) – «філософія цілісності» – напрям у сучасній західноєвропейській філософії, який розглядає цілісність світу як наслідок творчої еволюції, що спрямовується нематеріальним і непізнаваним «чинником цілісності».

Хрестоматія – 1) збірник текстів письменницьких чи наукових творів і (або) уривків з них, призначений для навчальних чи пізнавальних цілей; 2) різновид навчального посібника, що містить системно дібрані документи (тексти мемуарних, літературно-художніх чи історичних документів, музичних та інших творів чи уривків з них), які є об’єктом вивчення певного навчального предмета, курсу, дисципліни відповідно до змісту чинної навчальної програми, і має відповідний офіційно наданий гриф.

Ц

Центри кваліфікаційні – суб’єкти, уповноважені на оцінювання і визнання результатів навчання осіб (зокрема, здобутих шляхом неформальної чи інформальної освіти), присвоєння та/або підтвердження відповідних професійних кваліфікацій.

Ціннісні орієнтації – переваги особистості, які дозволяють їй ранжувати об'єкти за значущістю. Вони можуть спонукати до досягнення певних цілей, унаслідок чого виконують функцію регуляторів соціальної поведінки.

Цінності – загальноприйняті переконання стосовно цілей, до яких людина повинна прагнути. Вони складають основу моральних принципів. Різні культури можуть віддавати перевагу різним цінностям (героїзму на полі бою, аскетизму, колективізму й т. ін.).

Цінності естетичні – здатність будь-якого явища, насамперед творів мистецтва, викликати естетичне почуття, давати людині духовно-інтелектуальну насолоду (втіху), збагачувати її внутрішній світ.

Цінності моральні – узагальнені, стійкі уявлення про благо, тобто те, що відповідає потребам, інтересам, намірам, цілям, планам людини (або групи людей, суспільства). М. ц. – одна з основних універсальї філософії, що означає в найузагальненішому сенсі «атомарні» складники глибинного шару структури особистості. У цінності відбивається ставлення індивіда до предмета, події чи явища, а саме: відношення, у якому виявляється визнання чогось як важливого, значущого для людини.

У своїй поведінці, в ухваленні рішень, у судженнях людина виходить з тих чи інших цінностей, які визначають її «систему координат» – ціннісних орієнтацій.

Цінності розрізняються за змістом (насолада, користь, слава, влада, безпека, краса, істина, добро, щастя і т. ін.); за знаком – позитивні й негативні (насолада-страждання, користь-шкода, краса-неподобство, влада-залежність). Одні цінності прийнято відносити до практичних, інші – до духовних; залежно від духовного змісту життя людини цінності прийнято розділяти на вищі та нижчі.

Цикл освітнього процесу – складник рівня початкової чи базової середньої освіти, що враховує спільні вікові особливості розвитку учнів в організації їхньої навчальної діяльності (освітнього процесу) та під час формування змісту освіти.

Цитата – порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору, який використовується, з обов’язковим посиланням на його автора й джерела цитування, іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілішими свої твердження або для посилання на погляди іншого автора в автентичному формулюванні.

Ч

Честь – особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні свого соціального статусу, роду діяльності й моральних заслуг, і відповідне ставлення до неї суспільства, яке рахується з її репутацією.

Ш

Школа авторська – освітній заклад, діяльність якого ґрунтується на психолого-педагогічній концепції, розробленій окремим автором або авторським колективом.

Школа діалогу культур – освітня концепція, у межах якої основним чинником розвитку дітей є зміст навчання, що будується на діалозі різних культур.

Засвоєння предметного змісту через діалог культур призводить, за словами В. В. Давидова, до своєрідної «траєкторії» розвитку дітей, що значно відрізняється від «траєкторії» розвитку сучасних школярів. Навчальна діяльність тут набуває особливого комунікативного характеру, яка через «точки подиву» – вихідні загадки буття і мислення (загадка слова; загадка числа, загадка явищ природи; загадка моменту історії; загадка свідомості; загадка предметного знаряддя) визначає весь подальший хід вирішення поставлених перед дітьми задач. У Ш. д. к. розробляється як у теоретично, так і практично нова методологія об’єднання загальнолюдських цінностей із системами цінностей, специфічними для кожної культури й для кожної особистості.

Школа-інтернат (ліцей-інтернат) спортивного профілю – заклад спеціалізованої освіти I–III або II–III ступенів спортивного профілю (заклад зі специфічними умовами навчання).

Школи вільного виховання – заклади освіти, діяльність яких відбувається на принципах вільного виховання.

Школи віртуальні – нова технологія неконтактної інформаційної взаємодії, що за допомогою комплексних мультімедіаопераційних систем створює ілюзію безпосередньої присутності в стереоскопічно представленому «екранному світі». Базовими компонентами типової Ш. в. є: списки з перерахуванням та описом об'єктів, які формують віртуальний світ; підсистема, яка розпізнає та оцінює стан об'єктів і видає картину «місцезнаходження» користувача щодо об'єктів віртуального світу.

Школи міжнародні – приватні школи, які є практично в кожній розвинутій країні, однак мають певні особливості. Так, в Англії у таких школах більшість учнів – іноземці. У Швейцарії – школи, що мають у своєму арсеналі кілька програм навчання (швейцарську, німецьку, французьку, італійську, британську, американську). У країнах Європи, у яких говорять неанглійською мовою, на Близькому Сході та в Азії – це школи, орієнтовані на іноземних дітей або пропонують, крім місцевої, англійську програму навчання (американську чи британську). У Європі є мережа шкіл для дітей з різних країн, чий батьки працюють у межах ЄС. Ш. м. орієнтовані здебільшого на учнів старших класів та готують до вступу до закладів вищої освіти. Програми європейських Ш. м. будуються приблизно за однією і тією самою схемою: загальна освіта + інтенсивна підготовка до університету у двох останніх класах. Аттестати, які видають ці школи, визнаються в більшості західних країн і служать підставою для зарахування до університету.

Штурм мозковий – використання колективного творчого мислення з метою вироблення оптимального рішення. Перед спеціально підібраною групою людей ставиться конкретна проблема, на пошук рішення виділяється кілька хвилин. Після цього формуються та обговорюються різні варіанти рішень.

Школа соціальної реабілітації – заклад загальної середньої освіти для дітей, які відповідно до рішення суду потребують особливих умов виховання.

Щ

Щастя – стан найвищого внутрішнього вдоволення людини умовами свого буття, повнотою та осмисленістю життя, реалізацією свого людського призначення.

Ю

ЮНЕСКО (UNESCO) –

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). ЮНЕСКО є міжнародною міжурядовою організацією, спеціалізованою установою ООН.

Я

Якість повної загальної середньої освіти – відповідність результатів навчання, здобутих учнем на відповідних рівнях повної загальної середньої освіти, державним стандартам.

Якість освіти – визначений рівень знань, умінь, навичок загального розвитку, якого досягають ті, кого навчають, на певному етапі відповідно до цілей та освітніх стандартів.

Якість освітньої діяльності – рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти й відповідає вимогам, установленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг.

«Я-концепція» (з лат. *conceptio* – сприйняття) – цілісний, хоч і не позбавлений внутрішніх суперечностей образ власного «Я», формування якого відбувається поетапно аж до самосвідомості.

«Я-образ» – остаточне уявлення про себе, результат роботи над пізнанням себе, осмислення своєї ролі на кожному життєвому етапі; особистість у єдності всіх аспектів її буття, відтворених у самосвідомості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Автоматизированная обучающая система. URL : www.glossary.ru/cgi-bin/gl;http://dupliksv.hut.ru/pauk/dict/ (дата звернення: 12.04.2020).
2. Галіціна Л. Інноваційна діяльність ЗНЗ. Київ : Вид. дім «Шкільний світ», 2005. 128 с.
3. Деякі питання документування управлінської діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF> (дата звернення: 12.04.2020).
4. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <http://www.goo.gl/MMjDXc> (дата звернення: 12.04.2020).
5. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. URL: <https://www.goo.gl/xglvR2> (дата звернення: 12.04.2020).
6. Мартиненко С. М. Оновлення управлінських функцій керівника. Менеджмент освіти : соціокультурний вимір. Організаторам освіти Об'єднаної територіальної громади. Слов'янськ : Витоки, 2017. 174 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти України : Затв. Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. Освіта України. 2002. 23 квіт. (№ 33).
8. Національний освітній глосарій : вища освіта / авт.-уклад. : І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш й ін.; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 100 с.
9. Нова українська школа : Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 12.04.2020).
10. Новітні соціальні технології : основні напрямки та форми виховної роботи / за ред. Є. А. Подольської. Харків., 2012. 143 с.
11. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.04.2020).
12. Офіційний вебпортал Уряду України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/>
13. Положення про дистанційне навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13> (дата звернення: 12.04.2020).
14. Проект Закону України «Про повну загальну середню освіту». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI00101V.html (дата звернення: 12.04.2020).
15. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 12.04.2020).
16. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 12.04.2020).

17. Про дошкільну освіту : Закон України від 01.07.2001 р. № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 12.04.2020).
18. Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників : наказ МОН України від 06.10.2010 № 930. URL: <http://www.goo.gl/auDwyo> (дата звернення: 12.04.2020).
19. Про наукову та науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 12.04.2020).
20. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення: 01.03.2020)
21. Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 р. № 1841-III. URL: <http://ru.osvita.ua/legislation/law/2241/> (дата звернення: 12.04.2020).
22. Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України від 10.02.1998 р. № 103/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.04.2020).
23. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення: 12.04.2020).
24. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 12.04.2020).
25. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2017 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (дата звернення: 12.04.2020).
26. Сайт Центру інноваційної освіти. URL: <http://www.prosvitcenter.org/uk/> (дата звернення: 12.04.2020).
27. Себкова Х. Акредитація і забезпечення якості вищої освіти в Європі. Вища школа. 2005. № 2. С. 77–78.
28. Словник термінів з етики та естетики. URL: <https://studfiles.net/preview/5186601/> (дата звернення: 12.04.2020).

Довідкове видання

Словник термінів і понять сучасної освіти

Словник призначений для працівників освітніх установ, педагогів, студентів та інших осіб, які цікавляться проблемами освіти.

Укладачі:

Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна